

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

DIPLOMOVÁ PRÁCE

2017

Bc. Tereza Buriánková

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy

Ústav českých dějin

Diplomová práce

Bc. Tereza Buriánková

Odsun německy mluvícího obyvatelstva z obce

Lučany nad Nisou

The Transfer of German speaking communities from the village

Lučany nad Nisou

2017

PhDr. Jan Randák, Ph.D.

Ráda bych touto cestou vyjádřila poděkování vedoucímu práce PhDr. Janu Randákovi, Ph.D. za jeho cenné rady a trpělivost při vedení mé diplomové práce. Rovněž bych chtěla poděkovat pracovníkům SOkA v Jablonci nad Nisou, především Mgr. Janu Kašparovi a Mgr. Jakubu Feigemu, za vstřícnost a pomoc při získání potřebných informací. Největší dík pak patří mé rodině, zejména manželu Martinovi.

.....

podpis

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma *Odsun německy mluvícího obyvatelstva z obce Lučany nad Nisou* vypracovala pod vedením vedoucího diplomové práce samostatně a za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále prohlašuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Datum

.....

Podpis

NÁZEV:

Odsun německy mluvícího obyvatelstva z obce Lučany nad Nisou

AUTOR:

Bc. Tereza Buriánková

ÚSTAV:

Ústav českých dějin

VEDOUCÍ PRÁCE:

PhDr. Jan Randák, Ph.D.

ABSTRAKT:

Diplomová práce se zabývá odsunem německy mluvícího obyvatelstva z obce Lučany nad Nisou po roce 1945. Zaměřuje se tedy nejen na zmapování odsunového dění, jednotlivé jeho fáze či legislativu, která je upravovala, ale také na případné národnostní konflikty či akty individuálního a hromadného násilí. V poslední části pak předkládá náhled na problematiku některých dobových stereotypů a popisuje soužití německo-jazyčných komunit s nově přichozími i starousedlíky. Práce vychází zejména z archivních dokumentů centrální i místní provenience, sekundární literatury a dobového tisku.

KLÍČOVÁ SLOVA:

Odsun, vysídlení, vyhnání, čeští Němci, odsun Němců, Německo, Lučany nad Nisou, německy mluvící obyvatelstvo, individuální a hromadné násilí

TITLE:

The Transfer of German speaking communities from the village Lučany nad Nisou

AUTHOR:

Bc. Tereza Buriánková

DEPARTMENT:

Institute of Czech history

SUPERVISOR:

PhDr. Jan Randák, Ph.D.

ABSTRACT:

This diploma thesis is dealing with the expulsion of German speaking citizens from Lučany nad Nisou municipality after the year 1945. It focuses not only on mapping the expulsion process, the various stages and legislation that allowed it, but also on possible conflict of nationalities and acts of individual or group violence. Last part provides an outlook on the issue of certain contemporary stereotypes and describes the co-existence of Czech and German communities with newcomers as well as with original inhabitants. The thesis research is based mainly on archive documents of central and local provenance, secondary literature and contemporary press.

KEYWORDS:

Transfer, displacement, expulsion, Czech German, Transfer of German, Germany, Lučany nad Nisou, German speaking communities, individual and collective violence

„Nikdo ze zahraničí nám nemůže namluvit, že bychom se chovali i ke svému úhlavnímu nepříteli nelidsky. Jsme přísní, ale naprosto spravedliví!“

Článek z obdeníku *Jablonecká pravda* ze dne 9. října 1945

OBSAH

ÚVOD.....	10
Kritika literatury a pramenů.....	13
1. Divoký odsun.....	19
1.1 Poválečné dění v obci Lučany nad Nisou	19
1.2 Odsun nebo vyhnání?.....	24
1.3 Akty lidové odplaty	28
1.3.1 Ve jménu spravedlnosti! Činy spáchané Rudoarmějci v době divoké retribuce	31
2. Organizovaný odsun	33
2.1 Dění od legalizace odsunu na Postupimské konferenci až po podzim 1946.....	33
2.2 Ti, co pozbyli československé státní občanství.....	46
2.2.1 Osoby klasifikované jako státně nespolehlivé.....	46
2.2.2 Osoby klasifikované jako státně spolehlivé	49
2.2.2.1 Antifašisté	50
2.2.2.2 Němečtí specialisté	55
2.2.2.3 Smíšená manželství.....	60
2.2.3 Otázka národní identity	61
2.3 Restriktivní opatření uplatňovaná vůči Němcům.....	63
2.4 Hledání východisek z tíživé životní situace	68
2.4.1 Padělání dokladů jako výnosný byznys.....	68
2.4.2 Problematika vražd spojených se sebevraždou	70
2.4.3 Problematika ilegálních přechodů hranic	71
2.5 Konfliktní soužití	74
2.5.1 Rozšiřování protistátních tiskovin a ilegální zpravodajská činnost	74
2.5.2 Ničení a rozprodávání majetku v NS.....	75
2.5.3 Konkrétní případy násilí a loupežných či podvodných akcí	76
2.5.4 Ostatní konflikty česko-německého charakteru	82
2.5.5 Němci ve veřejné službě a u národních správ	85
2.6 Homogenní společnost?	86
2.6.1 Vztah starousedlíků s nově příchozími a Němci	86
2.6.2 Ostatní cizinci v obci	87

2.7 Než odjel poslední transport organizovaného odsunu...	87
3. Dodatečný odsun.....	89
3.1 Odsunové dění po lednu 1947.....	89
3.2 Pokusy o postupnou asimilaci německé menšiny	90
ZÁVĚR	93
Seznam zkratk	97
Seznam pramenů a použité literatury.....	99
Přílohy.....	102

ÚVOD

Období dvaceti let po pádu komunistického režimu v Československu přineslo nové podmínky pro zkoumání tabuizovaných témat 20. století. K nejdiskutovanějším otázkám soudobých dějin bezesporu patří problematika týkající se nuceného transferu¹ několika miliónů osob německé národnosti, které byly na základě tzv. Benešových dekretů zbaveny občanských i majetkových práv, vystaveny perzekuci a v řadě případů také psychicky či fyzicky trýzněny.

K výběru tohoto tématu mne vedl nejen zájem o nejnovější československé dějiny, ale také osobní motivace, jelikož v obci Lučany nad Nisou žiji od útlého dětství. Nesporný podíl na výběru tématu pak sehrál i fakt, že právě moji praprarodiče byli jednou z rodin, která do obce Lučany nad Nisou dorazila v rámci doosídlování pohraničí z Hané na Moravě. V neposlední řadě je také nutné zmínit, že zdejší historie se stále nedočkala pořádného odborného zpracování, v čemž spatřuji přínos mého textu.

Diplomová práce s názvem „*Odsun německy mluvícího obyvatelstva z obce Lučany nad Nisou*“ se zaměřuje nejen na zmapování odsunového dění po roce 1945, případné akty individuálního či hromadného násilí páchané na Němcích, ale i na problematiku některých dobových stereotypů a následné soužití německo-jazyčných komunit se starousedlíky i nově příchozími, kteří doosídlovali opuštěná stavení po odsunuvších. Teritoriálně je diplomová práce zaměřena na obec Lučany nad Nisou a její přilehlé části, tj. Maxov a Jindřichov. Práce zohledňuje i dění v okresním městě Jablonci nad Nisou či v nedalekém Liberci, kde se nacházela různá oblastní velitelství řídící odsun. Časově je vymezena obdobím od května 1945 s mírným přesahem do padesátých let 20. století, kdy docházelo k pozvolné asimilaci německy mluvícího obyvatelstva do většinové české společnosti.

Původním záměrem bylo koncipovat ústřední část práce jako případovou studii, kdy jsem z každé sociální vrstvy plánovala vybrat tři zástupce, na jejichž osudech by bylo možné demonstrovat odsunové dění v obci. Tato myšlenka však již hned

¹ V diplomové práci je používána terminologie, kterou doporučuje *Česko-německá komise historiků* (divoký odsun, vyhnání pro rok 1945, organizovaný odsun pro rok 1946 a dodatečný odsun, vystěhování pro dění po roce 1946). Osobně se navíc přikláním k názoru Tomáše Dvořáka, který definuje, že ti, co transfer plánovali, měli na mysli skutečně odsun. Ti, co byli jeho prostřednictvím odsunuti, prožívali vyhnání. viz Arburg, von Adrian - Dvořák, Tomáš - Kovařík, David - Lozoviuková, Kateřina: *Německy mluvící obyvatelstvo v Československu po roce 1945*, Brno, Matice moravská, 2010, str. 123.

na začátku narazila na celou řadu determinujících faktorů. Hlavním z nich byla téměř úplná absence archivních dokumentů osobní povahy k jednotlivým aktérům. Výjimku netvořili ani bohatí průmyslníci, přičemž jediná rodina, jejíž osud by se dal více přiblížit, byly Breitové, kteří v Lučanech vlastnili velký podnik na výrobu skleněných perliček. O osobách ze střední vrstvy či okraje společnosti ani nemluvě. Z výše zmíněného důvodu jsem se rozhodla, nezabývat se v druhé části konkrétními osudy vybraných osob, ale více propracovat onu první část zadání, zabývající se popisem odsunového dění v obci, jednotlivými fázemi, legislativou, která jej ovlivnila a případnými regionálními odchylkami.

V první kapitole s názvem „Divoký odsun“ jsem se rozhodla čtenáře seznámit s atmosférou, která v obci panovala první dny svobody. Konkrétně zde zmiňuji přebírání moci nad obcí osobami delegovanými ze Železnobrodsko, vznikání nových prozatímních správních orgánů i roli svévolně se ustavujících partyzánských složek a Rudé armády při osvobození obce. Následně se věnuji etapě tzv. divokého odsunu v údobí mezi květnem 1945 a legalizací odsunu na mezinárodní úrovni v Postupimi. Zde se zaobírám akty lidové odplaty či prvními pokusy o svévolné vysídlení osob německé národnosti za hranice republiky. V neposlední řadě se zde zabývám i trestní činností, jež v katastru obce páchala Rudá armáda či Revoluční gardy, ponejvíce pak právě na německy mluvícím obyvatelstvu.

Kapitola „Organizovaný odsun“ popisuje dění v obci od legalizace odsunu na Postupimské konferenci až po podzim roku 1946. Dále se v ní zaobírám problematikou osob klasifikovaných jako státně nespolehlivé a posléze i osudy antifašistů, německých specialistů a smíšených manželství, kteří odsunu nepodléhali. V krátkosti pojednávám o otázce národní identity, diskriminačních opatřeních uplatňovaných vůči Němcům a poté nastiňuji i možná východiska, kterými se celá řada Němců snažila řešit svou bezvýchodnou situaci. Nejvíce zásadní se zde jevila otázka sebevražd spojených s vraždou, ilegálních přechodů hranic či padělání dokladů, ať už se jednalo o cestovní pasy, antifašistické legitimace či partyzánská osvědčení. Velmi důležitou podkapitolu tvoří část věnovaná konfliktnímu soužití německo-jazyčných komunit se starousedlíky a nově příchozími z úrodného Hanácka. Kromě toho zde podávám nástin několika případů distribuce ilegálních tiskovin, ničení

nebo nepovoleného prodeje majetku vedeného pod NS či poukazují na konkrétní případy násilí a podvodných i loupežných akcí spáchaných na německém obyvatelstvu.

Třetí kapitola nesoucí název „Dodatečný odsun“ přibližuje odsunové dění po lednu 1947, žádosti o transfer antifašistů do americké okupační zóny a posléze i první pokusy o postupnou asimilaci německé menšiny, která nicméně o navrácení československé státní příslušnosti nejevila zájem.

Cílem předkládané práce je nejen popis průběhu a okolností odsunového dění v oblasti Lučan nad Nisou v rozmezí let 1945-1950, ale na jeho základě hlavně zohlednění rozhodovacích mechanismů odsunové praxe a upozornění na skutečné mocenské poměry ovlivňující transfer a nakládání s německy hovořícím obyvatelstvem. Mocenské vakuum, jež se v regionu těsně po válce vytvořilo, naplňovali různí lidé vlastními zájmy, motivacemi a vytvářením mocenských vazeb nahrazujících reálnou absenci státní moci.

Kritika literatury a pramenů

Problematika poválečných osudů německého obyvatelstva v českých zemích sehrávala v posledních letech nesporně důležitou roli, zejména ve formování veřejného mínění a postojů soudobé společnosti. Častokrát docházelo k politicky laděným debatám, jež se tak či onak dotýkaly nedávné minulosti nebo problematiky česko-německých vztahů.²

Již v prvních poválečných letech vznikala celá řada děl různé kvality mapujících aktuální vypořádání se s německým obyvatelstvem. Zvláštní zájem vyvstal o téma tzv. „budování Československa“ a s tím spojeného doosídlování pohraničí. Publikace vznikající v této době však musely být v souladu s oficiálním výkladem odsunové problematiky, a podávaly značně účelový a době poplatný náhled na téma. Budování bylo popisováno jako nadmíru úspěšný akt, v němž ústřední roli zastávala Komunistická strana Československa. O rozporuplných událostech či aktech násilí publikace pochopitelně mlčí. Jednalo se především o dílo Lubomíra Slezáka, Otakara Káni, Josefa Kmoníčka, Jaroslava Školla, Jiřího Procházky a Jiřího Cihláře.³ Ve většině případů tito autoři vycházeli pouze z archiválií lokální proveniencí a témata byla zpracována bez řádného zasazení do celostátního či mezinárodního kontextu. Pro komplexní monografie zabývající se nakládáním s Němci doba ještě neuzrála.⁴ Komunistický režim v Československu domácím historikům programově bránil, aby se nestranně zabývali poválečným obdobím. Badatelé z ciziny zase neměli přístup k nezbytným archiváliím.⁵

² Arburg, von Adrian – Dvořák, Tomáš: *Německy mluvící obyvatelstvo v Československu po roce 1945*, Brno, Matice moravská, 2010, str. 15-16.

³ Slezák, Lubomír: *Zemědělské osídlování pohraničí českých zemí po druhé světové válce*, Brno, Blok, 1978.

Káňa, Otakar: *Historické proměny pohraničí, Vývoj pohraničních okresů Jeseník, Rýmařov, Bruntál a Krnov po roce 1945*, Ostrava, Profil, 1976.

Kmoníček, Josef: *Návrat domů, Proměny pohraničí severovýchodních Čech v letech 1945-1948*, Hradec Králové, Kruh, 1982.

Školl, Jaroslav: *Nové osídlení okresu Břeclav po roce 1945*, Břeclav – Mikulov, Muzejní a vlastivědná společnost, 1983.

Procházka, Jiří: *Liberec v nástupu k socialismu, K historii Liberecka v období 1945-1948*, Liberec, Okresní výbor KSČ, 1966.

Cihlár, Jiří: *Vesnice severovýchodních Čech od osvobození 1945 do Února 1948*, Hradec Králové, Kruh, 1975.

⁴ Arburg, von Adrian – Dvořák, Tomáš: *Německy mluvící obyvatelstvo v Československu po roce 1945*, Brno, Matice moravská, 2010, str. 15-16.

⁵ Frommer, Benjamin: *Národní očista, Retribuce v poválečném Československu*, Praha, Academia,

Během uvolnění v šedesátých letech vznikla celá řada děl, jimž nelze upřít průkopnický charakter. Výzkum historiků se opíral o archivní prameny rozličné povahy a přinášel celou řadu hodnotných poznatků lokálního či regionálního charakteru, avšak stále bez zohlednění celostátního kontextu.⁶ Jednalo se především o dílo Lubomíra Bajgera, Jiřího Procházky, Jana Křena, Stanislava Bimana a Romana Cílka.⁷ Po sovětské okupaci v srpnu 1968 byly jakékoliv snahy o objektivní bádání potlačeny. Během sedmdesátých a osmdesátých let 20. století komunistický režim podpořil výzkum etnologů, týkající se znovuosídlení pohraničí s důrazem na českou a slovenskou migraci, na zkoumání některých minoritních skupin a rovněž na zemědělské osídlování v rámci první etapy poválečné pozemkové reformy. Největší menšinovou skupinu žijící na území Československa, tj. Němce etnografický výzkum zcela opomíjel.⁸

Až do sametové revoluce byla většina materiálů k problematice odsunu nedostupná, a to i pro badatele prověřené komunistickým režimem. K systematičtějším výzkumu doba dospěla až po listopadu 1989. Zájem badatelů se soustředil zejména na menšinovou německou politiku v pohraničí, problematiku Benešových dekretů⁹, na technicko-administrativní stránku odsunu či restriktce ovlivňující každodenní život německého obyvatelstva.¹⁰ Stále aktuální bylo i téma doosídlování, avšak nikoliv v souvislosti se socialistickým „budováním“. Jednalo se především o badatelské úsilí

2010, str. 23.

⁶ Tamtéž, str. 31.

⁷ Bajger, Lubomír: *Ostravsko po druhé světové válce 1945-1948*, Ostrava, Slezský ústav akademie věd v Opavě, 1971.

Procházka, Jiří: *K problematice vystěhování německých antifašistů z Liberce*, Praha, Pedagogická fakulta v Ústí nad Labem, 1968.

Křen, Jan: *Německá otázka a odsun*, In: *Odboj a revoluce 1938-1945*, Praha, 1965.

Biman, Stanislav – Cílek, Roman: *Poslední mrtví, první živí*, Ústí nad Labem, Severočeské nakladatelství, 1989.

⁸ Arburg, von Adrian – Dvořák, Tomáš: *Německy mluvící obyvatelstvo v Československu po roce 1945*, Brno, Matices moravská, 2010, str. 32.

⁹ Beneš, Edvard: *Odsun Němců, Výbor z pamětí a projevy doplněný edičními přílohami*, ed. Olivová, Věra, Praha, EVA, 2001.

Jech, Karel – Kaplan, Karel: *Dekrety prezidenta republiky 1940-1945*, Dokumenty, Brno, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1995.

Pavliček, Václav – Dejmek, Jindřich – Weigl Jiří: *Benešovy dekrety, Sborník textů*, Praha, Centrum pro ekonomiku a politiku, 2002, str. 101-123.

¹⁰ Hejl, Vilém: *Zpráva o organizovaném násilí*, Praha, Univerzum, 1990.

Kučera, Jaroslav: *Odsun nebo vyhnání? Sudetští Němci v Československu v letech 1945-1946*, Jinočany, Panorama dějin, 1992.

Kučera, Jaroslav: *Odsunové ztráty sudetoněmeckého obyvatelstva: Problémy jejich přesného vyčíslení*, Praha, Federální ministerstvo zahraničních věcí, 1992.

mladé generace autorů – Tomáše Dvořáka¹¹, Kateřiny Kočové – Lozoviukové¹², Matěje Spurného,¹³ Jaroslava Pažouta¹⁴ či Davida Kovaříka.¹⁵ Tato generace badatelů se stále více snažila využívat archiválie ústřední provenience, jež pomohla dotvořit celostátní kontext pro již poměrně probádanou oblast konkrétních lokalit a regionů.¹⁶

Stěžejní význam na poli české historiografie má taktéž badatelské úsilí Tomáše Staňka, který se odsunové problematice začal věnovat již během osmdesátých let 20. století. Z jeho výzkumu nakonec vzešlo, dlouho nepřekonané dílo *Odsun Němců z Československa*.¹⁷ Autor čerpal nejen ze zahraniční literatury, ale také poprvé zohlednil archivní materiály týkající se činnosti centrálních úřadů. V roce 1992 vznikla i kratší verze tohoto díla, jež do dnešních dob slouží jako ucelený studijní materiál pro střední a vysoké školy. V roce 1993 autor prohloubil problematiku postavení německy mluvícího obyvatelstva. Výstupem se stala publikace s názvem *Německá menšina v českých zemích 1948-1989*.¹⁸ Pro Tomáše Staňka se stala velice poutavá i problematika každodenního života v internačních a sběrných střediscích a rovněž i formy nucených prací v pracovních táborech.¹⁹ Zabýval se rovněž projevy soudní a mimosoudní perzekuce osob státně nespolehlivých či tzv. akty individuálního a hromadného násilí páchaného na německy mluvícím obyvatelstvu v prvních poválečných měsících.²⁰

¹¹ Dvořák, Tomáš: „*Vnitřní odsun*“, *Průběh, motivy a paralely přesídlování německého obyvatelstva do vnitrozemí v českých zemích v letech 1947-1949*, Disertační práce na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity, Brno, 2005.

¹² Lozoviuková, Kateřina: *Mimořádný lidový soud v Liberci v roce 1948*, in: *Fontes Nissae*, Liberec, Prameny Nisy, 2004.

Lozoviuková, Kateřina: *Obráz Němců a Německa po druhé světové válce*, Chemnitz, Comes-Chemnitz, 2005.

¹³ Spurný, Matěj: *Nejsou jako my, Česká společnost a menšiny v pohraničí, 1945-1960*, Praha, Antikomplex, 2011.

¹⁴ Pažout, Jaroslav – Kokošková, Zdeňka: *Odsunutí hrdinové*, Praha, Národní archiv, 2008.

¹⁵ Kovařík, David: *Němečtí antifašisté v českých zemích v roce 1945*. In: I oni byli proti. Sborník z mezinárodní historické konference, která se konala ve dnech 13.–15. listopadu 2006 v Ústí nad Labem v rámci projektu „Dokumentace osudů aktivních odpůrců nacismu, kteří byli po skončení druhé světové války postiženi v souvislosti s opatřeními uplatňovanými v Československu proti tzv. nepřátelskému obyvatelstvu“. ed. K. Kaiserová – J. Klímová – G. Brudzynska-Němec, Ústí nad Labem, 2007.

¹⁶ Arburg, von Adrian – Dvořák, Tomáš: *Německy mluvící obyvatelstvo v Československu po roce 1945*, Brno, Matice moravská, 2010, str. 32-34.

¹⁷ Staněk, Tomáš: *Odsun Němců z Československa 1945-1947*, Praha, Academia, 1991.

¹⁸ Staněk, Tomáš: *Německá menšina v českých zemích 1948-1989*, Praha, Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1993.

¹⁹ Staněk, Tomáš: *Tábory v českých zemích 1945-1948*, Šenov u Ostravy, Tilia, 1996.

²⁰ Staněk, Tomáš: *Perzekuce 1945, Perzekuce tzv. státně nespolehlivého obyvatelstva v českých zemích*

Další aktuální otázku tvoří, dříve dosti opomíjená oblast centrálních nařízení či výnosů a taktéž zkoumání lokálních či regionálních odchylek při postupu proti německému živlu, kolaborantům či tzv. pomahačům nacionálního socialismu. Komplexní přehled k oblasti normotvorby poskytla badatelská dvojice Staněk – Arburg ve své knize *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945-1951* s podtitulem *Dokumenty z českých archivů*, vydané v roce 2010.²¹

Opomenout nelze ani četná pamětnická líčení, jejichž obsah však skýtá celou řadu interpretačních úskalí. Řada obdobných děl je ovlivněna subjektivním prožitkem a stylizuje Němce do rolí obětí, na nichž bylo pácháno zlo. V autobiografiích lze sledovat rovněž určitou autocenzuru vypravěče, ať už úmyslnou či nevědomou. Navzdory tomu memoáry tvoří velice zajímavou a taktéž nedílnou součást bádání o problematice sudetoněmecké otázky.²² Pozornost by měla být věnována i velkému množství kvalifikačních prací studentů středních a vysokých škol, jež se ve většině případů zaměřují na konkrétní lokalitu či region.²³

V období po revoluci 1989 vznikla rovněž celá řada popularizačních příspěvků k tématu, jež usilují o základní reflexi problematiky odsunu. Úskalím u tohoto druhu sekundární literatury je až tezovitá stručnost, nehledě na faktografické nepřesnosti a značné interpretační zjednodušení.²⁴

Téma odsunu vyvolává velký zájem i mezi historiky zahraničními. Nejkomplexnější náhled do problematiky tvoří několikasvazková edice švýcarského historika Adriana von Arburga. Publikace nahlíží na odsunovou problematiku

(*mimo tábory a věznice*) v květnu - srpnu 1945, Praha, Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1946.

²¹ Staněk, Tomáš – Arburg, von Adrian: *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945-1951, Dokumenty z českých archivů*, Středokluky, Zdeněk Susa, 2011.

²² Spurný, Matěj – Scholl-Schneider, Sarah – Schneider, Miroslav: *Sudetské příběhy*, Praha, Antikomplex, 2010.

Breit, Klaus: *Die Wiesenthaler Glashütte*, Schwäbisch-Gmünd, Selbstverlag, 1999.

Spurný, Matěj: *Nejsou jako my, Česká společnost a menšiny v pohraničí, 1945-1960*, Praha, Antikomplex, 2011.

²³ Havlíčková, Petra: *Tábory na Jablonecku 1945-1947*, Brno, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, 2006.

Pokorný, Martin: *Odsun Němců z Československa a snahy o jejich rozptýlení ve vnitrozemí*, Ústí nad Labem, Pedagogická fakulta univerzity Jana Evangelisty Purkyně, 1993.

Horák, Josef: *Obraz Němců a Německa na stranách Díkobrazu 1945-1990*, Liberec, Pedagogická fakulta Technické univerzity v Liberci, 2008.

²⁴ Kučera, Jaroslav: *Odsun nebo vyhnání? Sudetští Němci v Československu v letech 1945-1946*, Jinočany, Panorama dějin, 1992.

ve vícestranných souvislostech a za řádného zasazení do mezinárodního kontextu. Neméně důležitá je i Arburgova spolupráce s mnoha okresními a oblastními archivy po celé České republice, kdy kladl důraz na komplexní zachycení odsunových i poodsunových tématik v lokálním i regionálním měřítku. Výstupem náročného bádání se stala rozsáhlá edice, čítající celkem třináct knih přinášející ucelený přehled dění, řazený abecedně dle názvu vesnic, měst či politických okresů.²⁵

Mezi zahraniční badatele, kteří se zabývají sudetoněmeckou otázkou, se řadí také Detlef Brandes,²⁶ Benjamin Frommer²⁷ či Christiane Brenner.²⁸ Výzkum těchto autorů je opět zasazen do širšího celoevropského kontextu a na danou problematiku nahlíží za náležitého zohlednění výsledků bádání, k nimž došlo na území České republiky. Z celostátní perspektivy, avšak pouze formou tematické studie, se problematice věnovali taktéž Eva Hahnová²⁹ či Dieter Schallner³⁰. Tento zájem nepochybně vedl k dalšímu oživení tématu, neboť byla hledána nová interpretační východiska. Došlo i k zpracování dosud nevytěžených archiválií, především z provenience ústředních orgánů. V neposlední řadě jsem využila i dvě knihy libereckého historika, publicisty a nakladatele Romana Karpaše, které jsou věnovány historii Liberce a obce Lučany nad Nisou.³¹

Nedílnou součástí korpusu tematicky relevantních prací tvořily archivní materiály centrální i místní provenience, kdy badatelsky nejcennější část je umístěna ve Státním okresním archivu v Jablonci nad Nisou (dále jen SOkA). V tomto případě bych ráda vyzvedla tři stěžejní fondy, které mi k tvorbě diplomové práce posloužily nejvíce. Jednalo se o fond ONV Jablonec nad Nisou, MNV Lučany nad Nisou a Farní úřad obce Lučany nad Nisou. V nich jsem našla nejdůležitější informace k obecnímu

²⁵ Staněk, Tomáš – Arburg, von Adrian: *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945-1951, Dokumenty z českých archivů*, Středokluky, Zdeněk Susa, 2011.

Arburg, von Adrian – Dvořák, Tomáš: *Německy mluvící obyvatelstvo v Československu po roce 1945*, Brno, Matices moravská, 2010.

²⁶ Brandes, Detlef: *Cesta k vyhnání 1938-1945*, Praha, Prostor, 2000.

Brandes, Detlef: *Lexikon des Vetreibungen, Deportation, Zwangsaussiedlung und ethnische Säuberung im Europades 20. Jahrhunderts*, Wien, Böhlau, 2010.

²⁷ Frommer, Benjamin: *Národní očista*, Praha, Academia, 2010.

²⁸ Brenner, Christiane: *Mezi Východem a Západem*, Praha, Argo, 2009.

²⁹ Hahnová, Eva: *Sudetoněmecký problém, obtížné loučení s minulostí*, Praha, Prago Media, 1996.

³⁰ Schallner, Dieter: *Obraz Němců a Německa v letech 1945 až 1947. Vznik soudobého českého stereotypu Němce a Německa*, In: *Obraz Němců, Rakouska a Německa v české společnosti 19. a 20. století*, Praha, Carolinum, 1998, str. 236-252.

³¹ Karpaš, Roman: *Kniha o Liberci*, Liberec, Dialog, 2004.

Karpaš, Roman: *Lučany nad Nisou*, Liberec, Roman Karpaš, 2013.

dění a nařízení či vyhlášky z okresní úrovně. Důležitou část mého výzkumu tvořil i fond Ministerstva vnitra uložený v Archivu bezpečnostních složek v Praze (dále jen ABS). V neposlední řadě jsem se rozhodla použít také několik citací ze soudobých regionálních periodik. Jedná se o obdeník Jablonecká pravda a deník Stráž severu. Nesporně obohacující součástí výzkumu tvořily i rozhovory s pamětníky, které barvitě dokreslují archivní výzkum.

1. Divoký odsun

1.1 Poválečné dění v obci Lučany nad Nisou

Již v období mezi 5. - 10. květnem 1945 na Jablonecku docházelo k přesunu prchajících útvarů německé branné moci zpět do Říše. Mezitím se zde 9. května objevily první průzkumné jednotky 31. armády genpor. Šafranova, které započaly přebírání moci nad územím. Osvobození okresu dokončily až následujícího dne vojáci gardové divize pod velením genmjr. Samochvalova.³² Nespornou zásluhu v bojích měly rovněž dvě partyzánské skupiny vedené poddůstojníkem Daničkem a Kalouskem, které na území operovaly již od dubna 1945.³³ Dne 11. května 1945 dorazilo do katastru obce také několik jednotek Rudé armády, které se ubytovaly v provizorních podmínkách zájezdního hostince Kreuzschänke, přičemž hlavní velitelství RA pro tuto oblast sídlilo v hotelu Antverpy v nedaleké Smržovce. Nedlouho poté do obce přispěchal i oddíl Československé armády, který okamžitě převzal veškerou bezpečnostní kontrolu nad přilehlým okolím.³⁴

Již v prvních květnových dnech byla v Lučanech nad Nisou zřízena stráž z řad Čechů a tzv. demokratických Němců. Výjimku netvořily ani jednotky utvořené ze záložních policistů bývalé německé pořádkové policie, kteří vypomáhali svým aktivním kolegům. Do příchodu nově ustaveného četnictva konala tato stráž řádnou službu a dozor nad děním v obci. Rozmístěna byla na strategických místech – před budovou četnické stanice, před MNV, obecním domem, poštou, školou a železniční zastávkou. Dále byla hlídána místa, kde byl v prvních dnech svobody očekáván případný konflikt s německou brannou mocí, tj. v okolí sklárny rodiny Breit, u mlýna Josefa Bönische v Dolních Lučanech n. N. či u provizorního vězení v domě č.p. 249 za obecní lékárnou. Tato stráž zasahovala zejména proti zběhům Rudé armády či příslušníkům nacistických organizací, kteří páchali v obvodu zdejší stanice různé ozbrojené výtržnosti. Později byli Němci z této svévolně ustavené organizace propouštěni.³⁵

Posléze do obce dorazily i Revoluční gardy, běžně přezdívané jako rabovací

³² SOkA, Jablonec nad Nisou, *ONV Jablonec nad Nisou*, kt. 123, inv. č. 58.

³³ *Tamtéž.*

³⁴ Karpaš, Roman: *Lučany nad Nisou*, Liberec, Roman Karpaš, 2013, str. 58.

³⁵ SOkA, Jablonec nad Nisou, *MNV Lučany nad Nisou*, Soudobá dokumentace, sign. 164, str. 2-3.

gardy. Tyto ozbrojené formace se v témže čase podřizovaly pokynům oblastního velitelství Alex v Hradci Králové, konkrétně gen. Josefu Janáčkovi. Až v červnu 1945 se z těchto jednotek a nového mužstva začal formovat I.-III. prapor 44. p.pl., jehož velení se přesídlilo do Liberce. Postupně do této oblasti přicházely i další ozbrojené skupiny, např.: formace RG z Mladé Boleslavi, vojáci z Hradce Králové či příslušníci pohotovostního oddílu vyslaného Velitelstvím uniformované československé policie v Praze. O Revolučních gardách bylo známo, že jejich velitelé často jednali na vlastní pěst a dle dochovaných materiálů je zřejmé, že dávali pokyny ke svévolným domovním prohlídkám, drancování, loupežím, vraždám či znásilňování žen. Ilustrativním je úryvek z dopisu Rudolfa Webera z Liberce generálnímu tajemníkovi ÚV KSČ Rudolfu Slánskému o bezpečnostních poměrech ve městě a jeho okolí. „*Tato, jakožto oficiální reprezentant ozbrojené revoluční moci českého národa, nerespektuje zákonných ustanovení Ministerstva vnitra o ochraně oněch dřívějších čl. státních občanů, kteří aktivně bojovali na straně českého národa proti Hitlerovým okupantům, proto nyní stojí pod ochranou českého národa. Řídí se heslem: Všichni Němci ven! Otevřeně prohlašují: Kašleme na rozkazy Ministerstva vnitra, moc jsme my sami, nikdo nám nemá, co poroučet. RG neztělesňuje tudíž revoluční pořádek, nýbrž způsobuje tam chováním jednotlivců anarchii, což se trpí, RG jsou jednotliví bandité, kteří svým chováním špiní čistý štít republiky.*“³⁶ Je zřejmé, že reakce české strany na tuto svévolně ustavenou skupinu, beroucí právo do svých rukou, je značně negativní. I sami představitelé státu si byli vědomi jejich nezvladatelnosti a četnosti jimi spáchaných excesů. K potrestání jejich skutků však v mnoha případech vůbec nedošlo, jelikož první poválečné měsíce byla celá řada obdobných činů prohlášena za opodstatněné a jejich viníci byli zbaveni jakékoliv právní odpovědnosti.

Brzy po osvobození se ve všech obcích začaly ustavovat Revoluční národní výbory, jejichž úkolem bylo nastolení klidu a právního pořádku.³⁷ Obdobně se stalo i v Lučanech nad Nisou, kde byl vůdčí osobností poválečné obnovy ustaven Jindřich Beneš. Revoluční národní výbor byl sestaven z několika předválečných představitelů obce a zástupců delegovaných ze Železného Brodu, kam obec krátce po válce spadala.

³⁶ Arburg, von Adrian – Staněk, Tomáš: *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945-1951, Akty hromadného násilí v roce 1945 a jejich vyšetřování*, II. 3, Středokluky, Zdeněk Susa, 2010, str. 161-164.

³⁷ SOKA, Jablonec nad Nisou, *ONV Jablonec nad Nisou*, kt. 123, inv. č. 58.

Obecně se tedy jednalo především o představitele intelektuální elity, četnictva, vojáky či úředníky. Zvláštností však nebylo ani krátkodobé dosazování německých antifašistů.³⁸

Již bylo zmíněno, že, obec Lučany nad Nisou byla první dny služebně podřízena Okresnímu národnímu výboru v Železném Brodě a do jejího obvodu spadaly do počátku června 1945 ještě obce Nová Ves a část Jindřichova. Místní četnictvo se zase zodpovídalo Okresnímu četnickému velitelství se sídlem tamtéž.³⁹ Tato úprava však byla jen dočasná, protože dekretem prezidenta republiky č. 121/1945 Sb. z 27. října 1945 byla obnovena organizace politické správy podle stavu z roku 1938. Území bývalého soudního okresu Železný Brod bylo opět začleněno do politického okresu Semily. Oblast kolem Tanvaldu a Smržovky připadla politickému okresu Jablonec nad Nisou.⁴⁰

Dne 17. května 1945 byla Revolučním národním výborem v Železném Brodě znovuzřízena četnická stanice Lučany nad Nisou. Jako prozatímní velitel byl jmenován štábní strážmistr Jaroslav Mlejnek ze stanice Bratříkov, okres Semily a jako podřízení četníci štábní strážmistr Stanislav Papež ze stanice Vranové a závodčí Josef Hlubuček ze stanice Lomnice nad Popelkou. Tuto stanici převzal strážmistr Mlejnek od bývalého velitele vrchního strážmistra Františka Zelenky, který zde sloužil po celou dobu okupace.⁴¹ V čele obecní hlídkové služby stanul Václav Petrásek, jeden z bývalých zaměstnanců rodinného podniku Breit.⁴² Později byl do Lučan nad Nisou převelen i strážmistr Karel Sedlický z Přibyslavi, který byl více než 5 let držen nacisty jako politický vězeň. Dne 1. září 1945 byl Zemským velitelstvím SNB v Praze pověřen vedením lučanské stanice.⁴³ Stanice SNB byla umístěna v domě skláře Schöllera č.p. 385 naproti obecnímu domu. Po německých četnicích zde zůstalo jen torzo původního vybavení. Knihy, protokoly a jiné písemnosti z let předešlých se dochovaly ve velmi omezeném rozsahu.⁴⁴ Hlavním úkolem četnické stanice a hlídkové služby bylo nastolení klidu a pořádku v obci a v neposlední řadě také zajištění civilistů německé

³⁸ *Tamtéž.*

³⁹ SOkA, Jablonec nad Nisou, *MNV Lučany nad Nisou*, Soudobá dokumentace, sign. 164, str. 2.

⁴⁰ SOkA, Jablonec nad Nisou, *ONV Jablonec nad Nisou*, kt. 123, inv. č. 58.

⁴¹ SOkA, Jablonec nad Nisou, *MNV Lučany nad Nisou*, Soudobá dokumentace, sign. 164, str. 1.

⁴² Karpaš, Roman: *Lučany nad Nisou*, Liberec, Roman Karpaš, 2013, str. 58.

⁴³ SOkA, Jablonec nad Nisou, *MNV Lučany nad Nisou*, Soudobá dokumentace, sign. 164, str. 9.

⁴⁴ *Tamtéž*, str. 1.

národnosti, jejichž internace probíhala v bývalém hotelu Sagan.⁴⁵ Krátce poté bylo četnictvo sloučeno se státní policií a společně dostaly nový název – Sbor národní bezpečnosti.⁴⁶

V prvních dnech vyžadovalo rychlé řešení především převzetí všech zbraní, střeliva, stejnokrojů a výzbroje držených Němci, aby se zabránilo případným výtržnostem. Zabavovány byly rovněž automobily, dodávky a také veškerá telekomunikační zařízení a radiopřijímače, které měly být na základě výnosu ze dne 2. června 1945, č. 697/45-I/1 předány Ministerstvu financí. Jakýkoli výdej těchto zařízení soukromým osobám byl přísně zakázán. Konfiskovaný majetek byl soustředěn v obecním skladišti, ze kterého byl pravidelně převážen na Vojenské velitelství v Jablonci nad Nisou, kde podléhal přísné evidenci.⁴⁷ Posléze došlo i k odstraňování symbolů, pomníků a jiných znaků upomínajících na období nesvobody. Stejně tak byly přejmenovávány – počesťovány názvy jednotlivých částí, ulic a dalších místopisných názvů. Z obce Wiesenthal an der Nieße se staly Lučany nad Nisou.⁴⁸

K datu 19. května byla dle bodu 15 směrnice Ministerstva vnitra zřízena obecní správa, tj. ONV a MNV. Stalo se tak na základě dekretu prezidenta republiky z prosince 1944. Jak citovaný dekret, tak Košický vládní program hovořily o „lidem volených“ orgánech, avšak ani jeden z textů již neuváděl, jak mají volby vypadat. Možnost služby v národních výborech byla omezena na osoby slovanského původu, jež byly považovány za spolehlivé a nebyly dříve příslušníky některé ze zakázaných stran. V oblastech, kde nebyla většina obyvatelstva politicky spolehlivá, vláda jmenovala komisaře anebo správní komise. Ti měli zajišťovat pořádek až do doby, než budou noví osídlenci schopni vytvořit správní orgány a převzít kontrolu nad děním.⁴⁹

Systém národních výborů hrál v období třetí republiky důležitou úlohu zejména v poválečné retribuci, ale zároveň se podílel na podryvání demokratických pravidel.⁵⁰ Kromě toho došlo i k vážnému rozrušení kontinuity správy, která ještě více přispěla

⁴⁵ Karpaš, Roman: *Lučany nad Nisou*, Liberec, Roman Karpaš, 2013, str. 58.

⁴⁶ SOkA, Jablonec nad Nisou, *MNV Lučany nad Nisou*, Soudobá dokumentace, sign. 164, str. 9.

⁴⁷ *Tamtéž*, str. 5.

⁴⁸ SOkA, Jablonec nad Nisou, *ONV Jablonec nad Nisou*, kt. 50.

⁴⁹ Frommer, Benjamin: *Národní očista, Retribuce v poválečném Československu*, Praha, Academia, 2010, str. 77.

⁵⁰ Národní výbory připravovaly tzv. „*podhoubí*“ pro převzetí moci v únoru 1948, kdy došlo k nabourání základních lidských a politických práv, rozrušení právního státu a uplatnění krutých stalinistických metod vládnutí.

k chaotické situaci – vymezení kompetencí těchto úřadů bylo zpočátku nejasné, což zapříčinilo časté neshody a zmatky. Na MNV přešla práva a povinnosti dříve příslušející obecní a městské správě a samosprávě. ONV představovaly vyšší stupeň, kterým podléhalo i několik MNV. V případě větších měst se zřizovaly ústřední národní výbory. ONV a ÚNV si nárokovaly policejní funkce, včetně vyšetřování nepolitických deliktů, udržování veřejného pořádku a mravopoctnosti. Dohlížely na občanské organizace, kontrolovaly tisk a vydávaly povolení pro nošení zbraní a honitbu. Národní výbory rovněž ověřovaly státní příslušnost a národnost, vydávaly pasy, doklady totožnosti a osvědčení o národní a politické spolehlivosti. V důsledku této dělby moci o odsunu rozhodovali místní političtí představitelé, kteří častokrát dotyčného Němce i jeho rodinu velmi dobře znali.⁵¹

Povinností každého ONV bylo tedy zřízení OSK (nebo dle potřeby i několik), která dohlížela na správnost evidence obyvatel a posléze prováděla i vyšetřování osob podezřelých z trestného činu dle retribučního dekretu. O každém případě byl veden řádný spis a OSK rozhodovala, kdo bude podle platných předpisů postaven před soud, či majetek bude zkonfiskován či kdo z dotčených bude podléhat odsunu. Vyšetřovací komise byla sestavena z národně a politicky spolehlivých odborníků z řad příslušníků SNB, právníků a zástupců městské elity. Komisi předsedal zpravidla předseda obce či města. Kontrolní činnost pro OSK vykonával Ústřední vyšetřovací výbor při Komisi pro vnitřní národní bezpečnost.⁵²

Dne 23. května 1945 došlo ke schůzce českých zástupců lučanského národního výboru s bývalým německým zastupitelstvem. Účelem tohoto setkání se stalo převzetí veškerého městského majetku, spisů, dokladů i inventáře. Nový Revoluční národní výbor si stanovil několik základních úkolů: internace osob klasifikovaných jako státně nespolehlivé, převzetí jejich majetku pod Národní správu, zřízení fungující samosprávy a zajištění prvních poválečných voleb. Jediné možné řešení německé otázky řada předních představitelů obce spatřovala v nuceném transferu Němců daleko za hranice Československa.⁵³

Odsun z obce byl v prvních dnech prováděn dle dispozic Okresního národního

⁵¹ *Tamtéž*, str. 78-79 a 95.

⁵² SOkA, Jablonec nad Nisou, *ONV Jablonec nad Nisou*, kt. 50.

⁵³ Karpaš, Roman: *Lučany nad Nisou*, Liberec, Roman Karpaš, 2013, str. 58.

výboru v Jablonci nad Nisou a jeho řízením byla pověřena Místní správní komise, později Místní národní výbor. K prvnímu transportu došlo dne 6. července 1945,⁵⁴ necelý měsíc před legalizací organizovaného odsunu na Postupimské konferenci.⁵⁵ Průběhu odsunu osob klasifikovaných jako státně nespolehlivé se podrobněji věnuji v jedné z následujících kapitol s názvem „Organizovaný odsun“.

První poválečné měsíce byly doprovázeny vlnou vyhroceného nacionalismu v podobě odporu vůči všemu německému. V Lučanech nicméně nedosáhla takové síly jako ve vnitrozemí či v jiných částech pohraničí. O tom svědčí i minimální počet násilných trestných činů spáchaných na německém obyvatelstvu. Příznačné je, že nositeli a šířiteli negativního fenoménu byli především pováleční představitelé obce dosazení z vnitrozemí (nejprve ze Železnobrodsko) a posléze i běžní občané, kteří byli na začátku války vyhnáni ze svých domovů a v létě 1945 se vrátili nazpět.⁵⁶ Celá řada Němců, ponejvíce těch říšských, ze strachu z perzekuce obec narychlo opouštěla. Bezesporu nejvíce napínavým momentem celé této etapy se stalo bombardování zbytku formace SS, která se skrývala v lesích nedaleko Nové Vsi.⁵⁷ Akty individuálního či hromadného násilí spáchaného na německém obyvatelstvu nejsou v katastru obce doloženy.

1.2 Odsun nebo vyhnání?

Již v prvních dnech po osvobození země se došlo k zadržování a shromažďování státně nespolehlivého obyvatelstva na místech předem určených. Pro tyto účely často sloužily především pracovní či koncentrační tábory využívané za druhé světové války nacisty. Internovaní byli nejprve soustředováni přímo v Lučanech nad Nisou, kde jako provizorní shromaždiště posloužil zmiňovaný hotel Sagan, ze kterého docházelo k odesílání do místních odsunových středisek. Z těchto táborů docházelo k transferům

⁵⁴ *Tamtéž*, str. 58

⁵⁵ Otázka odsunu Němců z Polska, Československa a Maďarska byla projednána na konferenci v Postupimi ve dnech 21., 22. a 25. července 1945. Jednání se zúčastnili a závěrečné usnesení ze dne 2. srpna podepsali vedoucí představitelé vítězných mocností: za Spojené státy americký prezident Harry Truman, za Velkou Británii předseda vlády C. R. Atlee a za Sovětský svaz J. V. Stalin. Beneš, Edvard: *Odsun Němců, Výbor z paměti a projevy doplněný edičními přílohami*, ed. Olivová, Věra, Praha, EVA, 2001, str. 113., více viz Brandes, Detlef: *Cesta k vyhnání 1938-1945*, Praha, Prostor, 2000, str. 351-366.

⁵⁶ Arburg, von Adrian - Dvořák, Tomáš - Kovařík, David - Lozoviuková, Kateřina: *Německy mluvící obyvatelstvo v Československu po roce 1945*, Brno, Matice moravská, 2010, str. 115.

⁵⁷ Karpaš, Roman: *Lučany nad Nisou*, Liberec, Roman Karpaš, 2013, str. 58.

do Německa. Než se tato střediska ustavila a vznikl systém, kdo a jakým způsobem má být internován, vládl v praxi odsunu zmatek a Češi často brali pomyslné právo na odplatu do vlastních rukou. Uvedené se týkalo nejenom různých výtržností, ale také nucených převodů Němců přes hranice. Jak je patrné, ze zprávy Úřadu národní bezpečnosti v Jablonci nad Nisou adresované Ministerstvu vnitra, k první nahodilé akci tohoto typu došlo již v první polovině června 1945. Do organizace se zapojilo četnictvo, policie i československé dráhy, jakožto výkonné orgány správní komise. Kdo dal k akci rozkaz, není z archivních dokumentů zcela zřejmé. Nicméně je patrné, že se jednalo o rozhodnutí okresních či krajských úřadů bez zásahu centrální moci, což potvrzuje tezi o nahodilosti a svévoli praktikované během odsunového dění. Němci v počtu jednoho tisíce, včetně 4 lučanských činovníků, byli soustředěni v jedné z jabloneckých školních budov, odkud byli autobusy převezeni do Polubného u Harrachova. Do tohoto transportu byli vybráni zejména vysocí představitelé lokální NSDAP a pomocných složek, s výjimkou těch, kteří čekali ve vazbě na mimořádný lidový soud. Seznamy předvedených Němců byly s největším urychlením přezkoumány hospodářským referentem Okresní správní komise, aby se zamezilo případnému vysídlení nenahraditelných odborníků. Jako zprostředkovatel celého přechodu přes hranice posloužila Rudá armáda v čele s generálmajorem Samochvalovem. Na hranicích už celý transport čekaly polské hlídky. Velitel polského praporu major Gorob společně s velitelem polského štábu v Petersdorfu ruským plukovníkem Simonovičem však z nezjištěných důvodů odmítli transport převzít. Mezitím byli Němci nuceni přejít hranice zpět do Československa a utábořit se v lese na celé čtyři dny. Anabáze vysídlenců tímto rozhodně neskončila. Němci byli nakonec dopraveni vlakem zpět do Jablonce nad Nisou, odkud byli odesláni do sběrného tábora v Rýnovicích.⁵⁸ Osobě znalé geografických poměrů se jistě může zdát zarážející zvolená trasa odsunu – oklikou přes Polsko do Německa. Důvod byl poměrně prostý. Hraniční přechod na trase Žitava – Hartau byl neprodyšně uzavřen polskou armádou, která v první poválečné dny v rámci udržení relativního klidu a bezpečí měla zakázáno kohokoli propustit. Přes hraniční přechod poblíž Hrádku nad Nisou bylo možné odsouvat jen malý počet

⁵⁸ SOKA, Jablonec nad Nisou, *ONV Jablonec nad Nisou*, kt. 23.

osob denně.⁵⁹

Takto započaté organizované vyhánění v době tzv. divokého odsunu bylo přerušeno kvůli zásobovacím problémům a nedostatku dopravních prostředků v sovětské okupační zóně. Zájem na vysídlení co největšího počtu Němců z Liberecka a Jablonecka byl však natolik velký, že proběhla jednání z iniciativy velitele jednotek sovětské armády, podplukovníka Rumjaceva, se sovětskými a polskými úřady v Žitavě. Zde bylo dohodnuto, že se v odsunu směrem do sovětské okupační zóny bude pokračovat. Denně mělo být předáno 1000 osob s tím, že rodiny nesmí být rozděleny. Československá strana měla zajistit bezpečnostní a lékařský doprovod 20 kilometrů za hranice, stravu na sedm dní a každý odsunovaný si mohl vzít až 50 kilogramů zavazadel. Praxe ale ukázala, že dohodnuté počty nešlo v žádném případě dodržet.⁶⁰

Mezitím se dne 19. června 1945 konala v Liberci porada zástupců branné moci, bezpečnostních referentů Okresních správních komisí, přednostů státních bezpečnostních úřadů, jakož i bezpečnostních referentů politických okresů Liberec, Jablonec nad Nisou, Frýdlant a Německé Jablonné (dnešní Jablonné v Podještědí). Tato porada se týkala především otázky jednotného postupu v otázkách zatýkání a vystěhování německého obyvatelstva v uvedených okresech. Výzva zněla jasně: „*je nutné Němce udržet v atmosféře strachu*“ a jejich vysídlení pojmout „*revoluční cestou*“, jelikož v Liberci dosáhla radikalizace společnosti a nenávist vůči všemu německému vrcholu.⁶¹ Padl i návrh, aby Němci chodili označeni bílými páskami, a tím se odlišili od ostatního obyvatelstva. Výjimku tvořili antifašisté, kteří obdrželi speciální legitimace, jež jim měly zaručovat ochranu. Předseda schůze Dr. May sdělil, že je nutné vnímat odsun Němců z pohraničí jako životní otázku českého národa a je proto na okresních výborech, aby tuto otázku řešily samy revoluční cestou, berouce

⁵⁹ *Tamtéž.*

⁶⁰ Arburg, von Adrian - Dvořák, Tomáš - Kovařík, David - Lozoviuková, Kateřina: *Německy mluvící obyvatelstvo v Československu po roce 1945*, Brno, Matice moravská, 2010, str. 124.

⁶¹ V Liberci docházelo k četným případům aktů hromadného násilí páchaného i na bezbranných německých civilistech. Pro příklad uvedu vyvraždění osmičlenné rodiny antifašisty Rudolfa Rottera, kdy se neznámá skupina dne 20. června 1945 vloupala do Rotterova bytu v Ehrlichově ulici č.p. 26. Několik obětí uškrtili na šňůře od elektrického vedení a zbytek zabili ranou sekery do hlavy. Násilnému běsnění nebyly ušetřeny ani malé děti ve věku 2, 5 a 6 let. Ing. Rudolf Rotter byl pak odvezen neznámo kam. Jeho tělo bylo následujícího roku objeveno při exhumaci hromadného hrobu v Hejnicích. Rotter se tak pravděpodobně stal jednou z obětí příslušníků revolučních gard pod velením Rudolfa Rokose. Arburg, von Adrian – Staněk, Tomáš: *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945-1951, Akty hromadného násilí v roce 1945 a jejich vyšetřování*, II. 3, Středokluky, Zdeněk Susa, 2010, str. 169-170.

všechnu odpovědnost na sebe.⁶² Zde také poprvé zaznělo, že Němci z oblasti od Vrchlabí až po Liberec budou podléhat odsunu přes hraniční přechod Hrádek nad Nisou – Žitava. Hraniční přechod byl však v okolí Žitavy stále uzavřen, proto se přistoupilo k nutnosti zbudovat shromaždiště pro ty, kteří odsunu podléhali. Do těchto táborů měli být soustředěni především činovníci NSDAP a připojených složek, průmyslníci a magnáti, kteří finančně podporovali Henleinovo hnutí a v neposlední řadě také učitelé, advokáti a ostatní inteligence, která byla v témže čase označována za „*páteř nacismu*“. Po úplném otevření hranic měl být z těchto táborů prováděn systematický odsun Němců za hranice.⁶³

Velmi radikální situace zavládala i v Jablonci nad Nisou, kde větší anonymita znesnadňovala přehled a dávala tím prostor k četným projevům násilí. Proto zde docházelo k hromadnému odlivu osob německé národnosti na vesnice v domnění, že budou ve větším bezpečí před očekávaným stěhováním. Toto město vzbudilo dojem, že nebere zřetel na státní (především hospodářské) zájmy a nekontrolovatelně vyváží všechny Němce bez slitování. V důsledku toho se Jablonec stal středem pozornosti ústředních orgánů. Ministerstvo průmyslu sem jen za měsíc červenec vyslalo dvakrát Komisi pro vnitřní národní bezpečnost při ZNV, která čítala pět členů, aby situaci prošetřila. Výsledkem šetření bylo i ustavení konzultanta Josefa Gottwalda pro celý politický okres Jablonec. Jmenován byl přímo Úřadem předsednictva vlády. Jeho hlavním úkolem byl dohled nad sběrnými a internačními středisky a rovněž kontrolní činnost nad odsunovým děním.⁶⁴

S vědomím poměrů ve větších městech ale i v Lučanech je zřejmé, že postoj veřejnosti k německé otázce byl velmi rozporuplný. Věc dokládá i výmluvná zpráva Úřadu národní bezpečnosti v Jablonci nad Nisou adresovaná Ministerstvu vnitra: „*V popředí zájmů české veřejnosti v Jablonci nad Nisou jest vystěhování Němců z tohoto města. Po pravdě řečeno, jest první dojem z Jablonce po národnostní stránce pro nově příchozí velmi skličující. Na ulicích se mluví skoro výhradně německy, v úřadech převládá německé úřednictvo, v elektrické dráze nelze se s průvodčími česky ani domluvit apod. I když Němci se toho času chovají velmi zdrženlivě a projevují svým*

⁶² SOKA, Jablonec nad Nisou, *ONV Jablonec nad Nisou*, kt. 23.

⁶³ *Tamtéž.*

⁶⁴ *Tamtéž.*

chováním obavy z budoucna, přesto vyvolává nynější stav mezi českými lidmi nespokojenost. K tomu přispívají ještě veřejné projevy vládních činitelů a články v novinách a tak nelze se diviti, že čím dále tím více se ozývají hlasitěji hlasy, které se dožadují radikálního vyčištění celého pohraničí od Němců. Naproti této radikální části české veřejnosti v Jablonci nad Nisou stojí jednotlivci, kteří zdůrazňují veliký význam hospodářský, který má zdejší exportní průmysl. Varují nejen před vylidněním města, nýbrž i před vyvoláním takové atmosféry, která by znemožnila klidné zahájení zdejších průmyslových odvětví.⁶⁵ Nicméně i sám Gottwald po několika měsících strávených v Jablonci nad Nisou dospěl k názoru, že není možné zajistit ochranu pro všechny složky jabloneckého průmyslu.⁶⁶ První legalizovaný odsun z Jablonce nad Nisou byl vypraven už 2. července 1945.⁶⁷ Fázi organizovaného odsunu je věnována kapitola „Organizovaný odsun“.

1.3 Akty lidové odplaty

V důsledku radikalizace českého obyvatelstva a absence centrálního řízení docházelo již v prvních poválečných dnech k mnoha násilným pokusům svévolně vysídlit Němce za hranice Československa. Stejně tak docházelo i k četným projevům individuální či hromadné agrese. Zvláště vypjatá situace byla ve městech, kde větší koncentrace obyvatel znesnadňovala přehled a takto anonymizovaná společnost byla přístupnější větší míře násilí.⁶⁸ Důležité hledisko tvořil i fakt, že se většina obyvatel na vesnici dobře znala a v řadě případů se i přátelila. Navíc zde byla zcela běžným jevem smíšená manželství, kdy česká žena měla za manžela Němce, nebo naopak. Nicméně i zde byla situace nesnadná, jelikož německá „menšina“ tvořila majoritní část zdejší společnosti. Konec války proto nebyl vnímán jako vítězství, nýbrž jako porážka.⁶⁹

Spravedlnost do svých rukou braly nejen radikální jednotlivci nebo skupiny, např. partyzánské oddíly. Pro tyto účely byly ustavovány různé poloilegální organizace složené z osob s leckdy až sadistickými sklony.⁷⁰ Tito jednotlivci využili jedinečné

⁶⁵ Tamtéž.

⁶⁶ Tamtéž.

⁶⁷ Tamtéž.

⁶⁸ Kučera, Jaroslav: *Odsun nebo vyhnání?*, Jinočany, Panorama dějin, 1992, str. 10-13.

⁶⁹ Arburg, von Adrian - Dvořák, Tomáš - Kovařík, David - Lozoviuková, Kateřina: *Německy mluvící obyvatelstvo v Československu po roce 1945*, Brno, Matice moravská, 2010, str. 115.

⁷⁰ Tamtéž, str. 115.

příležitosti, aby se sami pomstili těm, kteří je v minulosti poškodili, nechali poslat do vězení či zapříčinili jejich mučení, nebo se jejich oběti provinili zkrátka jen tím, že patřili k německé národnosti. Americký diplomat, historik a politolog George Frost Kennan k tomuto pronesl, že touha československého lidu po odplatě zůstala neuspokojena. Zatímco Poláci kolektivně jednali již během okupace, kdy se mstili zrádcům, Češi svou nenávist prozatím uchovávali v sobě. Navenek zachovávali loajální tvář, zatímco v jejich duších to vřelo. Exiloví politici divokou retribuci v celé řadě případů schvalovali a nechávali jí volný průběh.⁷¹ Již Edvard Beneš v prvním projevu v osvobozené Praze volal po „vylikvidování“ Němců a Maďarů v Československu „v zájmu jednotného národního státu Čechů a Slováků“.⁷² Významný český politik a právník Prokop Drtina pomyslně doplnil: „Musíme začít s vyháněním Němců z našich zemí ihned, a okamžitě, všemi způsoby, před ničím se nesmíme zarazit a zaváhat.“⁷³

Důvody pro co nejrazantnější zacházení s Němci byly spatřovány v nedávné minulosti. Sudetským Němcům byla přisouzena kolektivní vina za všechno, co se na českém území odehrálo od podzimu 1938. Pro dokazování této viny, někdy označované jako souborná vina, byly hledány i právní podklady. JUDr. Arnošt Malovský-Wenig na toto téma prohlásil: „Není jen vina osobní, je také vina souborná, právě tak jako neuznáváme v právu jen osobní vůli, nýbrž vůli soubornou... Nevytvoříme-li trestní právo, které bude podle viny osobní trestati také soubornou vinu národa, pak nebudeme jisti, že se za několik desetiletí dopustí některý národ a v první řadě zase Němci nového zločinu na lidství, spoléhaje, že v případě nezdaru odnesou to jen jeho vůdcové.“ Radikální rétorika poválečných politických projevů byla způsobena zejména snahou vlichotit se širokým vrstvám obyvatelstva, které netrpělivě volaly po odplatě.⁷⁴

Českoslovenští občané první poválečné dny naslouchali svým vůdcům

⁷¹ Frommer, Benjamin: *Národní očista, Retribuce v poválečném Československu*, Praha, Academia, 2010, str. 62, 67 a 69.

⁷² Schallner, Dieter: *Obraz Němců a Německa v letech 1945 až 1947. Vznik soudobého českého stereotypu Němce a Německa*, In: *Obraz Němců, Rakouska a Německa v české společnosti 19. a 20. století*, Praha, Carolinum, 1998, str. 238.

⁷³ Projev na Staroměstském náměstí v Praze (16. května 1945), in Karel Novotný, ed. *Edvard Beneš: Odsun Němců z Československa, Výbor z pamětí, projevů a dokumentů 1940-1947*, Praha, Dita, 1996, str. 139.

⁷⁴ Schallner, Dieter: *Obraz Němců a Německa v letech 1945 až 1947. Vznik soudobého českého stereotypu Němce a Německa*, In: *Obraz Němců, Rakouska a Německa v české společnosti 19. a 20. století*, Praha, Carolinum, 1998, str. 238-239.

a neprodleně začali „očisťovat“ zemi od nacistů, Němců i českých kolaborantů. Násilníci napadali osoby exponované v době nacionálního socialismu, zatímco někteří jednotlivci využívali chaotické situace k likvidaci osobních nepřátel či konkurentů. Až do podepsání příměří mohla být divoká retribuce ospravedlnitelná jako forma odbojové činnosti. Vraždění však pokračovalo i dlouho poté, co válka skončila: ve Švédských Šancích u Přerova bylo zabito 265 osob a v Postoloprtech byl dokonce odhalen masový hrob se 763 mrtvými Němci, kteří sem byli nahnáni a usmrceni. Celkový počet mrtvých této vlny odsunu zůstává neznámý.⁷⁵ Český prozaik, scénárista a překladatel Vilém Hejl, na toto téma pronesl: „*Retribuce neusilovala o spravedlnost, cílem byla odplata, tedy pomsta.*“⁷⁶

Vlně vyhoceného násilí přispěl i fakt návrhu zákona o amnestii, vztahující se na činy spáchané proti Němcům, Maďarům a kolaborantům. Tento návrh se vztahoval i na strůjce svévolného uskutečňování spravedlnosti, pokud se dotyčný domníval, že jeho obětí byl domnělý kolaborant. Na zločiny, které byly spáchány pro křivé úmysly, (pro zisk či pro utajení dalšího zločinu) se vyvinění výslovně nevztahovalo. Tato amnestie platila na období před 9. červencem 1945, přičemž vláda toto inkriminované období prodloužila o další tři a půl měsíce, až do 28. října 1945, kdy se poprvé sešlo Prozatímní národní shromáždění. Vyjádřeno jinými slovy, žádná vražda či znásilnění na osobách německého nebo maďarského původu nebyly dle platného zákona považovány za zločin. Tento zákon č. 115/1946 Sb. jednoduše deklaroval, že akty divoké retribuce spáchané před 28. říjnem 1945 byly opodstatněné, a tudíž zákonné.⁷⁷ Zda byl nějaký pachatel očištěn či dokonce oslavován také v obci Lučany nad Nisou, je dnes již neprokazatelné. Pro fázi divokého odsunu se nezachovaly téměř žádné dokumenty zohledňující tuto problematiku.

⁷⁵ Frommer, Benjamin: *Národní očista, Retribuce v poválečném Československu*, Praha, Academia, 2010, str. 72-73.

⁷⁶ Hejl, Vilém: *Zpráva na organizovaném násilí*, Praha, Univerzum, 1990, str. 21-23.

⁷⁷ Frommer, Benjamin: *Národní očista, Retribuce v poválečném Československu*, Praha, Academia, 2010, str. 162.

1.3.1 Ve jménu spravedlnosti! Činy spáchané Rudoarmějci v době divoké retribuce

První květnové dny měly v obvodu obce Lučany nad Nisou poměrně klidný průběh, avšak s postupem času přibývalo krádeží a drobných přepadení československých i německých občanů Rudou armádou, která byla ubytovaná v nově vystavěných dřevěných barácích mezi obcemi Lučany n. N., Smržovka a Nová Ves n. N. Zdejší jednotka RA podléhala hlavnímu velitelství, které sídlilo v nedaleké Smržovce. Je doloženo hned několik případů rozsáhlé trestné činnosti páchané zejména na odlehlých samotách, hlavně v Horních Lučanech n. N. či v okolí horské chaty Bramberk.⁷⁸ Již 22. května 1945 bylo dle zápisu na četnické stanici oznámeno, že právě na Bramberku došlo ke znásilnění padesátileté Němky příslušníkem Rudé armády. O tři dny později bylo poddáno další hlášení o násilnostech napáchaných na dvou německých ženách, které byly na Maxově odvečeny do lesa okradeny, zbity a posléze i znásilněny.⁷⁹

Opakovaným jevem se stávaly krádeže potravin či kuřiva, kdy se Rudoarmějci nejprve domáhali vyšších potravinových přidělů u MNV v Lučanech nad Nisou.⁸⁰ Když výtržníci s přiděly nepochodili, kuřivo a potraviny si jednoduše obstarali po svém, povětšinou zmiňovanou ozbrojenou loupeží.⁸¹ Ilustrativní případ se stal i v nedalekém Jindřichově, kde dva zběhové Rudé armády přepadli Němku a pod pohrůzkou zastřelením ji odtáhli do jejího domu, kde jí odcizili cukr, chléb a brambory. Dříve než četníci stačili dorazit na místo činu, oba pachatelé zmizeli v hustém lese směrem na Mšeno nad Nisou. Z archivních materiálů je také patrné, že se Rudoarmějci často účastnili různých tanečních zábav, na kterých nezřídká docházelo k neoprávněnému používání zbraní. Na tyto akce jezdili zpravidla služebními vozy za notného posilnění alkoholem. Společnost jim dle dokladů dělaly dívky ze širého okolí.⁸²

Ani časem výtržnosti zběhů či členů Rudé armády neustávaly. Koncem května 1945 byla hlášena další série znásilnění. Tentokrát šlo o násilí spáchané na patnáctileté německé dívce a poté i na Němce středního věku, která byla přepadena a vtažena

⁷⁸ SOkA, Jablonec nad Nisou, *MNV Lučany nad Nisou*, Soudobá dokumentace, sign. 164, str. 3.

⁷⁹ *Tamtéž*, str. 4.

⁸⁰ Rudoarmějci mohli o zvýšení přidělu žádat pouze u Velitelství Rudé armády v Jablonci nad Nisou nebo nedaleké Smržovce. *Tamtéž*, str. 7.

⁸¹ *Tamtéž*, str. 7.

⁸² *Tamtéž*, str. 4.

do svého obydlí. Celému incidentu přihlížel manžel postižené ženy, kterému byl držen samopal u hlavy. Ani jeden z výtržníků nebyl dopaden.⁸³

Nezodpovězenou otázkou zde zůstává, zda byli někteří z této skupiny viníků⁸⁴ za své skutky potrestáni. Pro katastr obce Lučany nad Nisou se mi prozatím nepovedl dohledat jediný případ, kdy by byl konkrétní výtržník zatčen a souzen. Nicméně ze zpráv jablonecké Kriminální úřadovny je zřejmé, že se proti obdobným případům zasahovalo velmi často. Například jen v měsíci prosinci 1945 bylo zatčeno celkem 243 osob, z čehož bylo 12 drženo za vloupání, 26 za krádeže, 2 za násilné trestné skutky, 6 za zcizování národního majetku a zbytek tvořily tzv. ostatní zločiny.⁸⁵ Mezi oběti patřily nejen osoby německého původu, ale častokrát také Češi, kteří dle dobových zpráv chovali zejména k Sovětům značnou averzi. Dle ústního sdělení paní Rydvalové celá řada českých rodin totiž musela trpět násilí, které páchali a navíc jim ještě poskytnout přístřeší i stravu.⁸⁶ Nutno však dodat, že z písemných materiálů uložených v SOkA se mi její tvrzení nepodařilo potvrdit.

Jediný doložený případ výtržností spadající do etapy divokého odsunu, ze kterých byli podezřelí Němci, bylo pravidelné strhávání obecních vyhlášek nařizujících Němcům restriktivní opatření nalepených na vývěsní tabuli. Z tohoto opakovaného incidentu byli obviněni čtyři němečtí muži z Horních Lučan, kteří byli potrestáni 2 dny v provizorním obecním vězení.⁸⁷ Informace o jiném konfliktu s německým obyvatelstvem nejsou v období od května do srpna 1945 doloženy.

Divoký odsun probíhal nahodile, neplánovaně a bez řádných centrálních směrnic. Jeho řízením se samozvaně pověřovali Revoluční gardisté, Rudá armáda či partyzáni, v mnoha případech kolísajících na hraně zákona. Tyto skupiny své činy zaštiťovaly státem, nicméně úloha centrálních ani lokálních úřadů není během divokého odsunu prokázána. Od počátku srpna začala druhá etapa vysídlování (tzv. organizovaný odsun), trvající až do listopadu 1946, kdy odjel z Karlových Varů poslední transport.⁸⁸ Druhé fázi, tzv. organizovanému odsunu je věnována následující kapitola.

⁸³ *Tamtéž*, str. 6.

⁸⁴ Čeští partyzáni, Rudoarmějci či Revoluční gardisté

⁸⁵ SOkA, Jablonec nad Nisou, *ONV Jablonec nad Nisou*, kt. 29.

⁸⁶ Podle ústního sdělení paní Rydvalové konfrontované s výpovědí paní Křížové (obyvatelky obce Lučany nad Nisou), ze dne 27. ledna 2011.

⁸⁷ SOkA, Jablonec nad Nisou, *MNV Lučany nad Nisou*, Soudobá dokumentace, sign. 164, str. 6.

⁸⁸ Kučera, Jaroslav: *Odsun nebo vyhnání?*, Jinočany, Panorama dějin, 1992, str. 10-13.

2. Organizovaný odsun

2.1 Dění od legalizace odsunu na Postupimské konferenci až po podzim 1946

Postupimská konference legalizovala odsun Němců z Československa na mezinárodním poli. Západní mocnosti však neustále apelovaly na humánnost a taktéž na nutnost ustavení centrální správy, jež by vysídlovací akce řídila. Právní rovina v některých ohledech chyběla ještě velice dlouho a případná nařízení se lišila oblast od oblasti či na ně vůbec nebyl brán zřetel.⁸⁹

Praktickým řízením odsunu bylo pověřeno Ministerstvo vnitra a provádělo jej svými oblastními orgány - ONV či OSK, úřadem Národní bezpečnosti, MNV či MSK, SNB, Úřady ochrany práce či vojenskou správou.⁹⁰

V obvodu jednotlivých politických okresů byly k přípravě a organizaci odsunu povolány zmiňované ONV (popř.: OSK), kterým potřebné příkazy a pokyny udílelo výlučně Ministerstvo vnitra, konkrétně Vládní zmocněnec pro provádění odsunu Němců nebo příslušný Oblastní orgán Ministerstva vnitra. Opatření v oboru zdravotnictví řídila Epidemická ústředna pro odsun při Ministerstvu zdravotnictví. Praktickou zdravotní péči byl pověřen pouze lékařský personál německé národnosti. Konečný odsun po stránce technické prováděla vojenská správa, která se starala o vše od opatření a zajištění předepsaného vybavení dopravních prostředků, po řízení dopravy, převzetí Němců ve sběrném středisku až po jejich předání příslušným okupačním úřadům.⁹¹

Obecně platilo nařízení, že odsunu podléhají osoby německé národnosti, které se v době zvýšeného ohrožení republiky přihlásily k říšsko-německému občanství či se ucházely o německou státní příslušnost.⁹² Za Němce však byly po květnu 1945 považovány také všechny osoby, které se při kterémkoliv sčítání lidu od roku 1929

⁸⁹ *Tamtéž*, str. 10-13.

⁹⁰ SOkA, Jablonec nad Nisou, *ONV Jablonec nad Nisou*, kt. 23.

⁹¹ *Tamtéž*.

⁹² Později docházelo k zohlednění faktu, zda se osoby nemohly v době tzv. zvýšeného ohrožení republiky přihlásit k německé národnosti pod nátlakem či z obavy ze ztráty zaměstnání. Rovněž nastalo i několik situací, kdy sčítací archy vyplňoval muž a svou ženu i děti automaticky přihlásil k německé národnosti. SOkA, Jablonec nad Nisou, *ONV Jablonec nad Nisou*, kt. 23. Nicméně i zde docházelo k případům, které byly neprokazatelné. Pro nastínění uvádím případ Arthura Lückeho z Jindřichova 128, který tvrdil, že jej k SS přihlásili bez jeho vědomí. SOkA, Jablonec nad Nisou, *ONV Jablonec nad Nisou*, kt. 18. Dle záznamu v Trestním rejstříku byl jmenovaný odsouzen dle § 2 retribučního dekretu k 8 měsícům tvrdého žaláře. *ONV Jablonec nad Nisou, Trestní rejstřík 1945-1950*.

přihlásily k německé národnosti nebo se staly členy národních skupin, útvarů či politických stran sdružujících osoby německé národnosti. Pokud však Němec prokázal, že byl obětí politické nebo rasové perzekuce a zůstal věrný demokratickým hodnotám Československa, mohl žádat o vynětí z diskriminačních opatření zahrnujícím vše od konfiskace osobních i majetkových práv, následnou koncentraci ve sběrném táboře až po odsun ze země.⁹³

Jako podklady pro vypracování odsunových seznamů posloužila evidence vedená v souvislosti s potravinovými lístky. Mnozí Němci však v domněnku, aby vysídlení unikli, se o tyto lístky raději nehlásili a obživu si obstarávali ilegální cestou.⁹⁴ Proto byly pro jednotlivé ulice ustaveny orgánové stráže, které měly přezkoumat, kdo v blocích bydlí. Výstupem z tohoto šetření byly poněkud přesnější seznamy, z nichž byly následně vypracovány ty odsunové. Orgánová stráž měla provést i předvedení té či oné rodiny k vysídlení, jelikož národní výbory často nedisponovaly dostatečným počtem strážníků. Tato povinnost navíc nesmírně zatěžovala bezpečnostní aparát, většinou na úkor klidu v obci.⁹⁵

Přímo v Lučanech n. N. byly velké nedostatky v evidenci obyvatelstva. Velitelství SNB proto nařídilo pravidelné sčítání Němců, cizinců, bezdomovců a cikánů, které probíhalo přímo v budově velitelství v Kostelní ul. 612. Toto sčítání bylo pro všechny povinné a za nedostavení hrozil trest.⁹⁶ Krátce po válce byla nařízena i evidence pomocí evidenčních lístků vyhlášená Osídlovací úřadovnou, která měla být uskutečněna nejpozději do 31. prosince 1945. Tuto evidenci měly provést příslušné ONV a MNV či správní komise za součinnosti Úřadu národní bezpečnosti, případně stanic SNB. NV tyto evidenční lístky měly za úkol převzít od Osídlovací úřadovny a předat je co nejrychleji osobám k hlášení povinným nebo prostřednictvím majitele domů či trafikantům. Režijní poplatek za jeden evidenční list činil 50 haléřů, přičemž za jeho vyplnění zodpovídala hlava rodiny. Povinnost vypsát tyto lístky měly i osoby držené ve sběrných, pracovních či internačních táborech.⁹⁷ Ač byly touto evidencí zpracovány poměrně přesné seznamy osob, do dnešních dob se dochovaly jen velmi

⁹³ SOKA, Jablonec nad Nisou, *ONV Jablonec nad Nisou*, kt. 50.

⁹⁴ SOKA, Jablonec nad Nisou, *ONV Jablonec nad Nisou*, kt. 23.

⁹⁵ *Tamtéž.*

⁹⁶ SOKA, Jablonec nad Nisou, *MNV Lučany nad Nisou*, kt. 10, inv. č. 149.

⁹⁷ SOKA, Jablonec nad Nisou, *ONV Jablonec nad Nisou*, kt. 19.

útržkovitě.

V Jablonci nad Nisou pak byla zvolena desetičlenná komise, která měla za úkol provádět vystěhování Němců po etapách. V první etapě měli být odsouváni aktivní činovníci NSDAP a přidružených složek, pokud však nebyli postaveni před mimořádný lidový soud.⁹⁸ Nicméně zde je nutné zdůraznit fakt, že čím více se čas vzdaloval od května 1945, tím více se nacionálně vyhocená společnost uklidňovala. To zapříčinilo především fakt, že pomalu docházelo k preferenci vysídlení, na místo odpykávání trestu v Československu, a to i v případě, že se jednalo o protřelé zločince či přední funkcionáře nacistických organizací.⁹⁹ Takto proviněné osoby měly být stíhány až na území Německa. Jejich převoz probíhal ve speciálních vozech, přičemž dle směrnic měli být drženi odděleně od ostatních civilních osob.¹⁰⁰ Uvedené dokládá i případ Jany Steckerové, která byla 13 měsíců držena ve vazbě Okresního soudu v Jablonci nad Nisou. Jmenovaná žena z věznice žádala o možnost odsunu do Německa, přičemž její žádost byla posouzena kladně. Dne 28. října 1946 tedy nastoupila do sběrného tábora v Rychnově u Jablonce nad Nisou a o pár měsíců později 25. ledna 1947 byla odsunuta do Německa. V žádných archivních materiálech se mi však nepovedlo dohledat, čím se Jana provinila a za jaký skutek byla souzena.¹⁰¹

Jen ze sběrných a internačních středisek z Jablonecka mělo být týdně vystěhováno na 2000 osob. V začátcích však odsun narážel na vážné problémy z důvodu uzavření hranic v prostoru Žitava – Polubný. Situaci navíc znemožňovalo i polská vojsko a tamější partyzánské tlupy, které pronikaly až ke státním hranicím a páchaly ve zdejších městech a obcích rozsáhlé výtržnosti.¹⁰²

Řada osob německé národnosti se snažila odsunu vyhnout. Kromě útěků či zatajování se, docházelo i k velmi kuriózním případům, které se však nestávaly nijak výjimečně. Jistě ilustrativní je nevšední případ nejmenovaného německého továrníka ze sledované lokality, který se z obav před trestem za své prohřešky uchýlil do ústavu pro choromyslné, kde předstíral šílenství. Jeden z ošetřujících lékařů jeho chování

⁹⁸ SOKA, Jablonec nad Nisou, *ONV Jablonec nad Nisou*, kt. 23.

⁹⁹ Kučera, Jaroslav: *Odsun nebo vyhnání?*, Jinočany, Panorama dějin, 1992, str. 26-30.

¹⁰⁰ SOKA, Jablonec nad Nisou, *ONV Jablonec nad Nisou*, kt. 19.

¹⁰¹ SOKA, Jablonec nad Nisou, *ONV Jablonec nad Nisou*, kt. 18.

¹⁰² SOKA, Jablonec nad Nisou, *ONV Jablonec nad Nisou*, kt. 23.

označil „za velmi dokonalou simulaci“, z čehož byl továrník posléze usvědčen.¹⁰³

K odsunu nesměly být předvedeny kromě osob státně spolehlivých, tj. hospodářsky nepostradatelní, smíšená manželství a antifašisté, také některé osoby státně nespolehlivé. Jednalo se především o nemocné, přestárlé, ženy těsně před porodem a šestinedělky. Jejich ochrana však byla zpravidla jen dočasná. Navíc bylo ustaveno pravidlo, že odsuvnou jednotkou má být vždy celá rodina. Pojem rodina byl v tomto případě chápan v širokém slova smyslu, kdy se jednalo o svazek osob pokrevně příbuzných, které byly obživou závislé na živiteli rodiny a bydlely s ním bezprostředně před odsunem ve společné domácnosti. Uvedené se týkalo především manželů, jejich dětí do 18 let, rodičů manželů či dospělých dětí nad 18 let, popř.: vnoučat (pokud byli práce a obživy neschopní).¹⁰⁴

V obci Lučany nad Nisou poměrně běžně docházelo k vysídlování rodin bez otců, kteří byli posláni do vnitrozemí na nekvalifikovanou práci. Aby tomuto bylo zamezeno, měl MNV požádat příslušný Úřad ochrany práce, který měl na daný fakt upozornit. Kvůli tomu, že obce častokrát tento fakt přecházely, docházelo k zastavování transportů na hranicích, což vedlo k nemalým potížím. Kupříkladu dne 1. května 1946 došlo ke kontrole transportu směřujícího do americké okupační zóny, z něhož bylo vyjmuto na padesát osob, jejichž rodinní příslušníci pracovali porůznu ve vnitrozemí. S převzetím zbytku dělaly americké úřady značné potíže. Obcím bylo poté vyhrožováno, že pokud bude vyslána ještě další neúplná rodina, dojde k zastavení odsunu. Povolenou výjimku tvořily jen rodiny, kde měl být některý z členů souzen u mimořádného lidového soudu. V takovém případě již nebylo nutné na odsun čekat.¹⁰⁵ Zvláště nežádoucí byla na našem území přítomnost německých rodin, jejichž hlava padla ve válce či pobývala v zajetí.¹⁰⁶

Existuje hned několik evidovaných případů, kdy byly rodiny rozloučeny a sloučeny třeba až kolem roku 1950. Jednalo se především o děti, které byly v důsledku poválečného zmatku odděleny od jednoho nebo obou rodičů. Byly tak odkázány na pomoc příbuzných, známých nebo i cizích a zejména různých charitativních

¹⁰³ SOkA, Jablonec nad Nisou, *ONV Jablonec nad Nisou*, kt. 27.

¹⁰⁴ SOkA, Jablonec nad Nisou, *ONV Jablonec nad Nisou*, kt. 23.

¹⁰⁵ *Tamtéž.*

¹⁰⁶ *Tamtéž.*

organizací,¹⁰⁷ například – Mezinárodního Červeného kříže či Úřadu okresní péče o mládež. Péče o mladistvé a nezletilé byla upravena Ministerstvem vnitra v dohodě s Ministerstvem ochrany práce a sociálních věcí.¹⁰⁸

Osoby určené k odsunu byly nuceny odevzdat všechny cennosti na základě vyhlášky Ministerstva financí č. 83 úřed. listu č. 44. Ponechat si mohly jen snubní prsteny dle počtu oddaných, finanční obnos 500 RM na osobu či vkladní knížku znějící na říšskoněmecký peněžní ústav. Odevzdat musely vše od kožešin, cenných textilií, hodinek, patentů, listin a písemností trvalého historického významu až po předměty uměleckého charakteru. Obsah kufru mohl obsahovat pouze věci běžné denní potřeby, např.: nádobí, polštář, přikrývku, oděv (dle ročního období) či nářadí nezbytné k výkonu povolání. Povolen byl také vývoz drobných upomínkových předmětů, které však nesměly mít kulturní ani historickou hodnotu (např.: bible).¹⁰⁹ Váhový limit zavazadla byl stanoven na 30 kg/os. Osoby německé národnosti, které byly bez prostředků, musel zaopatřit příslušný MNV nebo ONV dle místa bydliště. Tito Němci byli vybaveni i menším obnosem říšských marek k vyžití zhruba na týden.¹¹⁰ Každá osoba obdržela alespoň 200 RM, přičemž potřebná marková platidla vydávala oprávněná filiálka Národní banky veliteli sběrného tábora nebo jinému zmocněnci na řádně vyhotovenou žádanku opatřenou kulatým razítkem ONV, popř. MNV a podpisem jeho předsedy. Hlava rodiny tento obnos obdržela, proti svému podpisu.¹¹¹ Dle oficiálních zpráv si vysídlení měli možnost vzít do americké okupační zóny 50 kg a od června 1946 až 70 kg osobních věcí. Skutečnost však opět bývala poněkud jiná. Následně byla každá z osob podrobena lékařské prohlídce, kterou zajišťoval německý zdravotnický personál.¹¹²

Domovy vysídlelců byly konfiskovány na základě dekretu 108 z října 1945 a spadaly pod řízení Národní správy.¹¹³ Zásoby prádla a potraviny nepodléhající zkáze se zapsaly do seznamu a uložily se do vhodné skladní místnosti mimo obydlí.¹¹⁴

¹⁰⁷ Arburg, von Adrian - Dvořák, Tomáš - Kovařík, David - Lozoviuková, Kateřina: *Německy mluvící obyvatelstvo v Československu po roce 1945*, Brno, Matice moravská, 2010, str. 122.

¹⁰⁸ SOkA, Jablonec nad Nisou, *ONV Jablonec nad Nisou*, kt. 50.

¹⁰⁹ SOkA, Jablonec nad Nisou, *ONV Jablonec nad Nisou*, kt. 23.

¹¹⁰ *Tamtéž.*

¹¹¹ *Tamtéž.*

¹¹² *Tamtéž.*

¹¹³ Kučera, Jaroslav: *Odsun nebo vyhnání?*, Jinočany, Panorama dějin, 1992, str. 26-30.

¹¹⁴ Tyto předměty pak byly prodány potřebným za přiměřené ceny. Nábytek mohl získat jen ten,

Odebírat klíče bývalému majiteli domu či bytu měla právo pouze policie, třeba i v případě obce Lučany nad Nisou je odebíral člen bytové komise, což bylo v rozporu s platnými nařízeními. Klíč měl být dle směrnice vložen do obálky, obálka zalepena a nadepsána adresou daného obydlí. Tyto klíče se pak odevzdávaly na Bytovém úřadě v Jablonci nad Nisou referentu Smejkalovi proti potvrzení.¹¹⁵ V některých případech docházelo i k tomu, že několik německých rodin bývalo před odsunem do sběrného střediska sestěhováno do jednoho malého bytu, přičemž takto uprázdněné domy a byty byly postoupeny potřebným z řad nově osídlujících.¹¹⁶

České země byly rozděleny do 13 okrsků (Čechy 9, Morava 4), které řídili tzv. Zmocněnci pro odsun, podřízeni Referátu B Ministerstva vnitra. V těchto 13 okrscích bylo zřízeno 104 sběrných středisek, a také několik tzv. záložních odsunových středisek u hlavních železničních tahů.¹¹⁷ Na Jablonecku se jednalo o čtyři tábory: Rychnov (Reichenau), Rýnovice (Reinowitz), Proseč (Proschwitz) a Albrechtice (Albrechtsdorf). Tato střediska byla založena a spravována spontánně různými partyzánskými či revolučními skupinami, národními výbory a jinými bezpečnostními orgány.¹¹⁸

Ve většině případů byly pro tyto účely přejímány stejné areály, které za druhé světové války sloužily jako pracovní či koncentrační tábory¹¹⁹ pro osoby nepohodlné.¹²⁰ Po osvobození v květnu 1945 byly tyto pracovní a zajatecké tábory osvobozeny

kdo prokázal, že o předchozí přišel během války. SOkA, Jablonec nad Nisou, *ONV Jablonec nad Nisou*, kt. 50.

¹¹⁵ SOkA, Jablonec nad Nisou, *ONV Jablonec nad Nisou*, kt. 123.

¹¹⁶ SOkA, Jablonec nad Nisou, *ONV Jablonec nad Nisou*, kt. 50.

¹¹⁷ Kučera, Jaroslav: *Odsun nebo vyhnání?*, Jinočany, Panorama dějin, 1992, str. 26-30.

¹¹⁸ Havlíčková, Petra: *Tábory na Jablonecku 1945-1947*, Brno, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, 2006, str. 13.

¹¹⁹ Jedním z největších táborů v jabloneckém okrese se stal Rychnov u Jablonce nad Nisou, který byl založen v roce 1943. Tábor v témže čase sloužil nejen k internaci Čechoslováků, ale i Italů a sovětských vojáků. Zajatci z tohoto tábora pracovali ve firmě Getewent – Gesellschaft für Technische und Wirtschaftliche Entwicklung, která se zabývala podporou válečné výroby. Nelidskému zacházení a šilným životním podmínkám zde podlehl na 600 osob. Další zajatecký tábor byl založen v Rýnovicích, na pozemku firmy Gebruder Jäger. Tábor fungoval od roku 1940 a soustřeďoval nejen Čechoslováky, Francouze a Ukrajince, ale rovněž i několik mladých dívek ze SSSR. Pracovní tábor v Proseči byl založen již v roce 1940. Část zajatců, zejména žen, pracovala v blízkém hotelu Bergschlosser, zatímco totálně nasazení muži vykonávali službu v nedaleké továrně Metal und Presswerke, která se taktéž podílela na rozvoji válečného průmyslu. Pracovní tábor v Albrechticích fungoval také od roku 1940 a sdružoval anglické zajatce kolem firmy Schowanek, zabývající se výrobou dřevěných perlí. Staněk, Tomáš: *Tábory v Českých zemích 1945-1948*, Šenov u Ostravy, Tilia, 1996, str. 269-271, 363.

¹²⁰ Havlíčková, Petra: *Tábory na Jablonecku 1945-1947*, Brno, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, 2006, str. 13.

a posléze zabrány pod národní správu. Následně byly využity jako místa soustředění osob považovaných za Němce. Tyto osoby se dělily na tři základní skupiny: jednalo se o ty, kteří byli vyšetřováni pro delikty trestané dle retribučního dekretu, dále o osoby konfinované a o německé rodiny, které byly vystěhovány ze svých domů a bytů za účelem transferu do okupačních zón Německa.¹²¹ Kromě toho již v prvních poválečných dnech vznikala celá řada ilegálních provizorních zařízení, které byly zřizovány především v továrnách, tělocvičnách, národních výborech či na jiných veřejných místech. Zde byli koncentrováni především lokální udavači a kolaboranti, ale i celá řada německých civilistů.¹²² Ministerstvo vnitra však jednou ze svých směrnic učinilo tomuto braní zákona do vlastních rukou přítrž.¹²³

Prvním střediskem, které na Jablonecku vzniklo, byl internační tábor Rychnov I. Stalo se tak krátce po osvobození pracovního tábora Rudou armádou, dne 22. května 1945. Tábor plnil funkci shromaždiště zejména pro osoby trestně stíhané a rovněž tvořil spádové sběrné středisko pro politický okres Jablonec nad Nisou. Dále zde byly drženy i osoby české nebo slovenské národnosti podezřelé z kolaborace, dobovou terminologií označené jako *tzv. zrádci a pomahači nacionálního socialismu*. Objekt vznikl na pozemku firmy Getewent a bývalého zajateckého tábora z období druhé války. Tábor nejprve plnil funkci internačního střediska, kde mělo docházet pouze k držení Němců proviněných na základě dekretu prezidenta republiky č. 16/1945 z 19. června 1945 o potrestání válečných zločinců, jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech, ale již dne 4. června 1946 byl přeměněn na tábor sběrný, kde měly být soustředěny všechny osoby německé národnosti bez rozdílu a míry provinění. Tábor spadl pod řízení místní SNB a podléhal ústřednímu velení internačního tábora Rýnovice. Jelikož toto středisko brzy přestalo kapacitně vyhovovat, o 500 metrů dále byl zbudován tábor č. II. Oba objekty byly schopny pojmout až 2000 osob. Rychnov II. byl dále dělen na tábor odsuvný a sběrný. Činnost obou táborů byla definitivně ukončena ke dni 31. května 1947.¹²⁴

Sběrné středisko Rýnovice bylo založeno partyzány krátce po osvobození

¹²¹ Arburg, von Adrian - Dvořák, Tomáš - Kovařík, David - Lozoviuková, Kateřina: *Německy mluvící obyvatelstvo v Československu po roce 1945*, Brno, Matice moravská, 2010, str. 116.

¹²² ABS Praha, *fond 300*, sign. 300-71-3.

¹²³ SOKA, Jablonec nad Nisou, *ONV Jablonec nad Nisou*, kt. 50.

¹²⁴ Havlíčková, Petra: *Tábory na Jablonecku 1945-1947*, Brno, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, 2006, str. 13-15.

pracovního a zajateckého tábora v květnu 1945. Toto středisko bylo pověřeno ústředním velením nad všemi internačními a sběrnými tábory v jabloneckém okrese. Řízení rýnovického tábora podléhalo Místnímu národnímu výboru tamtéž. Celková kapacita střediska činila cca 1500 osob. Činnost tábora byla ukončena ke dni 5. červnu 1947.¹²⁵

Dalším objektem byl pracovní, později též sběrný tábor, v Albrechticích (PT Smržovka – Jiřetín), který se nacházel na pozemku firmy Schowanek. Maximální kapacita objektu činila 500 osob. Středisko Albrechtice zahájilo svoji činnost ke dni 2. listopadu 1945 a rozpuštěno bylo dne 29. října 1946. Zbývající internovaní byli přesunuti do internačního střediska Rychnov I. a II. a Rýnovice.¹²⁶

Posledním střediskem v regionu, plnicím funkci pracovního či sběrného tábora, byla Proseč, nacházející se na pozemku firmy Morichetto & Feder. Pracovní tábor v Proseči byl zřízen nejpozději, a to v lednu 1946. Tábor fungoval jen krátce, jeho činnost byla zastavena již v říjnu 1946.¹²⁷ Práceschopní ze všech těchto zařízení, byli nasazeni buď v zemědělství nebo na pomocné práce ve sklářském či bižuterním průmyslu. Na schůzi velitelů jabloneckých táborů v Rychnově dne 5. prosince 1945 došlo k usnesení, že veškeré výlohy na přesun internovaných Němců budou hradit jejich zaměstnavatelé, kteří kromě toho měli povinnost převzít tyto osoby na místě určení a dohlížet na ně po celou pracovní dobu.¹²⁸

Život v táborech byl determinován řadou nařízeních, příkazů a zákazů, které byly často až absurdní. Stravování bylo společné a připravovalo se v táborové kuchyni. Denní strava internovaných se skládala ze tří jídel. V kuchyni směl pobývat jen ten, kdo v ní byl trvale nebo dočasně zaměstnán, a to jen po dobu určené denní služby. Práce v kuchyni patřila mezi poměrně privilegovaná zaměstnání, jelikož přístup k potravinám byl neocenitelný zejména v době nouze. Ve stravě internovaných zcela chybělo maso a masné výrobky. Na mléko měly nárok pouze děti do šesti let, které však dostávaly jen poloviční dávku ve srovnání s dětmi českými. Nutno však poznamenat, že zásobování bylo v prvních poválečných měsících obecně problematické a rovněž české obyvatelstvo se nezřídka potýkalo s nedostatkem základních potravin.¹²⁹

¹²⁵ *Tamtéž*, str. 13-15.

¹²⁶ *Tamtéž*, str. 13-15.

¹²⁷ *Tamtéž*, str. 13-15.

¹²⁸ SOKA, Jablonec nad Nisou, *ONV Jablonec nad Nisou*, kt. 21.

¹²⁹ Arburg, von Adrian - Dvořák, Tomáš - Kovařík, David - Lozoviuková, Kateřina: *Německy mluvící*

Lékařská péče byla ve střediskách zajišťována německým personálem z řad internovaných. Zdravotní problémy byli obyvatelé tábora povinni nahlásit ráno při budíčku. Ten, kdo nemoc simuloval nebo naopak tajil, byl dle směrnic potrestán.¹³⁰

Mnoho internovaných bylo často využíváno jako levná pracovní síla v táborech i mimo ně. Pracovní činnost vykonávali nejen v pohraničí, ale i ve vnitrozemí. Přidělování na práci, vytváření pracovních skupin a podskupin patřilo mezi kompetence velitele tábora nebo osoby, která jím byla pověřena.¹³¹ Přidělování osob považovaných za Němce do pracovního režimu bylo zprvu velmi neuspořádané a místy chaotické. Například mzdy začaly být po srážkách ve prospěch státu vypláceny pravidelně až koncem léta 1945. Náhradu za práci osob přidělených z internace a vazby odváděli zaměstnavatelé přímo správě příslušných zařízení. Němci, kteří byli nasazeni v zemědělství, pracovali nejprve bez jakékoliv náhrady. Teprve později a často až na nátlak úřadů se jim po stržení příslušných částek vyplácely nízké mzdy, a to za denní práci trvající někdy i více než deset hodin 5 až 10 Kčs. Zajatcům (např. v dolech) nebyla náhrada mzdy za práci vyplácena vůbec s tím, že jim bude uvolněna později při propuštění. Až v druhé polovině roku 1945 byly postupně konkretizovány pokyny pro přidělování Němců na práci, a to jak v případě tzv. volných, tak i soustředěných osob. Pracovní povinnosti tedy podléhaly osoby, které ztratily československé státní občanství (muži ve věku 14-60 let, ženy ve věku 15-50 let). Mzdu osob, které byly na práci přiděleny z táborových zařízení, měla většinou správa těchto středisek odvádět po srážkách souvisejících s úhradou života internovaného v táboře státu. Osoby čekající na soud zpravidla neměly být na práci mimo tábor využívány. Měly žít v izolaci a být střeženy.¹³²

Život v táborech se měnil v souvislosti s politickou i hospodářskou situací státu. Nedostatek potravin a špatné hygienické podmínky se postupně zlepšovaly. To souviselo především s rychlým průběhem odsunu, kdy se přeplněné tábory pomalu vyliďňovaly a i díky tomu mohli internovaní žít ve snesitelnějších podmínkách. Kvalita využití volného času závisela na ochotě či neochotě velitele tábora. Platilo však, že jakékoliv shromažďování osob německé národnosti bylo krajně nežádoucí, působilo

obyvatelstvo v Československu po roce 1945, Brno, Matice moravská, 2010, str. 119.

¹³⁰ *Tamtéž*, str. 119.

¹³¹ *Tamtéž*, str. 119.

¹³² *Tamtéž*, str. 120-121.

podezřele a vždy se prověřovalo.¹³³

Podle oficiálně interpretovaného výkladu zavládala v táborových zařízeních velmi přátelská atmosféra a tábor představoval téměř ideální místo k žití. Jistě ilustrativní je i citace z obdeníku Jablonecká pravda, kde stojí: „*Nepředstavujte si, že je sběrný tábor obehnan zdí a dráty nabitými elektřinou. Je tam sice plot, obyčejný nízký, dřevěný plot a vyhlíží to spíše jako zahrada s dlouhými dřevěnými domky. Široké cesty a prostorná místa jsou upravena. Všude je čisto a pořádek a pro malé děti jsou ohraničena písková hřiště. Pokud se organizace týká, spravují si vlastně celý tábor Němci sami. Je to obec v menším měřítku sama pro sebe.*“¹³⁴ Realita však byla naprosto odlišná a táborová zařízení z dob po osvobození se v leckterých případech příliš nelišila od těch v době nesvobody.¹³⁵

Právě v táborech docházelo k pravidelným kontrolám zavazadel, které si s sebou odsouvaní brali za hranice. Dle vymezení Ministerstva financí měl prohlídky a kontrolu vývozu platidel provádět zásadně zdejší celní úřad, konkrétně zaměstnanci finanční stráže. Povinné kontroly se měly uskutečnit výhradně ve sběrném táboře, a to pět dní před termínem odsunu. Velitel tábora určil 6 pomocných mužských sil pro jejich výkon a vymezil místnost se stoly, kde bylo možné obsah kufrů vysypat a prohledat. Celně projednaná zavazadla se naložila do nákladních vozů, opatřila se prostorovou celní uzávěrkou a takto revidovaní Němci nastoupili do předem určených vagónů.¹³⁶ Nicméně ani zde vše neprobíhalo tak, jak mělo. Je doloženo hned několik případů, kdy kufry byly kontrolovány až poté, co byly naloženy do nákladního vagónu, což vedlo ke zpoždění celého transferu.¹³⁷ V letních měsících pak odsun probíhal i po vodě, a to do saského přístavu Wittenberg.¹³⁸

Důležité je nastínit i poměry v zajišťovacích vazbách a internačních střediskách, kam spadaly osoby souzené za prohřešky dle retribučního dekretu. Poměry zde byly příšerné a vyšetřovací orgány často praktikovaly tresty podobné těm z doby německé

¹³³ *Tamtéž*, str. 121.

¹³⁴ SOkA, Jablonec nad Nisou, *Jablonecká práva ze dne 9. října 1945*, Jablonec nad Nisou, č. 33.

¹³⁵ Pro srovnání uvádím příběh paní Edith Voigt z jabloneckého Kokonína, která popisuje každodennost v lágru Rýnovice. Spurný, Matěj – Scholl-Schneider, Sarah – Schneider, Miroslav: *Sudetské příběhy*, Praha, Antikomplex, 2010, str. 211-219.

¹³⁶ SOkA, Jablonec nad Nisou, *ONV Jablonec nad Nisou*, kt. 23.

¹³⁷ *Tamtéž*.

¹³⁸ *Tamtéž*.

okupace. Ve věznicích a vazebních centrech bylo poměrně běžné podrobování internovaných až sadistickému mučení. Četné byly také případy, kdy dozorcí dodávali zadržené ženy Rudoarmějcům ke znásilnění, a to leckdy i za úplatu. Někdy byli dokonce vojáci vpouštěni do táborů, aby si sami vybrali své oběti.¹³⁹ Ilustrativní je i barvitý výtah ze zprávy Ministerstva vnitra určené OSK v Jablonci nad Nisou: „*I když snad v době porevoluční došlo v tomto směru k výstřelům, které jsou v některých případech vysvětlitelné nelidským utrpením českých a slovenských vězňů v nacistických žalářích a koncentračních táborech, kteří v některých případech vyšetřování prováděli, není naprosto možné trpěti v době, kdy konsolidační proces dosáhl dnešního stupně, aby se děly obdobné násilnosti.*“ Ministerstvo posléze zakázalo užívání nedovolených násilných metod při výslechu. Osoby, které by tento zákaz porušily i přesto, obdrželi odpovídající exemplární tresty.¹⁴⁰ Realita byla samozřejmě poněkud jiná. Příležitostné pokusy o potrestání takových násilníků vyvolávaly nenávist vůči těm, kteří se o to pokoušeli. Bývali denuncováni jako germanofilové či ochránci kolaborantů. Jeden policista, který zatkl dozorce za bití vězňů, byl dokonce sám disciplinárně potrestán. Na jiném místě zase policejní složky údajně udělily důtku českému statkáři, který nahlásil útok proti jisté německé ženě.¹⁴¹ Problematice soužití německo-jazyčných komunit s nově příchozími i starousedlíky se podrobněji věnuji v jedné z následujících kapitol.

Dodatkem k oběžníku Ministerstva vnitra ze dne 11. ledna 1946 o odsunu Němců bylo určeno, že každá vlaková souprava určená k přesunu státně nespolehlivého obyvatelstva musí čítat 40 vagónů a do každého vozu se pak mělo vměstnat 30 osob, včetně svých zavazadel. Každý odsunuvší obdržel tzv. přepravní lístek a posléze byl přiřazen do určitého vlaku. Z oné skupiny Němců byla stanovena jedna spolehlivá osoba jako vlakový dohlížitel, který měl udržovat klid a pořádek při nakládání i během transportu. Zdravotní prohlídku po cestě zajišťoval i tentokrát německý zdravotnický personál.¹⁴² Stravování probíhalo ve speciálních nádražních stravovnách zřízených vojenskou správou. Kromě toho si každý odsunuvší mohl vzít potraviny nepodléhající

¹³⁹ Frommer, Benjamin: *Národní očista, Retribuce v poválečném Československu*, Praha, Academia, 2010, str. 90.

¹⁴⁰ SOKA, Jablonec nad Nisou, *ONV Jablonec nad Nisou*, kt. 19.

¹⁴¹ Frommer, Benjamin: *Národní očista, Retribuce v poválečném Československu*, Praha, Academia, 2010, str. 93.

¹⁴² ABS Praha, *fond 300*, sign. 300-71-7.

zkáze na 7 dní.¹⁴³ Každodenní realita nucených transferů však byla pravděpodobně poněkud jiná, než taková jako ji líčili oficiální představitelé či tisk a lišila se oblast od oblasti. Bohužel se nepodařilo získat svědectví přímých účastníků, ať už ze strany těch, kteří byli těmito transporty odsunuti či těch, kteří je vypravovali. Nicméně lze soudit, že valná část transportů nedodržovala nařízené kvóty, což zapříčinilo fakt, že vagóny byly značně předimenzované a odsun Němců se tím stal nehumánní podívanou srovnatelnou s přepravou Židů za druhé světové války.¹⁴⁴ Navíc reálně hrozilo riziko, že repatriačních vlaků zneužije k cestě za hranice nějaké „*individuum*“. Ponejvíce takto unikali udavači, kolaboranti či bývalí příslušníci gestapa, proto musely být vlaky kontrolovány i během jízdy.¹⁴⁵

Němci, kteří prozatím čekali na odsun, byli v dohodě s Úřady ochrany práce začleněni do pracovního procesu na základě dekretu prezidenta republiky ze dne 19. září 1945 o pracovní povinnosti osob, které pozbyly československé státní občanství. Jednalo se zejména o pracovní místa v zemědělství, kde byla potřeba každá i nekvalifikovaná pracovní síla. Obecně platilo, že Němci měli být nasazeni na práci v tom samém okrese, ve kterém kdysi měli domovské právo, jen výjimečně v nějakém ze sousedních. Tato práce pak podléhala mimořádné 20% srážkové dani ze mzdy.¹⁴⁶

První legální transport z Jablonce nad Nisou čítající 550 osob byl vypraven dne 2. července 1945. Po příjezdu do Liberce byla tato skupina zadržena finanční stráží a každý z jednotlivců byl podroben celní prohlídce. U některých osob byly zabaveny cennosti, především zlato a stříbro. Do transportu byly zahrnuty také osoby nemocné a přestárlé, které byly záhy z Liberce poslány zpět do sběrného střediska v Rýnovicích. Někteří ze zadržených u sebe neměli platné osobní doklady, ale ani to nebylo pokládáno za zábranu k jejich převozu přes hranice. Doklady měly být v tomto případě doloženy později, což bylo jasně v rozporu se základními odsunovými směnicemi. Poté, co transport dorazil do Žitavy, byli všichni nuceni pokračovat pěšky do Löbau (vzdálenost 26 km). Kufry a příděl potravin si musel nést každý účastník sám, co kdo nepobral, jednoduše zůstalo na nádraží v Žitavě. Navíc se objevily první nejasnosti, co do kompetencí v postupu československých a sovětských orgánů na obou

¹⁴³ SOKA, Jablonec nad Nisou, *ONV Jablonec nad Nisou*, kt. 23.

¹⁴⁴ *Tamtéž*.

¹⁴⁵ ABS Praha, *fond 300*, sign. 300-71-7.

¹⁴⁶ SOKA, Jablonec nad Nisou, *ONV Jablonec nad Nisou*, kt. 23.

stranách státní hranice. Odsuny probíhaly tímto způsobem až do chvíle, kdy byla opravena železniční trať na trase Žitava – Löbau.¹⁴⁷

Další termín odsunu byl stanoven na datum 4. července 1945. V Žitavě byl transport opět přezkoušen sovětskými důstojníky a poté pokračoval dál do vnitrozemí, kam ho doprovázely československé orgány. Z archivních materiálů je patrné, že mezi Němci v té době převládal názor, že se jich ujme Velká Británie a postará se o jejich návrat do Československa. Československo prý mělo být po národnostní stránce uzpůsobeno obdobně jako Švýcarsko. Tyto optimistické domněnky v Němcích utvrzovaly zejména různé relace anglického rozhlasu, který potají poslouchali. Navíc vše umocnila skutečnost, že 2. července byla dána do provozu řada německých vysílacích stanic a do určité míry byla obnovena i kulturní a spolková činnost.¹⁴⁸ Již počátkem srpna se však začaly na německé straně vyskytovat první obtíže zejména s tím, do jaké zóny odsunuvší umístit. Nakonec vše skončilo tak, že bylo v okolí Žitavy soustředěno na 50 000 osob z Československa. V improvizovaném táboře záhy vypukla epidemie a hrozil fakt, že se internovaní pokusí o ilegální přechod hranic zpět do Československa.¹⁴⁹ Poměry na Žitavsku byly skutečně otřesné, o čemž informuje i jedna ze zpráv pro Ministerstvo vnitra ze září 1945. „*Žitava je přelidněna vysídlení z pohraničí a nové již přijímat nemůže, proto na silnicích kolem leží tisíce Němců bez jakýchkoliv prostředků a čekají až budou přijati nebo zemřou hlady.*“ Na německo-polských hranicích navíc řádily polské tlupy, které přepadávaly vlaky jedoucí na trase Žitava – Zhořelec, přičemž řada vysídlelců byla okradena o poslední zbytky zásob, které jim zůstali. Takto okradené Němce ještě lupiči vypudili z vlaků a vehnali je do řeky Nisy.¹⁵⁰ O nic lepší nebyly ani stravovací podmínky v žitavském sběrném táboře. Obyčejný spotřebitel zde pobíral stravovací lístky na 25 dkg chleba denně, 20 dkg masa týdně a 2,5 kg brambor týdně. Těžce pracující pak 40 dkg chleba denně a 30 dkg masa týdně. V americké zóně byly poměry ještě horší. Za bochník chleba koupený na černém trhu kupující zaplatil až 100 marek.¹⁵¹

Na druhou stranu je nutné zmínit, že v Žitavě žilo mnoho Čechů a Slováků, kteří

¹⁴⁷ *Tamtéž.*

¹⁴⁸ *Tamtéž.*

¹⁴⁹ *Tamtéž.*

¹⁵⁰ SOkA, Jablonec nad Nisou, *ONV Jablonec nad Nisou*, kt. 22.

¹⁵¹ *Tamtéž.*

požadovali připojení města k Československu. Krátce po válce zde byl uspořádán dokonce tábor lidu, který vyzýval německé úředníky, aby předali Čechům vedení svých referátů. Dále požadovali i zvolení českého starosty, jenž by se ihned obrátil na československou vládu. Z plánu záhy sešlo a zhruba sedmi stovkám Čechoslováků, tak nezbylo nic jiného, než žádat o exil v Československu.¹⁵²

Již po polovině října 1945 byly velitelem města Žitavy organizované transporty na delší dobu pozastaveny, což znamenalo pro odsun Němců z Jablonecka nemalé potíže. Uvedené zapříčinil transport vypravený dne 15. října Národním výborem ve Svitavách, který čítal 700 osob. Tento transport dorazil do Žitavy ve značně zuboženém stavu, přičemž tři osoby zemřely. Nový posádkový velitel Rudé armády v Žitavě nařídil, aby byl celý transport navrácen na československé území. Výprava byla tedy převezena zpět do Hrádku nad Nisou, kde byla vyložena a umístěna ve zdejším sběrném táboře. Mezitím stoupl počet mrtvých na osmnáct. Zakázány byly i dobrovolné přechody hranic pro německé antifašisty či přesuny v rámci slučování rodin. Jen z Jablonecka do té doby odcházely denně stovky osob.¹⁵³

2.2 Ti, co pozbyli československé státní občanství

2.2.1 Osoby klasifikované jako státně nespolehlivé

Na tomto místě je třeba zopakovat, že za Němce byli po květnu 1945 považovány všechny osoby, které se při kterémkoliv sčítání lidu od roku 1929 přihlásily k německé národnosti nebo se staly členy národních skupin, útvarů či politických stran sdružujících osoby německé národnosti. Pokud však Němec prokázal, že byl obětí politické nebo rasové perzekuce a zůstal věrný demokratickým hodnotám Československa, mohl žádat o vynětí z restriktivních opatření uplatňovaných vůči Němcům, zahrnujících konfiskaci osobních i majetkových práv, koncentraci v sběrném táboře a následný odsun ze země.¹⁵⁴

Němci a Maďaři, kteří se provinili proti národní cti, pozbyli československé státního občanství na základě dekretu prezidenta republiky ze dne 2. srpna 1945. Žádost o zachování československého státního občanství bylo možné podat do 6 měsíců

¹⁵² *Tamtéž.*

¹⁵³ SOKA, Jablonec nad Nisou, *ONV Jablonec nad Nisou*, kt. 23.

¹⁵⁴ SOKA, Jablonec nad Nisou, *ONV Jablonec nad Nisou*, kt. 50.

od počátku účinnosti citovaného dekretu. Toto nařízení se nemohlo týkat příslušníků československých vojenských jednotek, kteří byli maďarské nebo německé národnosti.¹⁵⁵

Tato extrémně široká definice němectví není dle historika Matěje Spurného založena na čistě etnickém nacionalismu. Zahrnovala totiž i jedince českého původu a jazyka, kteří se po většinu svého života cítili jako Češi, ale z politických či jiných důvodů se ve třicátých letech rozhodli podporovat konstituující se německé národní společenství. Jedná se tedy spíše o subjektivní či politická rozhodnutí jednotlivců, učiněných v minulosti.¹⁵⁶

Poválečná retribuce se v českých zemích řídila třemi dekrety prezidenta republiky. Byly to: tzv. velký retribuční dekret (č. 16/1945 Sb.), na jehož základě vzniklo dvacet čtyři mimořádných lidových soudů pro potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů. Těchto soudů bylo celkem čtyřiaadvacet a sídlily v místech řádných krajských soudů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Byly to instituce mimořádné, které původně měly působit jen po dobu jednoho roku. Navíc trestaly jen omezený okruh zločinců v rámci zrychleného, sumárního soudního řízení. Každý senát se pak skládal z profesionálního soudce a čtyř soudců z lidu, což byli laici jmenovaní národními výbory a schválení centrální vládou. Dalším důležitým výnosem se stal i dekret č. 17/1945 Sb., který v Praze zřizoval Národní soud¹⁵⁷ pro případy prominentních českých kolaborantů, a tzv. malý retribuční dekret (č. 138/1945 Sb.), který dával pravomoc místním správním orgánům trestat občany za některá provinění proti národní cti.¹⁵⁸

Velký retribuční dekret hovořil o jedenácti zločinech, které byly rozděleny do čtyř kategorií: zločiny proti státu, zločiny proti osobám, zločiny proti majetku a samostatně uvedené udavačství. Nicméně dekret zcela opomněl zmínit další trestní činy, které se později staly předmětem mnoha debat a frustrací. Jednalo se především o nechvalně proslulé mučení. Zahrnuta rovněž nebyla ani klauzule trestající znásilnění

¹⁵⁵ *Tamtéž.*

¹⁵⁶ Spurný, Matěj: *Nejsou jako my, Česká společnost a menšiny v pohraničí 1945-1960*, Praha, Antikomplex, 2011, str. 151.

¹⁵⁷ Dle materiálů dochovaných v SOKA v Jablonci nad Nisou nebyl žádný z obyvatel obce Lučany souzen před Národním soudem. SOKA, Jablonec nad Nisou, *ONV Jablonec nad Nisou*, kt. 22.

¹⁵⁸ Frommer, Benjamin: *Národní očista, Retribuce v poválečném Československu*, Praha, Academia, 2010, str. 22 a 118.

a celou řadu dalších menších provinění.¹⁵⁹

Velký dekret navíc připouštěl novou formu poprav: soud mohl nařídít veřejné oběšení odsouzeného. Dalším z typů trestů bylo i pozbytí občanské cti, což znamenalo, že dotyčný ztratil volební právo a nesměl zastávat žádný volený úřad, řídicí funkci, ať již ve veřejné instituci nebo v soukromém podniku či společenské organizaci. Degradovaný jedinec tedy nesměl vlastnit ani redigovat jakékoli tištěné periodikum, dále nesměl vyučovat, ani pořádat veřejné přednášky. Nesměl vykonávat ani tzv. svobodná povolání, jako je advokacie či lékařství. Takto odsouzenému nezbývalo nic jiného než zastávat některou z dělnických pozic. Rozsudek retribučního soudu byl konečný a odsouzení neměli možnost odvolacího práva. Nejrozporuplnějším ustanovením velkého dekretu byl paragraf 31, který stanovil, že trest smrti má být vykonán do dvou hodin od vynesení rozsudku. Na žádost odsouzeného pak mohlo dojít k dalšímu prodloužení o další hodinu, přičemž odsouzený měl právo žádat o milost prezidenta republiky. Pokud prezident nevyhověl během stanovených tří hodin, exekuce proběhla dle plánu. Je velmi pravděpodobné, že takto došlo k popravě nevinných osob. S postupem času však procento odsouzených i průměrná délka trestů klesala.¹⁶⁰ Klíčovou příčinou bylo opadnutí lidových vášní, jak s postupujícím časem bledly vzpomínky na válečné utrpení a pozornost veřejnosti se více upírala k jiným otázkám.¹⁶¹ V mnoha případech byl dokonce preferován odsun před samotným výkonem trestu v Československu, a to i v případě protřelých zločinců. Po únoru 1948 vše směřovalo k jisté legitimizaci čistky mezi soudci a likvidaci „velkoburžoazie“.¹⁶² Retribuce ovšem byla něčím víc než jen formou poválečného politického boje a jeho nástrojem, což nakonec vyvrcholilo převzetím moci komunisty. Trestání kolaborantů bylo stěžejí jen něčím více než jen prostředkem, jak zakrýt likvidaci politických odpůrců a osobních nepřátel.¹⁶³ Po únorovém puči nový režim činnost retribučních soudů obnovil a nechal přezkoumat případy řady údajných válečných kolaborantů, kteří byli dříve zproštěni viny.¹⁶⁴

Kromě toho osoby německé národnosti, které se provinily mimořádně hrubým

¹⁵⁹ *Tamtéž*, str. 124.

¹⁶⁰ *Tamtéž*, str. 126, 130, 131-132 a 140.

¹⁶¹ *Tamtéž*, str. 185.

¹⁶² *Tamtéž*, str. 27 a 31.

¹⁶³ *Tamtéž*, str. 28-29.

¹⁶⁴ *Tamtéž*, str. 32.

způsobem, podléhaly internaci v internačních táborech, kde zavládal režim podobný těm ve věznicích. Jednalo se především o příslušníky NSDAP a přidružených organizací (SD, Gestapo, Kripo, SchuPo a dalších složek), velitele NSDAP a Sudetendeutsche Partei a dalších fašistických organizací, členové SA, SS a složek podobné povahy, příslušníci německé branné moci. O osudu těchto osob rozhodovala Okresní vyšetřovací komise, která případy provinivších se Němců prošetřovala.¹⁶⁵

Nicméně až praxe ukázala, že ne s každým vyšetřovaným bylo nakládáno, tak jak vymezoval zákon, takže docházelo k celé řadě pochybení. Pro dokreslení lze uvést případ Němce Josefa Filische, obyvatele Lučan nad Nisou, který byl zatčen dne 20. září 1945. Obviněn byl ze „zločinného spolčování“ v německé organizaci Heimat SS, která měla, dobovou terminologií řečeno: „*vyvracet demokratickou republikánskou formu státu*“. Josef Filisch měl být na základě provinění dle retribučního dekretu odeslán do internačního tábora, ze kterého neměl být za žádnou cenu před prošetřením propuštěn. Realita však byla jiná. Po zatčení byl jmenovaný dodán do vazby Okresního soudu v Jablonci nad Nisou, odkud byl krátce poté odeslán do sběrného tábora v Rýnovicích, kde byl nasazen na práci v lese. V prosinci 1945 mu byla velitelem tábora Šamálem vystavena dovolenka opravňující opuštění tábora, na kterou si vyšetřovaný odjel zpátky do obce Lučany, kde byl zadržen místní SNB.¹⁶⁶ Další osudy tohoto muže nejsou známy.

2.2.2 Osoby klasifikované jako státně spolehlivé

Nacionální radikalizace českého obyvatelstva byla tak velká, že Němci byli v první řadě posuzováni v rámci kolektivní viny, až poté docházelo k prošetřování jednotlivých případů a k udělování případných výjimek z odsunu. Tyto výjimky tvořily tři základní skupiny: antifašisté, tzv. němečtí specialisté a smíšená manželství. Dle doložených archivních materiálů existovalo na Jablonecku celkem 12 druhů úředních potvrzení, jež měly Němce úplně či částečně chránit před vystěhováním. Je patrné, že počet těchto potvrzení byl neobyčejně velký, což zapříčinilo výkonným orgánům, na kterých bylo konečné rozhodnutí, nemalé potíže.¹⁶⁷ Při posuzování pak docházelo k mnoha zmatkům, kdy v několika případech byla osvědčení vydána

¹⁶⁵ SOKA, Jablonec nad Nisou, *ONV Jablonec nad Nisou*, kt. 9.

¹⁶⁶ SOKA, Jablonec nad Nisou, *ONV Jablonec nad Nisou*, kt. 18.

¹⁶⁷ SOKA, Jablonec nad Nisou, *ONV Jablonec nad Nisou*, kt. 23.

i protřelým aktivním nacistům. V řadě případů pak docházelo naopak k internování Němců z řad antifašistů nebo dokonce Židů, kteří za války trpěli v nacistických lágrech. Mnoho z nich bylo bez sebemenšího prošetření odsunuto do Německa.¹⁶⁸ Později v souvislosti s vydáním ústavního dekretu o úpravě československého státního občanství osob německé a maďarské národnosti¹⁶⁹ se mnoho obdobných potvrzení stalo bezpředmětnými. Dle pokynů OSK v Jablonci nad Nisou bylo pro zachování československé státní příslušnosti platné jen následující: Pokud byla dotyčná osoba přihlášena k německé či maďarské národnosti pod nátlakem nebo pokud se účastnila boje za osvobození Československé republiky či trpěla nacistickým terorem. Výjimku v neposlední řadě tvořili již zmiňovaní hospodářsky nepostradatelní či smíšená manželství.¹⁷⁰

2.2.2.1 Antifašisté

Statut antifašisty mělo v Československu zhruba 150 000 osob německé národnosti. Jednalo se především o německé komunisty a německé sociální demokraty, kteří za války bojovali za ideály demokracie. Řada z nich byla po květnu 1945 zapojena do politické a hospodářské obnovy Československa. V některých případech byli antifašisté posíláni zpět do Německa, kde byli dosazováni do nově zřízených správních orgánů. Hlavním cílem byla denacifikace a poválečná obnova země.¹⁷¹

Vymezení pojmu antinacista a antifašista poprvé zaznělo v programu československé vlády Národní fronty Čechů a Slováků ze dne 5. dubna 1945, známém jako Košický vládní program. Kromě toho zde bylo deklarováno také zbavení občanství všech Němců a Maďarů a rovněž nucené vystěhování všech provinilých. Antifašistou či antinacistou se rozuměly osoby, které vedly před Mnichovem aktivní boj proti Henleinovi, maďarským iredentistickým stranám a za samostatnost Československé republiky. Dále musely být v období po Mnichovu a po 15. březnu 1939 německou státní mocí pro svůj odpor a boj pronásledovány, uvrženy do žaláře nebo koncentračního tábora, popř. byly nuceny uprchnout za hranice,

¹⁶⁸ Kučera, Jaroslav: *Odsun nebo vyhnání?*, Jinočany, Panorama dějin, 1992, str. 10-13.

¹⁶⁹ viz Pavlíček, Václav – Dejmek, Jindřich – Weigl Jiří: *Benešovy dekrety, Sborník textů*, Praha, Centrum pro ekonomiku a politiku, 2002, str. 108-110.

¹⁷⁰ SOKA, Jablonec nad Nisou, *ONV Jablonec nad Nisou*, kt. 23.

¹⁷¹ Kučera, Jaroslav: *Odsun nebo vyhnání?*, Jinočany, Panorama dějin, 1992, str. 31-33.

kde se účastnily aktivního odboje za obnovu země.¹⁷² Nicméně konkrétní postupy či právní postavení těchto osob zde zmíněno nebylo.¹⁷³ Celá řada z nich pak na konci okupace přebírala spolu s Čechy místní správní úřady. Tito aktivní odpůrci nacionálního socialismu z řad německy mluvícího obyvatelstva předpokládali, že se po osvobození znovu zapojí do občanského a politického života státu. Navíc doufali, že se jim vzhledem k jejich smýšlení a chování za okupace, vyhne vlna vyhroceného nacionalismu, v čemž se ovšem mýlili.¹⁷⁴

Osvobozené Československo bylo založeno na představě homogenního národního státu Čechů a Slováků. Němci bez výjimky neměli mít v tomto státě nárok na žádná menšinová práva. Již krátce po skončení války vešla v platnost celá řada diskriminačních a perzekučních opatření uplatňovaných vůči německy mluvícímu obyvatelstvu žijícímu na území Československa. O postavení německých antifašistů se ve velké míře rozhodovalo až po osvobození, tedy v době, kdy už byla v praxi uplatňována celá řada restriktivních opatření, která se dotkla i této skupiny.¹⁷⁵

Kolik demokraticky smýšlejících Němců a komunistů žilo po druhé světové válce ve sledované oblasti, není přesně známo. Některé dokumenty hovoří o 21 osobách, jiné o daleko nižším počtu. Jmenné seznamy a druh odbojové činnosti, za které jim byla legitimace udělena, se dnes již pravděpodobně nedozvíme.¹⁷⁶

Od listopadu 1945 fungovala při liberecké Okresní správní komisi informační kancelář ANTIFA (Antifašistický výbor), která se snažila zaručit antifašistům alespoň některá práva a výhody.¹⁷⁷ Tyto výbory se ustavovaly v celém poválečném Československu a jejich úkolem bylo pomoci osobám německého původu, které bojovaly či byly perzekuovány nacionálním socialismem. Seznamy antifašistů pravidelně od září 1945 uveřejňovala Stráž severu či Jablonecká pravda¹⁷⁸ s tím, že pokud by měl někdo z veřejnosti námítky proti udělení osvědčení o státní spolehlivosti jmenovaným osobám, mohl je písemně sdělit příslušnému orgánu. Cílem

¹⁷² SOKA, Jablonec nad Nisou, *ONV Jablonec nad Nisou*, kt. 50.

¹⁷³ Arburg, von Adrian - Dvořák, Tomáš - Kovařík, David - Lozoviuková, Kateřina: *Německy mluvící obyvatelstvo v Československu po roce 1945*, Brno, Matice moravská, 2010, str. 132.

¹⁷⁴ *Tamtéž*, str. 132.

¹⁷⁵ *Tamtéž*, str. 132.

¹⁷⁶ SOKA, Jablonec nad Nisou, *MNV Lučany nad Nisou*, kt. 1, inv. č. 100.

¹⁷⁷ Karpaš, Roman: *Knihy o Liberci*, Liberec, Dialog, 2004, str. 393.

¹⁷⁸ Např.: SOKA, Jablonec nad Nisou, *Jablonecká pravda ze dne 14. října 1945*, Jablonec nad Nisou, č. 34, *Seznam antifašistických legitimací vydaný ONV v Jablonci nad Nisou*.

této prověrky zajisté nebyla záruka veřejného uznání a ochrany, jak by se mohlo na první pohled zdát, nýbrž neustálá kontrola a vyvolání pocitu obav či soustavného neklidu. Od prosince 1945 se kompetence liberecké ANTIFY rozšířily. Z informační kanceláře se stala antifašistická komise, která měla vedle dosavadních úkolů ve své kompetenci i prověření žádostí a udělení statutu antifašisty.¹⁷⁹ Tato komise, čítající osm členů, čtyři Čechy a čtyři Němce, vydávala antifašistické legitimace do října 1946. Pak byla ze zcela prozaických důvodů zrušena. Bylo totiž zřejmé, že antifašistickými legitimacemi se prokazovaly i osoby evidentně spolupracující s nacistickými úřady. Mezi opravdovými antifašisty bylo mnoho těch, kteří těšně před pádem Říše tzv. „převlékli kabáty“ a začali se vydávat za zaryté odbojáře. Příkladem je osobní sekretářka Konráda Henleina.¹⁸⁰ Pro zajímavost, jen na Jablonecku bylo na přelomu května a června 1945 spěšně vydáno asi 3000 antifašistických legitimací, z čehož bylo asi 2000¹⁸¹ po řádném prošetření vyřazeno.¹⁸²

Z uvedeného je možná částečně pochopitelné, že postoj soudobé společnosti k osobám klasifikovaným jako antifašisté, byl značně nedůvěřivý a podezřívavý, jak psala *Jablonecká pravda* 9. září 1945, kde stojí: „*Dnes ve třetí fázi německého militarismu potkáváme pouze samé dobré Němce. Nikdy tolik dobrých Němců na světě nebylo. Dnes jsou to buď internacionálové, nebo antifašisté. Nikdo u ničeho nebyl. Každý Führera nenáviděl. Svou protinacistickou činnost projevenou nejčastěji v úzké místnosti, předkládají jako stravitelnou tak solidárně, že je jako taková upřímně odmítána.*“¹⁸³ Velmi zajímavá je také pasáž z jiného periodika vycházejícího na severu Čech s názvem *Stráž severu*, v němž anonymní autor sděluje: „*Každý tím více Sudetští Němci jsou nejprve Němci a pak teprve antifašisté. Chceme mít přece stát Čechu a Slováků a ne menšinový stát Čechů, Slováků, Němců a Maďarů, kteří by měli československou státní příslušnost?*“¹⁸⁴

¹⁷⁹ Karpaš, Roman: *Knihy o Liberci*, Liberec, Dialog, 2004, str. 393.

¹⁸⁰ Arburg, von Adrian - Dvořák, Tomáš - Kovařík, David - Lozoviuková, Kateřina: *Německy mluvící obyvatelstvo v Československu po roce 1945*, Brno, Matice moravská, 2010, str. 133.

¹⁸¹ SOKA, Jablonec nad Nisou, *ONV Jablonec nad Nisou*, kt. 23.

¹⁸² K 28. říjnu 1946 je na Jablonecku evidováno 21 000 osob německé národnosti, které jsou držiteli legitimace pro specialisty. *Tamtéž*.

¹⁸³ SOKA, Jablonec nad Nisou, *Jablonecká pravda ze dne 9. září 1945*, Jablonec nad Nisou, č. 20, Prušáctví, nacismus a antifašisté.

¹⁸⁴ SOKA, Jablonec nad Nisou, *Stráž severu ze dne 12. října 1945*, Liberec, č. 115, Dva dopisy o antifašistech.

Získat statut antifašisty a poté i navrácení československého státního občanství nebylo v řadě případů snadné. Vyřizování žádostí kvůli platným právním předpisům trvalo a ne všem oprávněným žadatelům bylo vyhověno. Toto čekání provázelo pocit nejistoty a radikální nálady soudobé společnosti. Je vhodné podotknout, že získání statutu antifašisty nezaručovalo, že dotyčný nebude vystaven represivním opatřením zavedeným vůči německému etniku. Například v říjnu 1945 si němečtí antifašisté stěžovali na Ústředním sekretariátu KSČ. Upozorňovali zde na skutečnost, že i majitelé antifašistických průkazů bývají vyháněni ze svých domovů nebo propouštěni ze zaměstnání: „*Používá se taková metoda: je jim odňata antifašistická legitimace s odůvodněním, že bude přezkoumána, a mezitím se usídli v jejich bytě či domku český uchazeč s již předem připraveným dekretem od Bytového úřadu... jsou posíláni do dolů a na venkov na nejtěžší práce. Také při odměňování nedostávají stejnou mzdu jako čeští dělníci a zaměstnanci. Obdobně většina dostává pouze německé potravinové přídělky... Jejich děti nejsou přijímány do škol...*“ Poválečná represe, těžké životní podmínky či zklamání se stávaly důvodem ke spáchání nemalého počtu sebevražd.¹⁸⁵

Perzekuce, šikana a protiněmecké nálady se nevyhnuly ani osobám, které byly držiteli antifašistických legitimací. Celá řada z nich byla vězněna či perzekuována revolučními gardami. Uvedené pak zapříčinilo fakt, že celá řada antifašistů volila dobrovolný odchod ze země. Otázka vystěhování antifašistů z Liberecka byla poprvé projednávána na poradě správy shromažďovacího střediska pro Němce již 29. října 1945. První vlak se 130 komunisty a jejich rodinami odjel do Drážďan 26. listopadu 1945. Jednalo se o jeden z prvních antifašistických transportů vypravených z Československa.¹⁸⁶ V lednu 1946 bylo vysídleno ještě dalších 1160 osob označených za antifašisty. Většinou se jednalo o členy komunistické strany. Noviny i oficiální dokumenty zdůrazňují dobrovolnost těchto transportů. O tomto tvrzení lze pochybovat. Část skutečně odcházela do válkou zdecimovaného Německa dobrovolně,

¹⁸⁵ Arburg, von Adrian - Dvořák, Tomáš - Kovařík, David - Lozoviuková, Kateřina: *Německy mluvící obyvatelstvo v Československu po roce 1945*, Brno, Matice moravská, 2010, str. 133.

¹⁸⁶ Kovařík, David: *Němečtí antifašisté v českých zemích v roce 1945*. In: I oni byli proti. Sborník z mezinárodní historické konference, která se konala ve dnech 13.-15. listopadu 2006 v Ústí nad Labem v rámci projektu „Dokumentace osudů aktivních odpůrců nacismu, kteří byli po skončení druhé světové války postiženi v souvislosti s opatřeními uplatňovanými v Československu proti tzv. nepřátelskému obyvatelstvu“. Edd. K. Kaiserová – J. Klímová – G. Brudzynska-Němec, Ústí nad Labem, 2007, str. 83.

s cílem vybudovat nový stát. U ostatních tomu tak nebylo. Odcházeli pod tlakem okolností, vyhocený český nacionalismus a radikální nálady ve společnosti vedly k odmítavému postoji vůči všemu německému, bez rozlišení, zda se jednalo o antifašistu, nacistu nebo pasivně se chovající osobu. Zároveň byla celá řada antifašistů vyhnána již v první fázi divokého odsunu. Pozdější žádosti o repatriaci nebyly brány československými státními úřady v potaz.¹⁸⁷

Proces vysídlení antifašistů československá politická reprezentace vítala, jelikož korespondoval s její snahou vytvořit z osvobozeného Československa homogenní stát Čechů a Slováků. Je však vhodné podotknout, že pozitivně se k antifašistickým transportům stavěli i spojenci. Příchod antifašisticky smýšlejících Němců považovali za důležitý krok v denacifikačním procesu na území Německa. Antifašisté zde byli dosazováni do nově zřizovaných správních orgánů a institucí. Pro řadu německých antifašistů se stala možnost vystěhování jediným možným východiskem z tíživé životní situace. Přes jejich smýšlení a skutky za doby okupace se z nich v osvobozeném Československu stali občané druhé kategorie, bez možnosti se politicky a občansky angažovat.¹⁸⁸

Tyto odsuny řídili tzv. Zmocněnci antifašistů a antifašisté měli možnost poněkud důstojněji opustit zemi, např.: mohli si s sebou odvést až jeden nákladní vagón osobních věcí, nábytku, větší finanční obnos (1000 RM na osobu) a rovněž i některé cennosti (snubní prsteny, hodinky či náramky z drahých kovů aj.).¹⁸⁹

Po roce 1946 byly dobrovolné odchody antifašistů tak četné, že se vláda obávala, aby nedošlo k ohrožení prioritního odsunu Němců, kteří byli klasifikováni jako státně nespolehliví. Důsledkem toho došlo k utlumení, avšak během roku 1947 přichází další vlna dobrovolných odchodů. V roce 1949 je pak v Československu evidováno pouze 6 000 osob, z původního počtu 150 000.¹⁹⁰

¹⁸⁷ Arburg, von Adrian - Dvořák, Tomáš - Kovařík, David - Lozoviuková, Kateřina: *Německy mluvící obyvatelstvo v Československu po roce 1945*, Brno, Matice moravská, 2010, str. 134-135.

¹⁸⁸ *Tamtéž*, str. 136.

¹⁸⁹ Kučera, Jaroslav: *Odsun nebo vyhnání?*, Jinočany, Panorama dějin, 1992, str. 31-33.

¹⁹⁰ *Tamtéž*, str. 31-33.

2.2.2.2 Němečtí specialisté

Z hospodářského hlediska byl odsun německy mluvícího obyvatelstva vnímán jako katastrofa pro československý průmysl. Občané německé národnosti totiž tvořili 20 % národního hospodářství a mnoho z nich se řadilo ve svém oboru k nenahraditelným pracovníkům. Již v době divokého odsunu si řada ekonomů či předních představitelů země uvědomovala nutnost zajistit ochranu takto klasifikovaným osobám. Jednalo se především o tkalce, lékaře, zubní specialisty a v případě mnou sledované lokality především o sklářské a bižuterní odborníky. Od roku 1946 také přibyl zákaz vysídlování německých horníků a zemědělců.¹⁹¹ Specialisté se ještě dále dělili na trvale nepostradatelné a dočasně nepostradatelné. U těch dočasně nepostradatelných se postupem času počítalo s jejich nahrazením a následným odsunem za hranice. Takto klasifikovaným osobám byla po důkladných prověrkách vystavena speciální legitimace – průkaz prozatímní nepostradatelnosti, jenž však jeho držitele vylučoval pouze z opatření směřujících k odsunu. Držitel tohoto průkazu tedy rozhodně nebyl postaven na roveň Čechů, Slováků a německých antifašistů a platili pro něj všechny ostatní restriktivní předpisy platné pro Němce (např.: zákaz užívání parků a lesů, chození na zábavy a do biografů či horší příděly potravin aj.). Diskriminační opatření byla částečně odstraněna až na přelomu roku 1946 a 1947.¹⁹²

Jak vypadala praxe vydávání legitimací¹⁹³ specialistů? Nejprve musel národní správce či majitel firmy podat ONV či OSK žádost o přezkoumání vynětí z odsunu u zaměstnance, jenž byl považován za nenahraditelného. ONV či OSK žádost přezkoumala a pokud uznala za vhodné, postoupila ji k prošetření Ministerstvu vnitra, které vydalo konečné rozhodnutí.¹⁹⁴ V první fázi však docházelo k tomu, že odbornické legitimace byly vydávány prakticky bez rozmyslu, což je patrné i z výsledku šetření

¹⁹¹ *Tamtéž*, str. 33-34.

¹⁹² SOkA, Jablonec nad Nisou, ONV Jablonec nad Nisou, kt. 23.

¹⁹³ Nezdívka kdy se stávalo, že důvodem zamítnuté odbornické legitimace mohl být vysoký počet členů domácnosti toho či onoho specialisty. Zde mohu uvést konkrétní případ Alberta Preisslera z Horního Maxova č.p. 178, za kterého se zaručil podnik, v němž během války pracoval jako sklářský mistr. Po řádném přezkoumání však příslušné úřady rozhodly v neprospěch jmenovaného, který byl záhy společně s rodinou odkázán k odsunu za hranice. SOkA, Jablonec nad Nisou, *ONV Jablonec nad Nisou*, kt. 385.

¹⁹⁴ SOkA, Jablonec nad Nisou, ONV Jablonec nad Nisou, kt. 23.

Oblastní úřadovny státní bezpečnosti.¹⁹⁵ Nutno dodat, že zaměstnavatel, který se zaručil za toho či onoho Němce, měl dále povinnost poskytnout ubytování a stravu nejen jemu, ale zpravidla i celé jeho rodině, na níž se vynětí z odsunu taktéž vztahovalo.¹⁹⁶

Dočasnost tohoto řešení je patrná i ze zprávy bezpečnostního referenta Matury o dění na Jablonecku. Matura sděluje, že je nejprve potřeba, aby němečtí specialisté předali své vědomosti mladší generaci či osobám nově osídlujícím pohraničí a až poté dojde k jejich odsunu za hranice.¹⁹⁷ Nikdo však v témže čase nepočítal se situací, která na Jablonecku skutečně nastala. O sklářské ani bižuterní řemeslo nejevili nově příchozí ze zemědělských krajů Moravy žádný zájem a jinak tomu nebylo ani u mladší meziválečné generace. Pro představu jenom v oboru pasířství chybělo na Jablonecku 1000 osob, ve sklářství pak stejný počet, přičemž učňů bylo na obou oborech pouhých 7. Z tohoto důvodu se pak přistoupilo k trvalé ochraně německých specialistů, nicméně celá řada z nich kvůli vyhoceným poměrům žádala o dobrovolné vysídlení. Celá situace je zajímavě zhodnocena ve výmluvné Měsíční zprávě o politické činnosti SNB z Jablonce nad Nisou adresované Ministerstvu vnitra, kde Matura sděluje: „*Němci dospěli k přesvědčení, že u nás nebudou trpěni, proto hledají cesty, kterak předejít nucenému odjezdu. U zdejšího úřadu leží asi 1000 žádostí, jimž nelze vyhovět. Největší potíž spočívá v tom, že hlavní zájemci na odchodu do ciziny projevují právě ty osoby, na jejichž dalším pobytu u nás státu z hospodářských důvodů velmi záleží. Poněvadž je jim v odchodu bráněno, hledají ilegální cesty, jak se dostat za hranice. Bezpečnostní aparát se jim v tom snaží všemožnými silami zabránit a má dosud v tomto směru určité úspěchy. Situace se však přiostrňuje a musí být bezpodmínečně, co nejdříve řešena. Buďto státu na pobytu těchto odborníků u nás skutečně záleží a pak by jim měli zaručiti minimální práva a životní podmínky, aby měli na delším pobytu u nás zájem, anebo nutno se vyslovit pro bezvýhradný transfer Němců za cenu úplného zničení našeho nejdůležitějšího exportu.*“¹⁹⁸

Navíc docházelo i k jakýmsi ilegálním náborům německých specialistů, kteří byli nabádáni, aby odešli za prací do Německa. Typickým dokladem je počínání jednoho z nejvlivnějších lučanských průmyslníků Alfréda Breita. Tento továrník krátce

¹⁹⁵ SOKA, Jablonec nad Nisou, ONV Jablonec nad Nisou, kt. 19.

¹⁹⁶ SOKA, Jablonec nad Nisou, ONV Jablonec nad Nisou, kt. 23.

¹⁹⁷ *Tamtéž.*

¹⁹⁸ ABS Praha, *fond 300*, sign. 300-28-4.

po vysídlení postavil v německé obci Schwäbisch Gmünd sklárnu a tajnými dopisy distribuovanými přes lučanského děkana Reinholda Sauermanna vyzýval své bývalé zaměstnance k odchodu z Československa za účelem práce v jeho továrně. Němcům však byly žádosti o dobrovolný odsun zamítnuty, protože nebyl, kdo by po nich jejich práci převzal. Obdobně byl budován sklářský a bižuterní průmysl i v Kaufbeuren, kam odcházelo nejvíce vysídlených z oblasti Jablonecka.¹⁹⁹

Ministerstvu vnitra také docházela řada žádostí různých firem v pohraničí o povolení zaměstnávat v jejich závodě osoby německé národnosti již odsunuté do některé z okupačních zón v Německu. Ministerstvo vnitra vyřizovalo tyto poměrně ojedinělé žádosti po dohodě s Ministerstvem průmyslu a bezpečnostními referáty Okresního národního výboru. Ve schválených případech byly vydávány propustky pro pohraniční styk za účelem zaměstnání. V dohodě mezi americkou okupační zónou v Bavorsku byla výslovně kladena podmínka, aby tyto propustky nebyly za žádných okolností vydávány Němcům, kteří již byli z Československa odsunutí. Avšak ani zde vše neprobíhalo podle patřičných směrnic. Některé ONV v pohraničí udělovaly povolení i bývalým československým státním příslušníkům, kteří pozbyli státní občanství a byli již ze země odsunuti. ZNV proto nařídil bezodkladné zrušení a následný zákaz vydávání dalších povolení. Navíc některé civilní úřady vojenské správy v americké i v anglické okupační zóně v Německu vydávaly na základě neplatných průkazů bývalé československé státní příslušnosti vojenské propustky Military Exit Permit opravňující k cestě z Německa do Československa a zpět. Němce tak označovali za československé státní příslušníky.²⁰⁰

Problémy s odsunem činili v několika případech i čeští zaměstnavatelé nabádající německé zaměstnance k tomu, aby se k transportům nedostavili či úmyslnými průtahy zdržovali odchod povolovaných osob do sběrného střediska. Kromě toho se vyskytlo i několik případů, kdy Němci byli zaměstnání bez úředního povolení a nebyli tedy vedeni v evidenci MNV.²⁰¹ Pokuty za neuposlechnutí se mohly vyšplhat až do 5000,- Kčs za případ.²⁰²

Z archivního výzkumu je patrné, že specialisté dokonce často

¹⁹⁹ SOkA, Jablonec nad Nisou, *ONV Jablonec nad Nisou*, kt. 29.

²⁰⁰ SOkA, Jablonec nad Nisou, *ONV Jablonec nad Nisou*, kt. 19.

²⁰¹ SOkA, Jablonec nad Nisou, *ONV Jablonec nad Nisou*, kt. 23.

²⁰² SOkA, Jablonec nad Nisou, *ONV Jablonec nad Nisou*, kt. 19.

prosili zaměstnavatele, aby se za ně zaručili a písemně požádali Referát Ministerstva vnitra o udělení výjimky z odsunu. Mnohdy bývalo těmto žádostem vyhověno, a to i v případě, že uchazeči byli v dobách zvýšeného ohrožení republiky aktivními členy nacistických organizací. Ti kteří tuto legitimaci neobdrželi, podléhali okamžitému odsunu za hranice. Mnozí z nich však začali v bižuterním či sklářském průmyslu, v rámci poválečné obnovy Německa, pracovat znovu. Nejvýznamnější střediska byla zřízena v Duryňsku, Sasku, Sasku-Alhaltsku a rovněž v okolí Mnichova, kde byl založen Neu Gablonz.²⁰³

Částečné ochraně před odsunem se těšili i Němci, kteří byli posláni ze severu na zemědělské práce do vnitrozemí. V zemědělství platilo pravidlo, že osoby zde pracující byly plně nahraditelné, proto mohly být kdykoliv odsunuty a nahrazeny kýmkoli jiným. Nepsaným pravidlem však bylo, že odsun musel probíhat rovnoměrně, aby nedošlo k ohrožení národního hospodářství. Pro odsun měly být prioritně vybírány především živly pro republiku nežádoucí z důvodů bezpečnostních, vyživovacích a bytových. Praxe však ukázala, že nařízení dodržováno nebylo, jelikož v jednom zemědělském podniku byl nadstav a v jiném zase chyběly pracovní síly. Tímto neuváženým způsobem často docházelo ke znemožnění provedení nutných jarních prací, na nichž závisel i výsledek žní. Odsun osob nasazených v zemědělství upravovaly Směrnice o odsunu Němců zaměstnaných v zemědělství.²⁰⁴ Z Jablonecka bylo ponejvíce zaměstnaných na práci v zemědělství posíláno na Jičínsko, kde však záhy došlo k několika nepříjemnostem. Německých příslušníků se zde zastal Úřad ochrany práce a některé z nich prohlásil za nepostradatelné, čímž došlo k ohrožení plynulého odsunu.²⁰⁵ Další velká skupina Němců byla nasazena na lesní práce, zejména na těžbu dřeva.²⁰⁶ Až na podzim roku 1947 znatelně ustával zájem o zaměstnávání německých pracovníků v zemědělství.²⁰⁷

Mezi Němce, kterým se dostalo alespoň částečných záruk, patřili duchovní, za které se přimluvila Biskupská konzistoř v Litoměřicích. Svou žádost obhajovala tím, že dochází k vyhoštění kněží bez řádného předání farního či matričního úřadu,

²⁰³ SOkA, Jablonec nad Nisou, *ONV Jablonec nad Nisou*, kt. 23.

²⁰⁴ *Tamtéž.*

²⁰⁵ *Tamtéž.*

²⁰⁶ *Tamtéž.*

²⁰⁷ SOkA, Jablonec nad Nisou, *ONV Jablonec nad Nisou*, kt. 29.

což samozřejmě vedlo k nemalým potížím. Stejně tak jako v případě sklářských specialistů i v tomto případě chyběly kvalifikované síly. Situace byla natolik žalostná, že biskup žádal nejen o prozatímní vyloučení katolických duchovních z odsunu, ale také o navrácení těch, kteří již byli odsunuti.²⁰⁸ Toto opatření se dotklo i lučanského děkana Reinholda Sauermanna, který udržoval písemný styk s odsunutým továrníkem Alfrédem Breitem. V jednom ze zadržených dopisů Sauermann usiloval, aby mu Breit našel v okolí Stuttgartu vhodné místo k výkonu služby, jelikož život v Lučanech popisoval jako stále více nesnesitelný.²⁰⁹ Poněvadž nebyla za Sauermanna vhodná náhrada, byl nucen v úřadu zůstat.²¹⁰ V lednu 1948 pak žádal o dodatečný odsun do americké okupační zóny společně se svou hospodyní Marthou Rittigovou. Žádost odůvodňovali tím, že neovládají češtinu²¹¹ a tím pádem nemají možnost obdržet československou státní příslušnost. Oba měli navíc zprostředkované i zaměstnání a byt ve Wachbachu-Würtenbergu. Jejich žádosti bylo vyhověno kladně a na jaře 1948 skutečně došlo k jejich odsunu za hranice Československa.²¹²

Z odsunu osob klasifikovaných jako specialisté či odborníci bylo v celém Československu vyjmuto celkem 220 000 osob německé národnosti. V roce 1949 však v zemi zůstalo pouze 53 600 osob.²¹³ V Lučanech se jednalo zhruba o 453 osob, které v obci zůstaly k poslednímu sčítání k 30. srpnu 1948.²¹⁴

Ti, kteří v Československu zůstali, podléhali rozptýlení neboli vnitřnímu odsunu po zemi.²¹⁵ Ústřední orgány se tak snažily o etnickou, kulturní a jazykovou asimilaci a zejména o přerušování vazeb jinak velmi soudržných německých komunit z pohraničí, jež mohly v budoucnu tvořit potenciálně nebezpečný element. Proti návrhu přesídlit jednotlivé rodiny do vnitrozemí se však často ozývaly námitky, upozorňující na fakt,

²⁰⁸ SOKA, Jablonec nad Nisou, *ONV Jablonec nad Nisou*, kt. 50.

²⁰⁹ SOKA, Jablonec nad Nisou, *ONV Jablonec nad Nisou*, kt. 19.

²¹⁰ Breit, Klaus: *Die Wiesenthaler Glashütte*, Schwäbisch-Gmünd, Selbstverlag, 1999, str. 280-290.

²¹¹ Uvedené je dobře viditelné i ve *Farní kronice obce Lučany nad Nisou*. Všechny zápisy jsou zde až do května 1948 psány pouze německy. SOKA, Jablonec nad Nisou, *Farní kronika Lučany nad Nisou 1885-1952*.

²¹² SOKA, Jablonec nad Nisou, *Farní úřad Lučany nad Nisou*, NAD 989.

²¹³ Kučera, Jaroslav: *Odsun nebo vyhnání?*, Jinočany, Panorama dějin, 1992, str. 33-34.

²¹⁴ Pro porovnání uvádím první doložený údaj ze sčítání z prosince 1945, kdy bylo v obci evidováno 633 hospodářsky chráněných osob. SOKA, Jablonec nad Nisou, *MNV Lučany nad Nisou*, kt. 1, inv. č. 98.

²¹⁵ Pro příklad zde uvádím případ specialisty Hugo Köppeho z Lučan nad Nisou, č.p. 491, který v červenci 1947 žádal o to, aby na jeho legitimaci byla připsána (a tím i chráněna) jeho současná družka Anna Erlebachová, narozena v Rokytnici nad Jizerou, se kterou žil již 10 let ve společné domácnosti. Tato žádost byla zamítnuta a jmenovaná žena byla v lednu 1948 určena k rozptýlu do vnitrozemí. SOKA, Jablonec nad Nisou, *ONV Jablonec nad Nisou*, kt. 384.

že by se tím pouze podpořilo vytváření německých buněk, které by působily rozbroje, což by zapříčinilo vznik protistátních a protičeských hnutí. Dle dobové logiky bylo tedy vhodnější tyto osoby vyhnat, než jim dát šanci na „převýchovu“ a integraci do české většinové společnosti.²¹⁶

2.2.2.3 Smíšená manželství

Částečným úlevám se těšila i smíšená manželství. Pojmem smíšené manželství byl rozuměn svazek české ženy a německého muže či naopak. Do tohoto spojení se navíc počítaly i děti, které z něho vzešly. Úlevy pro tuto skupinu byly opět jen částečné a značně omezující. Kromě vynětí z odsunu nebyli podrobeni takové míře osobního omezení v místě bydliště a pracoviště. Dále byli vyňati z prováděných opatření v oboru bytovém, mohli užívat svých domů a bytů či jezdit v dopravních prostředcích. Poté obdrželi i lepší potravinové přiděly, než-li Němci určené k odsunu. Nicméně, co se týče mzdových podmínek, zůstali stále značně znevýhodněni, jelikož jim i nadále byla srážena 20% daň ze mzdy, ze které byl financován odsun či pobyt nepracujících ve sběrných či internačních táborech.²¹⁷

Mezi prvořadě faktory, na základě kterých docházelo k rozhodování, zda vysídlit či nevysídlit, se řadilo zejména chování po dobu okupace, míra účasti ve veřejném nebo spolkovém životě, školní i mimoškolní výchova potomků a v neposlední řadě také nahlášená národnost při sčítání lidu a při odběru zásobovacích lístků.²¹⁸

Obecně platilo, že pokud byla žena Češka a muž Němec, zpravidla docházelo k odsunům za hranice, i za předpokladu, že děti byly vychovávány česky, přičemž muž podléhal odsunu automaticky a žena o odsun společně se svými potomky musela žádat. Součástí této žádosti bylo i prohlášení na příslušném MNV nebo ONV, že se cítí být Němkou.²¹⁹ Dle výpovědí očitých svědků toto kruté ultimátum zapříčinilo, že až polovina transportů vykázaných přes hranice hovořila česky, jelikož rozhodnutí českých žen častokrát převážil respekt k rodinné vazbě mezi manželi.²²⁰ Naproti tomu

²¹⁶ Brenner, Christiane: *Mezi Východem a Západem*, Praha, Argo, 2009, str. 179.

²¹⁷ ABS Praha, *fond 300*, sign. 300-71-7.

²¹⁸ SOKA, Jablonec nad Nisou, *ONV Jablonec nad Nisou*, kt. 50.

²¹⁹ SOKA, Jablonec nad Nisou, *ONV Jablonec nad Nisou*, kt. 23.

²²⁰ K problematice dětí ze smíšených rodin se, jako jeden z prvních vyjádřil spisovatel a publicista Pavel Tigrid, který obecně požadoval, aby byly vyjmuty z odsunu. Jejich zapuzení pro něj znamenalo, vytvořit si z nich budoucí nepřátele.²²⁰ Naproti tomu český muž a německá žena mohli bez větších

český muž a německá žena mohli „bez větších problémů“ zůstat.²²¹ Žena Němka byla z odsunu vyňata na základě řádné žádosti a posléze musela prokázat, že se po dobu okupace nechovala „závadně“. Německé ženy byly navíc chráněny i v případě mimomanželského vztahu, pokud vznikl již před dobou okupace a partneři spolu měli děti. Žádosti o vynětí z odsunu žadatelé podávali u příslušného ONV či MNV, který pokud souhlasil, žádost postoupil dál Ministerstvu vnitra - referátu B, který vydal definitivní rozhodnutí. Na pouhý milostný poměr však ohled brán nebyl.²²²

2.2.3 Otázka národní identity

U velkého počtu Čechů i Němců byla národní identita leckdy do jisté míry zdvojená a v mnoha případech se ani na základě rodinného původu, jazykových znalostí nebo sociálního prostředí nedal určit převládající směr. V těchto případech lze zcela jistě hovořit o momentálních a okolností podmíněných identifikacích, než o pevné národní identitě. Rovněž otázka, ke které národnosti se členové smíšených rodin hlásili, se ukázala jako nespolehlivé kritérium. Nebylo totiž možné popřít, že se tyto přestupy uskutečňovaly často pod nátlakem,²²³ jak třeba sděluje zpráva Ministerstva vnitra určená pro ONV v Jablonci nad Nisou: „*Národnostně spleťté poměry v pohraničí byly namnoze silně ovlivňovány germanizačním tlakem, kterému byly vystaveny zvláště sociálně slabé vrstvy českého obyvatelstva pracující u německých zaměstnavatelů. Proto došlo někdy i k tomu, že osoby nesporně české národnosti, byly v roce 1930 při sčítání lidu přihlášeny k národnosti německé svými zaměstnavateli, domácími pány, nebo dokonce samotnými sčítacími komisaři. Jiné osoby přihlásily se zase samy k národnosti německé v důvodné obavě před ztrátou zaměstnání. Byly také zjištěny případy, že české manželky a nezletilé děti byly sčítány s národností německou, když sčítací archy vyplňoval manžel, který byl německé národnosti.*“²²⁴

Ilustrativní je i kauza dvaasedmdesátileté Boženy Brücknerové, rozené Nožičkové, bytem Lučany nad Nisou č.p. 355, která byla vyšetřována dle § 259/2 tr. z. za to, že se v roce 1939 v době tzv. zvýšeného ohrožení republiky přihlásila k německé národnosti a tím se dopustila přestupku podle § 1 z č. 138/45 Sb. Po válce byla Božena

problémů zůstat. Brenner, Christiane: *Mezi Východem a Západem*, Praha, Argo, 2009, str. 174.

²²¹ SOKA, Jablonec nad Nisou, *ONV Jablonec nad Nisou*, kt. 23.

²²² SOKA, Jablonec nad Nisou, *ONV Jablonec nad Nisou*, kt. 50.

²²³ Brenner, Christiane: *Mezi Východem a Západem*, Praha, Argo, 2009, str. 173.

²²⁴ *Tamtéž*, str. 173.

Brücknerová povolána na MNV do Lučan, aby zdůvodnila, co ji vedlo k této změně národnosti. Božena byla již dlouho před válkou vdaná za Němce, od kterého prý dostala nařízeno, aby do kolonky národnost, uvedla německou. Přivolání svědci současně potvrdili, že si po celou dobu okupace, počínala „nezávadně“ a že k nahlášení německé národnosti musela být donucena nátlakem. Další ze svědků Karel Dumka před soudem potvrdil, že na vlastní oči viděl nacisty, jak si sčítací archy vyplňují sami. Případ Boženy Brücknerové byl tedy uzavřen a soud ji zprostil obžaloby.

Obdobných kauz bylo přitom v obci řešeno hned několik a mnoho z takto souzených bylo záhy očištěno. Dnes se však již těžko dozvíme jaké motivace, popř. strach či výhody dotčené osoby k nahlášení německé národnosti vedly. Soudní spisy se ve většině případů nedochovaly a výpovědi obžalovaných jsou leckdy ovlivněny velkou mírou autocenzury, ať už úmyslné či té neúmyslné.²²⁵ U četných změn národnosti však nemůžeme u každého z případů hledat nutně jen obavy či snahu o vypočítavou kalkulaci, nýbrž tento jev je typický zejména pro bilingvní oblasti, kde lidé hovořili nejen jedním úředním jazykem. V Sudetech řada osob plynně přecházela z používání českého jazyka do německého a naopak. Stejně tak se tyto osoby mohly cítit být nejen Čechy ale také Němci. Národní identifikaci zkrátka přizpůsobovaly dané situaci či určitému životnímu mezníku (sňatek, výchova dětí aj.).

Druhou variantou je vnucení identity, kdy o národnosti jedince nerozhodoval on sám, nýbrž mu byla jeho totožnost připsána někým jiným či přímo místními úřady. Tyto orgány pak jedincem udávanou národnost různými úvahami zpochybňovaly, čímž ho po válce vystavily nepříjemné situaci. K tomu, aby se řádný Čech stal Němcem, stačilo prakticky velice málo. V praxi to znamenalo přihlásit se někdy v období po roce 1930 k německé národnosti, vzít si Němce nebo Němku nebo hovořit s dětmi ze smíšeného manželství na veřejnosti německy. Podezřele působilo také přátelství s Němci či studium na některé z německých škol. Nic z tohoto se po válce nepromíjelo. A každá taková osoba mohla být ihned považována za kolaboranta, který se po válce musel ze svých „přečinů“ zpovídat.

²²⁵ SOKA, Jablonec nad Nisou, *ONV Jablonec nad Nisou*, kt. 19.

2.3 Restriktivní opatření uplatňovaná vůči Němcům

Každodenní život německy mluvícího obyvatelstva byl limitován celou řadou diskriminačních opatření. Řada z nich tak žila na hranici existenčního minima. Hned po skončení války byli Němci povinni nosit na levé paži viditelné označení hákového kříže na bílém plátně s příslušným číslem, pod kterým byli zaevidováni.²²⁶ Vydána byla rovněž nařízení, která zakazovala pohyb na ulicích po 20. hodině, zapovídala jim vstup do kina, na zábavu, do divadla či pobyt v parku nebo veřejném sadu. Posléze Němci nesměli používat vlak ani elektrickou dráhu s výjimkou přímé dopravy do zaměstnání nebo dostavení se k lékařské prohlídce. Toto nařízení se samozřejmě netýkalo antifašistů a Rakušanů s osvědčením politické bezúhonnosti, nicméně v praxi se kontrolovalo velmi špatně.²²⁷ Úplně absurdní pak bylo opatření, které zakazovalo chůzi po chodníku či nákup a čtení denního tisku. Omezení byli i v případě návštěvy holiče či kadeřnice, v čase nákupu či jednání na úřadě. Pro ilustraci úřední jednání bylo omezeno na dobu od 7,30-8,30 hodin a nákupní doba pak na 11-13 a 15-16 hodin. Mimo tento čas neměl být žádný Němec obsloužen. Ušetřeny nezůstaly ani věci jazykového provozu, kdy došlo k zákazu používání němčiny na veřejných místech a při úředním styku. Kdo neovládal český jazyk, musel si na jednání jednoduše zajistit tlumočnicka.²²⁸

Značné diskriminace se Němci dočkali i v případě přidělů potravin. Po válce byla všeobecně špatná vyživovací situace, avšak Němci se stali nejvíce znevýhodněnou skupinou ze všech. Jejich přiděly byly sníženy na úroveň válečných židovských. Mnozí z nich se tuto tíživou situací snažili řešit po svém a docházelo k černému obchodu s potravinami. Ilustrativní je případ mladé ženy Luisy Seidelové z Lučan nad Nisou, který byl vyšetřován v březnu 1948. Jmenovaná pracovala v zemědělství, přičemž na měsíc dostávala přiděl 40 kg brambor. To jí však jako fyzicky pracujícímu člověku nepostačovalo, a proto se rozhodla přilepšit si ilegálně. V Jablonci nad Nisou zakoupila od neznámého muže 250 kg brambor, přičemž 100 kg chtěla prodat dál. Za tento čin byla potrestána několika měsíci žaláře.²²⁹

²²⁶ ABS Praha, *fond 300*, sign. 300-71-3.

²²⁷ Z přepravy po železnicích byli Němci vyjmuti přípisem Ředitelství státních drah v Hradci Králové ze dne 7. srpna 1945. SOKA, Jablonec nad Nisou, *ONV Jablonec nad Nisou*, kt. 23.

²²⁸ SOKA, Jablonec nad Nisou, *ONV Jablonec nad Nisou*, kt. 123 – Tisk.

²²⁹ SOKA, Jablonec nad Nisou, *MNV Lučany nad Nisou*, kt. 10, inv. č. 149.

Zkonfiskována byla majetková i občanská práva tj. sociální, důchodová pojištění i podpory. Dekretem č. 71 byla rovněž nařízena pracovní povinnost osob, které pozbyly československého státního občanství. Nucené práce byly nařízeny všem osobám mužského pohlaví od 15-60 let a u žen od 15-50 let, vyjma duševně i tělesně neschopných, těhotných od 4. měsíce gravidity, rodiček a žen pečujících o dítě do 6 let věku. Němci byli nuceni pracovat za minimální mzdu, která byla zdaněna speciální 20% srážkovou daní ze mzdy. Z příjmů se financovaly náklady na pobyt a odsun dané osoby. Osoby státně nespolehlivé dále neměly právo na dovolenou či příspěvky na výživu dítěte. Následně jim byla odebrána vlastnická i užívací práva k bytům a domům. Němci v posledku ztratili právo volit, pracovat ve státních podnicích a rovněž měli zakázáno sdružovat se v politických či společenských organizacích. Stávající spolky a sdružení byly spěšně rozpouštěny.²³⁰ V neposlední řadě je také nutné dodat, že již po válce přestalo být psáno Němec s velkým N, ale prostřednictvím různých nařízení muselo být používáno malé n.²³¹ V Lučanech nad Nisou navíc tyto restriktce došly tak daleko, že Němci byli nuceni ve stanovených termínech navštěvovat zdejší kino, kde byly promítány různé propagandistické filmy snažící se poukázat na ohavné činy nacistů během války. Účast na promítání byla povinná, přičemž vstupné činilo 10,- Kčs na osobu. Němci, kteří se nedostavili, riskovali, že jim nebudou vydány potravinové lístky.²³²

Částečné uvolnění nastalo až ke konci roku 1946. Tehdy byla Ministerstvem vnitra schválena směrnice o úlevách pro některé osoby německé národnosti. Jednalo se především o zvýšení potravinových přidělů či odpuštění 20% srážkové daně ze mzdy.²³³

Vrátíme-li se k restrikcím, které byly vůči Němcům uplatňovány, jejich dodržování bylo vynuceno celou řadou trestů. Neuposlechnutí rozkazu bylo ponejvíce trestáno peněžitými pokutami.²³⁴ Při opakovaném porušování došlo k okamžitému přesunu provinilce do nejbližšího sběrného tábora a k následnému odsunu za hranice.

²³⁰ Kučera, Jaroslav: *Odsun nebo vyhnání?*, Jinočany, Panorama dějin, 1992, str. 30-31.

²³¹ ABS Praha, *fond 300*, sign. 300-71-3.

²³² Jednalo se například o film – *Člověk č. 217, Pád Berlína či Spravedlnost se blíží*. SOKA, Jablonec nad Nisou, *MNV Lučany nad Nisou*, kt. 10, inv. č. 149.

²³³ SOKA, Jablonec nad Nisou, *ONV Jablonec nad Nisou*, kt. 23.

²³⁴ SOKA, Jablonec nad Nisou, *MNV Lučany nad Nisou*, kt. 10, inv. č. 149.

K nerespektování však docházelo dál.²³⁵ Charakteristický je v tomto ohledu zápis strážmistra Sedlického, velitele SNB v Lučanech nad Nisou, který informuje, že jen za měsíc leden 1946 bylo pokutováno na 30 osob v celkové částce 3000,- Kčs, které se potulovaly po 20. hodině mimo své bydliště.²³⁶ Výmluvná je i zpráva Velitelství SNB v Honsberku ze dne 15. března 1946, které mělo na starosti jednu z přiléhajících částí obce – Horní Maxov. Jen během jednoho večera zde byly zadrženy 4 osoby, které se po 20. hodině zdržovaly mimo místo svého trvalého pobytu a další 4 pak byly přistiženy v hostinci Modrá hvězda v Horním Maxově č.p. 168, kde se konala taneční zábava. Všichni zadrženi byli pokutováni částkou 100,- Kčs. Národní správce tohoto hostince, Josef Špidlen, se trestu vyhnul, jelikož nebyl obeznámen se skutečností, že Němci mají vstup na taneční zábavy zapovězen. Po řádném prošetření opravdu vyšlo najevo, že toto nařízení nebylo vyvěšeno na žádném veřejném místě v katastru obce ani přilehlých částech. Navíc tento fakt nebyl sdělen ani národním správcům, kteří měli zábavní zařízení a potažmo i plnění restriktivních opatření na starosti.²³⁷

Z dostupných materiálů není zcela zřejmé, jak se k nerespektování těchto nařízení stavěla česká společnost. Mezi archiváliemi se mi také nepodařilo nalézt žádnou zmínku o tom, že by tyto případy byly řešeny na udání třetí osoby. Jediný, kdo provedl kritiku tohoto nařízení, byl strážmistr Sedlický. Ve svém každoměsíčním hlášení ONV v Jablonci nad Nisou píše: „*Takovéto nařízení se dá úspěšně provádět ve vnitrozemí a ne v pohraničí, kde jest stále ještě většina německých obyvatel. Např.: V Horních Lučanech národní správce hostince „Modrá hvězda“ dával obci Lučany nad Nisou jen 1800,- Kčs měsíčně na daních ze vstupenek. Následek tohoto nařízení projevuje se již i tím, že zdejší biograf v důsledku malých návštěv českých obyvatel nehraje již vůbec v týdnu. Nebezpečí, že tento jediný zábavný podnik v Lučanech pravděpodobně zanikne.*“²³⁸ Lze tedy vyvodit, že řada osob české národnosti tato diskriminační opatření neuplatňovala zejména z důvodu nevědomosti či obav před ztrátou zisku. Zohlednit se musí také fakt, kdy byl život Čechů a Němců v pohraničí úzce provázán, a to nejenom pracovně, ale především osobně. Češi a Němci spolu tedy nejenom sousedili, znali se a udržovali přátelské styky, ale také mezi sebou

²³⁵ SOkA, Jablonec nad Nisou, *ONV Jablonec nad Nisou*, kt. 23.

²³⁶ SOkA, Jablonec nad Nisou, *ONV Jablonec nad Nisou*, kt. 29.

²³⁷ SOkA, Jablonec nad Nisou, *ONV Jablonec nad Nisou*, kt. 23.

²³⁸ *Tamtéž.*

uzavírali sňatky či různé pracovní a obchodní svazky. Jejich vzájemná kooperace tvořila nedílnou součást společného soužití. Nicméně uvedené nelze relativizovat, jelikož situace se začala výrazně měnit s příchodem nově osídlujících z Hanácka, kteří jak v Češích – starousedlících, tak v Němcích, spatřovali poněkud nežádoucí element. O necelé dva měsíce později se konala další namátková kontrola tanečních zábav a hostinců v Lučanech a Horním Maxově, kdy dle blokového řízení došlo k pokutování několika desítek osob. Celková částka vybraná na pokutách se téhož večera vyšplhala na rekordní sumu – 9050,- Kčs.²³⁹

Němci byli značně omezeni i v poštovním styku. Veškeré jimi odesílané dopisy podléhaly přísné cenzuře. Poštovní zásilky Němců zajištěných ve sběrných, pracovních či internačních táborech se řídily směrnicemi, které byly vydávány tamními dozorčími orgány a pošta těch nezajištěných byla kontrolována bezpečnostním referátem při MNV či MSK. Němci měli zapovězeno své dopisy vhazovat do schránek nebo je odevzdávat přímo na poště, ale museli je doručit zaměstnavateli, který je předal příslušné služebně provádějící danou kontrolu. Veškerá protistátní či jen zdánlivě nebezpečná korespondence byla ihned zadržena a zlikvidována.²⁴⁰ Například Němec František Kutnar z Dolního Maxova ve svém dopise kritizoval poměry v Československu. Tento hanlivý list však příliš daleko nedošel, jelikož byl zadržen nejbližší stanicí SNB v Josefově Dole.²⁴¹ Obecně se čtenáři dopisů mohli dozvědět velmi rozličné informace. Například autor prvního dopisu se ztotožňoval s vystěhováním za hranice a pokládal jej za nejlepší řešení. Zdůvodňoval to naprosto neúnosnou výživovou situací v důsledku velkého sucha a neúrody v létě 1947.²⁴² Další odhalené psaní zas poukazuje na to, že Němci věřili, že se západní mocnosti domluví a přinutí Československo postoupit pohraniční pás i s jeho obyvateli Německu.²⁴³ V dopise zadrženém v roce 1948 pisatel sděluje, že pevně věří, že se Němci mají v co nejbližší době vrátit do svých domovů a že odsunu budou podléhat jen ti pocházející z Říše usazení v Československu po roce 1938.²⁴⁴

Pod pohružkou trestu byl zakázán rovněž styk s Němci, a to v jakékoliv formě.

²³⁹ SOKA, Jablonec nad Nisou, *ONV Jablonec nad Nisou*, kt. 29.

²⁴⁰ SOKA, Jablonec nad Nisou, *ONV Jablonec nad Nisou*, kt. 23.

²⁴¹ SOKA, Jablonec nad Nisou, *ONV Jablonec nad Nisou*, kt. 27.

²⁴² SOKA, Jablonec nad Nisou, *ONV Jablonec nad Nisou*, kt. 29.

²⁴³ *Tamtéž.*

²⁴⁴ *Tamtéž.*

Zarážející je počet udání, která byla hlášena u MNV v Lučanech nad Nisou. Na oznámení byl prošetřován i případ mladého muže Miroslava Vašíčka z Lučan nad Nisou č.p. 268, na kterého bylo podáno hlášení informující o tom, že se schází s mladou Němkou Marií Müllerovou z Dolní Černé Studnice. Po náležitém přezkoumání však vyšlo najevo, že Marie byla československou státní příslušnicí a s Miroslavem byli dokonce řádně sezdáni. Je patrné, že v tomto případě šlo zřejmě jen o vyřizování osobních účtů a snahu poškodit oba udané.²⁴⁵ Případy udání byly běžným jevem v celém Československu. Mnoho osob bylo zadrženo jen proto, že se například přátelili s nějakým kolaborantem či byly označeny za toho, kdo se přátelí s přítelem nějakého aktivního činovníka nacionálního socialismu. Ve výpovědích jsou běžně uvedeny slova jako „pravděpodobně udal“ či „pravděpodobně kolaboroval“ nebo dokonce „dosud nejasné“.²⁴⁶ Nezodpovězenou otázkou bezpochyby zůstane, jaké typy osob udání psaly. Z dochovaných písemností se lze jen domnívat, že šlo o Čechy z řad nově osídlujících, popř. Slováky. Vyloučena nemůže být ani účast Němců. Uvedené tvrzení by mohl doložit fakt, že někteří pisatelé špatně ovládali český jazyk. Zhruba třetina dopisů totiž obsahuje velké množství hrubých chyb, přičemž některá ze slov jsou psána foneticky. Důvody těchto udání mohly být různé. Někdo se snad chtěl pomstít českému sokovi v lásce nebo bývalé dívce, vedle takového vyřizování účtů mohly být motivem i čistě majetkové profity. Obecně řečeno, celá řada obdobných případů byla založena jen na pomluvách, informacích z druhé ruky či sousedské zášti. V mnoha případech se ani nejednalo o skutkovou podstatu, s níž by velký retribuční dekret počítal, např.: členství v německém Červeném kříži či udání souseda pro krádež. Obvinění, jako stýkání se s Němci či přijetí německého občanství, byla později postižitelná národními výbory v rámci deliktu proti národní cti.²⁴⁷

²⁴⁵ SOkA, Jablonec nad Nisou: *MNV Lučany nad Nisou*, kt. 10, inv. č. 149.

²⁴⁶ Frommer, Benjamin: *Národní očista, Retribuce v poválečném Československu*, Praha, Academia, 2010, str. 85.

²⁴⁷ *Tamtéž*, str. 154-155.

2.4 Hledání východisek z tíživé životní situace

2.4.1 Padělání dokladů jako výnosný byznys

Mnoho osob čekajících na vysídlení se snažilo z odsunu vymanit některou z ilegálních cest, třeba opatřením falešných dokladů. Mezi těmito případy se vyskytlo i tzv. kupčení s okupačními zónami, kdy Němci byli ochotni zaplatit nehorázné sumy za pořízení falšovaných povolení pro odsun do jiného než sovětského pásma. Nejinak tomu bylo i v případě sledované lokality, kde se k opatření falešných dokladů, antifašistických či odbornických legitimací uchýlilo hned několik aktérů. V prvním z případů je zde opatroval jakýsi Dr. Kurt Deutsch, advokátní koncipient z Prahy, který se zaměřoval především na rodiny specialistů, kterým obstarával doklady opravňující k výjezdu za hranice, především do americké okupační zóny nebo Rakouska. Za tento souhlas zaplatila čtyřčlenná rodina 12 000,- Kčs a do 5 pracovních dní bylo povolení k výjezdu vyřízené. Po odhalení této padělatelské dílny vypověděl, že falešné doklady vydával jen potřebným a nikdy by je neopatřil osobám podezřelým z trestné činnosti, jelikož má k těmto lidem antipatii. Kurt Deutsch byl totiž židovského vyznání a za války byl držen v Lodžském ghettu a posléze i ve vyhlazovacím táboře Osvětim, kde přišel o oba rodiče i prarodiče. Jmenovaný muž byl potrestán několika lety v žaláři.²⁴⁸

Dalším v pořadí byl lučanský rodák Otto Kowarschik, který jako údajný zmocněnec rakouského Repatriačního komitétu v Praze, opatroval několika zdejšími Němcům rakouskou státní příslušnost a současně i cestovní víza opravňující k legálnímu přechodu hranic. K ověřování těchto dokumentů používal zásadně padělaná razítka, které sám vyráběl. Po květnu 1945, ač měl toho času trvalé bydliště ve Vídni, se do rodiště pravidelně vracel, aby zde páchal trestní činnost. Naposledy pobýval na severu Čech v květnu 1946, kdy byl zatčen společně se svoji snoubenkou Marií neboli Mizzy Johneovou, která o jeho nelegálním způsobu obživy věděla.²⁴⁹ Během rozsáhlého vyšetřování se zjistilo, že se jedná o mimořádně protřelého podvodníka, jelikož se několikrát vydával za právního zástupce významných osob, např. notářů, lékařů či vůdčích osobností v politice a navíc neprávem užíval titul

²⁴⁸ SOKA, Jablonec nad Nisou, *ONV Jablonec nad Nisou*, kt. 19.

²⁴⁹ SOKA, Jablonec nad Nisou, *ONV Jablonec nad Nisou*, kt. 23.

stavebního inženýra a doktora práv.²⁵⁰

Další padělatelská dílna byla odhalena v nedalekém Mšeně nad Nisou. Ústřední postavy celé kauzy tvořily Oswald Koberstein, Burghardt Hatschbach a jakýsi Lang, který komplicům dodával padělaná úřední razítka. Tato skupina na rozdíl od předešlých dvou, nepadělala jen doklady pro specialisty, ale v několika případech i pro exponované nacisty, vůdčí osobnosti Gestapa či NSDAP. V nabídce měli nejen cestovní víza, ale také antifašistické legitimace či partyzánská osvědčení. Sám Koberstein si takto obstaral rakouské státní občanství. Za jeden průkaz skupina požadovala až 5000 říšských marek nebo naturálie ve formě nedostatkových druhů potravin či kuřiva. Padělatelská dílna ve Mšeně však byla záhy podrobena domovní prohlídce a Oswalda Kobersteina nezachránilo ani vhození padělaných razítek do odpadní roury toalety. Všichni účastníci byli zatčeni a zadrženi v zajišťovací vazbě Úřadu národní bezpečnosti v Jablonci nad Nisou.²⁵¹ Jak jejich případ dopadl, není známo.

Padělatelské činnosti se věnovali také příslušníci Rudé armády, kteří zhotovovali falešné doklady i povolení s razítky československých či sovětských vojenských úřadů. S touto skupinou spolupracoval i jistý Josef Eisner, údajně židovského původu, který obstarával pro Židy z Jablonecka falešné pasy pro přechod přes hranice. Kromě toho se skupina zabývala i černým či výměnným obchodem, ponejvíce směnou zlata za nedostatkový tabák či cigarety.²⁵²

Zmíněné doklady mohly vydávat pouze oficiální úřady. Dotčené instituce však častokrát netušily, kdy mohou ve věci rozhodnout samy a kdy jim musí postoupit vyšší instanci. Typický příklad tvořilo i vystavování osobních průkazek osobám německé národnosti, které byly velmi podobné těm pro československé státní občany. Na základě těchto průkazů se Němci volně pohybovali po území Československa a ke svým cestám využívali železniční přepravy, ač jim byl tento druh dopravy zapovězen. Vydávání těchto průkazů spadalo zpravidla do působnosti MV, ale mnohdy je zhotovovaly i MNV, což bylo zakázáno.²⁵³ Obdobný problém nastal i v případě, kdy ONV a MNV i přes zákaz vydávaly cestovní průkazy, které však držitele v žádném případě neopravňovali k přechodu hranic. Ač tedy cestovní průkazy nenahrazovaly cestovní pas,

²⁵⁰ SOkA, Jablonec nad Nisou, *ONV Jablonec nad Nisou*, kt. 29.

²⁵¹ *Tamtéž.*

²⁵² *Tamtéž.*

²⁵³ SOkA, Jablonec nad Nisou, *ONV Jablonec nad Nisou*, kt. 50.

řada Němců se jimi prokazovala na hranicích. To způsobovalo nemalé potíže při realizaci dobrovolného odsunu a o následném zmatku raději ani nemluvě. Povolení k překročení hranic mohlo vydat pouze Ministerstvo vnitra na základě potvrzení ONV, že proti cestujícímu nejsou žádné námitky.²⁵⁴ Prozatímní cestovní oprávnění k cestě do Rakouska či Německa mělo výhradní právo vydávat pouze Pasové oddělení Úřadu národní bezpečnosti v Praze a Brně.²⁵⁵ Osobám klasifikovaným jako státně nespolehlivé však obdobné oprávnění nesmělo být vydáno bez jakékoliv výjimky.²⁵⁶

2.4.2 Problematika vražd spojených se sebevraždou

Je třeba uvědomit si, že některé osoby považované za Němce nesly poválečnou situaci, případnou hrozbu odsouzení či strach z vystěhování a ztráty domova velmi těžce. Celá řada případů končila sebevraždou. Také pobyt v táborových zařízeních představoval pro leckoho neúnosnou psychickou a fyzickou zátěž. Vedle těchto motivů sebevražd byla zajisté v některých případech podmínkou k ukončení života i jiná příčina, třeba duševní porucha.²⁵⁷ V říjnu roku 1945 vypracovalo Zemské velitelství SNB v Praze pro Zemský národní výbor zprávu, ze které vyplývá, že od konce okupace do 16. října 1945 spáchalo sebevraždou na českém území 5018 osob (4406 Němců, 11 Židů a 601 osob jiné národnosti). Z tohoto množství připadalo 616 osob na oblast Liberecka (607 Němců a 9 osob jiné národnosti). Zřejmě nejčastěji zvoleným způsobem sebevraždy byla otrava svítiplynem či oběšením, ale evidováno je i několik případů podřezání žil. Smrt oběšením patřila mezi nejčastěji volené i v případě sledované lokality. Mezi nejtragičtější bezesporu patří ty, jejichž představitelé, ač byli odsunuti, rozhodli se k ilegálnímu návratu, aby život ukončili právě v obydlích či sadech, které jim před konfiskací patřily. Již na podzim roku 1945 takto spáchal studnař Josef Scholze z Jindřichova²⁵⁸ nebo manželé Staffenovi z Lučan nad Nisou. V Lučanech je však evidován rovněž případ intoxikace, kdy se jistý lékárník Arnošt Burgheim otrávil neznámou sloučeninou.²⁵⁹ V řadě obdobných kauz se jednalo i o kombinaci vraždy

²⁵⁴ SOKA, Jablonec nad Nisou, *ONV Jablonec nad Nisou*, kt. 19.

²⁵⁵ *Tamtéž.*

²⁵⁶ *Tamtéž.*

²⁵⁷ Kučera, Jaroslav: *Odsunové ztráty sudetoněmeckého obyvatelstva: Problémy jejich přesného vyčíslení*, Praha, Federální ministerstvo zahraničních věcí, 1992, str. 6-10.

²⁵⁸ O řadě sebevražd pravidelně informovala také periodika. Např: SOKA, Jablonec nad Nisou, *Stráž severu ze dne 12. října 1945*, Liberec, č. 115, Nechtělo se jim od nás!

²⁵⁹ SOKA, Jablonec nad Nisou, *ONV Jablonec nad Nisou*, kt. 27.

se sebevraždou, což znamená, že hlava rodiny usmrtila nejprve ostatní členy rodiny a později i sebe sama.²⁶⁰ Nicméně pro katastr obce Lučany není takový případ k doložení.

2.4.3 Problematika ilegálních přechodů hranic

Několikrát zmíněné ilegální přechody hranic nebyly po válce nijak ojedinělé. V Lučanech jich bylo řešeno hned několik. Do jednoho z nich byla zapletena i rolnice Marie Hanischová, majitelka slušné hospodářské usedlosti v přílehlém Jindřichově. Marie byla vdova československé státní příslušnosti, která měla dvě dcery. Ústřední postavou celého případu je starší z dcer Marta Poprotzská, jejímž jediným prohřeškem byl sňatek s Němcem, kterého si vzala během války. Po válce bylo na takový svazek nahlíženo jako na nežádoucí a Marta byla nucena prohlásit se za říšskoněmeckou státní příslušnici. Společně s manželem byli odsunuti do Berlína, ze kterého však tato žena v září 1946 několikrát uprchla a přešla státní hranice zpět do Československa, kde se skrývala u své matky. Do Německa pak přenášela nejen potraviny, prádlo či deky, ale také zprávy. Obdobný byl i případ Rudolfa Pilze, který se schovával u své známé Rosemarie Grafové v Lučanech nad Nisou. Rudolf pašoval pro sebe i své příbuzné předměty denní potřeby, od potravin až po oblečení, boty a látky.²⁶¹

Dalším typickým případem je kauza jednoho lučanského specialisty Antona Wünsche, který pracoval jako sklář u smržovské firmy Dědina. Dne 10. července 1947 překročil československé státní hranice a do Německa odnesl 2 kg chleba a starý pánský oblek pro švagra Alfréda Tischera a dámské prádlo pro jeho ženu Annu. Čin ospravedlňoval velkou bídou a žalostným nedostatkem potravin v sovětské okupační zóně. Anton navíc při zpáteční cestě potkal již odsunutou Němku Josefínu Freundlovou, se kterou společně přešli státní hranici zpět na území Československa. Tohoto přechodu si nikdo nevšiml, vyšetřován byl až o dva měsíce později, a to na udání.²⁶²

Prošetřován byl i pozoruhodný případ Ericha Schwarze, bytem Lučany nad Nisou 627. Poté, co byl jmenovaný v červnu 1946 propuštěn z anglického zajetí, vrátil se do Německa, kde tři měsíce pracoval jako automontér. Právě zde měl dle

²⁶⁰ Arburg, von Adrian - Dvořák, Tomáš - Kovařík, David - Lozoviuková, Kateřina: *Německy mluvící obyvatelstvo v Československu po roce 1945*, Brno, Matice moravská, 2010, str. 124-125.

²⁶¹ SOKA, Jablonec nad Nisou, *MNV Lučany nad Nisou*, kt. 10, inv. č. 149.

²⁶² *Tamtéž*.

své výpovědi obdržet dopis od bývalého zaměstnavatele Jindřicha Baláka z Jablonce nad Nisou, který ho vyzýval, aby se vrátil zpět do Československa a nastoupil u něj jako rytec. Schwarz se tedy odebral k hraničnímu přechodu v Hartau u Žitavy, kde se nahlásil finanční strážní a pak pokračoval směrem k Hrádku nad Nisou. V Hrádku se pak přihlásil na velitelství místní SNB a krátce na to ho zde vyzvedl Balák, který ho odvezl do Lučan nad Nisou.²⁶³ Více jak zarážející je fakt, že Erich Schwarz nejen, že bez povšimnutí přešel hraniční přechod, ale dále nebyl zadržen ani finanční strážní, ani SNB v Hrádku nad Nisou.

Poměrně kuriózní je pak i případ, kdy během října 1945 byla rozkryta ilegální síť německých cyklistů pocházejících z Jablonecka a okolí, kteří pravidelně v ranních hodinách přejížděli státní hranice v prostoru u Hrádek – Gersdorf a předávali svým příbuzným či známým žijícím v Žitavě dopisy. Mimoto byly u jednoho cyklisty nalezeny valuty, potraviny a šatstvo. Úřad národní bezpečnosti v Jablonci nad Nisou v tomto případě prokázal přímou spojitost se sovětskou armádou, která těmto osobám za nemalou úplatu pomáhala s přejezdem státních hranic.²⁶⁴

V pozdějších výpovědích téměř všichni vyslyšení uváděli jako hlavní motivaci k útěku velkou bídu v sovětské okupační zóně, která je donutila až k ilegálnímu přechodu hranic. Kromě čistě materiální motivace se nesmí opomenout ani stesk po domově či touha setkat se se svými blízkými. V prvních poválečných letech se na hranicích rozmohlo rovněž pašování zboží. Mnozí Němci si tímto způsobem přilepšovali ke značně omezeným příjmům nebo přenášeli cenné součásti svého majetku či známých do Německa.²⁶⁵

Trestem za tento přečin byla ve většině případů internace v IT a následný odsun do Německa, v ojedinělých případech i soud. Případy ilegálních přechodů hranic spadaly do kompetence mimořádných lidových soudů, které mohly trestat činy spáchané i v době po druhé světové válce (doba tzv. ohrožení republiky byla stanovena od 21. května 1938 do 31. prosince 1946). Do příslušného sběrného střediska byli tzv. „revertenti“ umístěni až po skončení úředního řízení za účelem dopravení

²⁶³ *Tamtéž.*

²⁶⁴ SOKA, Jablonec nad Nisou, *ONV Jablonec nad Nisou*, kt. 23.

²⁶⁵ Arburg, von Adrian - Dvořák, Tomáš - Kovařík, David - Lozoviuková, Kateřina: *Německy mluvící obyvatelstvo v Československu po roce 1945*, Brno, Matice moravská, 2010, str. 126.

do Německa. Navráťivší se Němci byli předáváni pohraniční posádce v Hartau²⁶⁶ či jimi byli doplněny poloprázdné transporty.²⁶⁷ Nicméně zvláště v pozdějších letech bylo ve valné většině případů preferováno vyhoštění za hranice dle § 2 odstavce 5, zákona č. 88/1871 ř. z., přičemž každému uprchlíkovi byl doručen vyhošťovací výměr se sdělením důvodů vypovězení. Veřejnost byla o vyhoštění té či oné osoby informována prostřednictvím Věstníku kriminální služby. U minima případů došlo i k odpykání trestu na území Československa.²⁶⁸ Naopak útěky do amerického okupačního pásma byly stíhány mimořádně přísně. V některých případech docházelo i k nejvyšší výměře – trestu smrti na základě trestního stíhání dle § 12 zákona č. 55/1928 Sb.²⁶⁹

Ministerstvo vnitra v listopadu 1946 upozornilo veřejné žalobce, že k přechodům hranic dochází stále velmi často: utíkali nejen Němci, ale i osoby české národnosti. Do Německa odcházeli ilegálně v tuto dobu zejména mladí lidé, jejichž motivací byl buď útek před spravedlností (dopustili se trestné činnosti), stesk po odsunuté milence nebo touha po dobrodružství a někdy i důvody politického rázu. Pokud zemi opustili s vidinou chystaných akcí proti Československé republice, bylo možné obvinít je ze spáchání zločinu proti státu a odsoudit je podle tzv. velkého retribučního dekretu.²⁷⁰ Jakýkoliv pokus o útek, ať už jeho cílem měla být krátkodobá návštěva blízkých nebo trvalá emigrace, se stal zvláště nebezpečným zejména v prvních letech komunistické totality.²⁷¹

Je zřejmé, že hranice v době těsně po válce určité netvořily neprodyšný a extrémně hlídáný prostor, ale poměrně snadno prostupnou zónu, kde se úspěšný přechod mohl povést i nezkušené ženě či postaršímu muži. Samo Ministerstvo vnitra dobře vědělo, že ilegálním útekům nelze zabránit.²⁷² Lidé byli přísně kontrolováni pouze na hlavních hraničních přechodech a po okolních lesích a loukách v klidu přecházely ženy, které s ilegálními přechody či pašováním neměly pražádné zkušenosti.

²⁶⁶ *Tamtéž*, str. 126.

²⁶⁷ SOkA, Jablonec nad Nisou, *ONV Jablonec nad Nisou*, kt. 23.

²⁶⁸ *Tamtéž*.

²⁶⁹ *Tamtéž*.

²⁷⁰ Arburg, von Adrian - Dvořák, Tomáš - Kovařík, David - Lozoviuková, Kateřina: *Německy mluvící obyvatelstvo v Československu po roce 1945*, Brno, Matice moravská, 2010, str. 127.

²⁷¹ *Tamtéž*, str. 127.

²⁷² SOkA, Jablonec nad Nisou, *ONV Jablonec nad Nisou*, kt. 9.

Velmi důležitá byla pomoc, kterou řada revertentů našla v cílových obcích a městech. Němcům nebyli nápomocni jen jejich příbuzní, ale častokrát i sousedé – osoby české národnosti. Ti tak mohli konat buď z důvodů čistě zjištěných, či se jim zkrátka zželelo rodin po léta bydlících vedle nich. Zajímavá je v tomto ohledu zpráva bezpečnostního referenta Národní bezpečnosti v Jablonci nad Nisou Matury z jara 1947, který píše: „Bylo nezvratně zjištěno, že Němcům z ciziny přicházejícím napomáhají a jim nadržují nejen jejich soukmenovci zde bydlící, ale také příslušníci české národnosti. Za tím účelem se všem Místním národním výborům ukládá, aby způsobem obvyklým upozornily všechno obyvatelstvo, že je naprosto nepřipustné, aby osobám ilegálně se navrátilším, jakýmkoli způsobem bylo napomáháno a že povinností každého obyvatele obce je, aby případy ilegálního návratu hlásil příslušné stanici SNB.“²⁷³ S postupem času docházelo ke stále přísnějším opatřením, ale četným přechodům přes hranice zabráněno, nebylo.²⁷⁴

2.5 Konfliktní soužití

2.5.1 Rozšiřování protistátních tiskovin a ilegální zpravodajská činnost

Nejrozsáhlejší trestní činností na sledovaném území bylo bezesporu nedovolené spolčování a letáková činnost. Pro kolportování zakázaného tisku byl OSK v Jablonci nad Nisou udán Karel Krause z Jindřichova, jedna z vedoucích osobností náboženské sekty s názvem Mezinárodní sdružení badatelů bible se sídlem v Praze. Zmíněný leták byl psán německy, nicméně jeho obsah byl poměrně nevinný a smysl nejasný. Avšak i tak to v obci způsobilo nemalý poprask a zavdalo náležité šeptané.²⁷⁵

Zdaleka nejrozsáhlejším případem rozšiřování protistátních tiskovin se stal případ Margit a Josefa Predigerových z Dolního Maxova, jakož i jejich deseti spolupachatelů. Vyšetřováním bylo zjištěno, že v pohraničních obcích (od Kořenova, přes Horní Polubný, Příchovice, Tanvald, Smržovku, Lučany nad Nisou až do Jablonce nad Nisou) byl od prosince 1945 rozšiřován leták s protistátním obsahem, který nabádal k ozbrojenému povstání, odtržení pohraničí a jeho následnému připojení k Německu. V tom měla být Němcům nápomocna americká armáda, která měla zahnat Sověty

²⁷³ SOKA, Jablonec nad Nisou, *ONV Jablonec nad Nisou*, kt. 19.

²⁷⁴ SOKA, Jablonec nad Nisou, *MNV Lučany nad Nisou*, kt. 10, inv. č. 149.

²⁷⁵ SOKA, Jablonec nad Nisou, *ONV Jablonec nad Nisou*, kt. 29.

až za Varšavu. Margit tyto letáčky přepisovala na psacím stroji Continental ve svém zaměstnání ve firmě Steatid Magnesia Dralowid v Tovární ul. 5 v Jablonci nad Nisou. Hlavním rozšiřovatelem se stal její otec Josef, který tento tiskopis distribuoval nejen po Dolním Maxově, ale rovněž po Jablonci nad Nisou, zejména ve firmě Ulbrich, kde byl zaměstnán jako domovník a dělník. Jakým způsobem se Predigerovi k tomuto materiálu dostali, zůstalo neobjasněno. Nicméně i po jejich zadržení se tato tiskovina neustále objevovala v domácnostech na Jablonecku, což prokázalo i několik namátkových domovních prohlídek.²⁷⁶

Na Jablonecku byla zadržena i nelegální brožurka s názvem Kleinkrieg čili škola vlkodlaků, kde pisatel nabádal k boji proti spojenecké armádě, drobným sabotážím a zakládání partyzánských jednotek, jejichž úkolem byla rozvratná činnost proti nově ustavené Československé republice. V publikaci byly podrobně vylíčeny rovněž detailní techniky výcviku jednotek, taktika boje a instruktáž k použití zbraní. V tomto textu však úplně chybí politická rovina, nicméně není pochyb, že pisatel byl profesionálním vojákem.²⁷⁷

Kromě ilegálního tisku se nelegální cestou šířila také pošta, podléhající za normálních okolností přísné cenzuře. Klasickým případem je kauza Alžběty Thielové z Lučan nad Nisou č.p. 579, která byla obviněna z pašování dopisů do ciziny. Thielová se chystala na povolenou cestu ke svému starému a nemocnému tchánovi Josefu Thielovi, bytem Görsdorf č.p. 113, přičemž jí její známá Ida Weinertová poprosila o předání dvou neofrankovaných obálek, které měla odevzdat v místním hostinci, což Thielová také udělala.²⁷⁸ Jaký trest jmenovanou stihl, není známo.

2.5.2 Ničení a rozprodávání majetku v NS

Velmi častým jevem, který se u Němců rozmáhal, bylo ničení nebo rozprodávání jejich majetku, který měl na základě konfiskačního dekretu²⁷⁹ připadnout pod správu státu. Pro politický okres Jablonec nad Nisou byl v tomto velmi důležitý příkaz místní OSK č.j. 5434/46 ze dne 20. února 1946, který přikazoval, aby všem osobám podléhajícím odsunu bylo sděleno datum transportu bezprostředně před cestou, čímž by

²⁷⁶ *Tamtéž.*

²⁷⁷ SOKA, Jablonec nad Nisou, *ONV Jablonec nad Nisou*, kt. 50.

²⁷⁸ SOKA, Jablonec nad Nisou, *MNV Lučany nad Nisou*, kt. 10, inv. č. 149.

²⁷⁹ viz Pavlíček, Václav – Dejmeck, Jindřich – Weigl Jiří: *Benešovy dekrety, Sborník textů*, Praha, Centrum pro ekonomiku a politiku, 2002, str. 101-107.

mělo být ničení zamezeno. Nejvíce obdobných případů bylo na Jablonecku a konkrétně i v Lučanech nad Nisou evidováno v souvislosti s vybíráním poplatků za odebranou elektrickou energii a plyn, což Němce na fakt odsunu prakticky upozornilo. Jindy však datum a jména osob určených k odsunu mohl vyzradit i některý z pracovníků národního výboru či národní správce, jehož motivace spočívaly například v milostném poměru s německou ženou.²⁸⁰ Neobvyklý nebyl ani prodej majetku, kdy Němci běžně rozprodávali například své automobily, porcelán či jiné předměty větší hodnoty.²⁸¹ Proto došlo k nařízení, aby byl v každém bytě či domě proveden soupis movitého majetku, který bude zhotoven ve 3 exemplářích (2x pro MSK, 1x pro OSK). Seznam musela zhotovit nestranná osoba, na kterou se dekret prezidenta republiky o konfiskaci nepřátelského majetku nevztahoval.²⁸²

K ničení majetku Němci však běžně docházelo i pod národní správou. Případ, během kterého došlo v mnou sledované obci k největší škodě, zapříčil bývalý majitel Němec Artur Sluka společně se svou ženou Martou. Dne 18. května 1946 kolem jedné hodiny ranní vypukl požár u zmiňovaného autodopravce Ing. Artura Sluky, v národní správě Jana Křísy, v Lučanech nad Nisou č.p. 266. Požár v krátké době zachvátil garáže, dílnu i část obytného domu. Shořely rovněž 2 nákladní auta, 3 osobní auta, 1 motocykl, několik vraků a dílenské zařízení. Škoda byla vyčíslena na 800 000,- Kčs. Z tohoto činu byl usvědčen právě bývalý majitel Artur se ženou Martou.²⁸³

2.5.3 Konkrétní případy násilí a loupežných či podvodných akcí

Evidována byla rovněž celá řada podvodných jednání páchaných na německém obyvatelstvu. Kupříkladu dne 25. července 1947 podvedl neznámý muž jistou Bertu Hoffmanovou z Lučan nad Nisou č.p. 290, jelikož jí namluvil, že pracuje pro MNV v Lučanech a může jí zařídit výjimku z odsunu. Zoufalá žena mu zaplatila požadovanou částku 1000,- Kčs, ale výjimky se nedočkala. Hned na další den byla přesunuta do sběrného střediska v Rychnově. Pachatel tohoto činu nebyl nikdy dopaden.²⁸⁴ Další oloupenou byla i Němka Alžběta Krausová, bytem Lučany nad Nisou, č.p. 626, kterou v březnu 1946 kolem 19,30 hod. přepadli tři muži a uloupili jí šatstvo a jiné drobnosti

²⁸⁰ SOKA, Jablonec nad Nisou, *ONV Jablonec nad Nisou*, kt. 29.

²⁸¹ SOKA, Jablonec nad Nisou, *MNV Lučany nad Nisou*, kt. 10, inv. č. 149.

²⁸² SOKA, Jablonec nad Nisou, *ONV Jablonec nad Nisou*, kt. 23.

²⁸³ SOKA, Jablonec nad Nisou, *ONV Jablonec nad Nisou*, kt. 29.

²⁸⁴ *Tamtéž.*

v celkové hodnotě 8000,- Kčs. Jeden z mužů donutil Krausovou se zbraní v ruce k pobytu v kuchyni, zatímco druzí dva balili odcizené věci. I v tomto případě bylo pátrání po pachatelích bezvýsledné.²⁸⁵

Velmi běžný jev tvořily krádeže majetku z opuštěných domů po již vysídlených Němcích, přičemž mezi pachateli se častokrát našli i samotní národní správci. Loupilo se vše od předmětů denní potřeby (např.: otomanů, nádobí, přístroje) až po cenné předměty kulturně historické hodnoty.²⁸⁶ Částky za tuto trestnou činnost šly do sta tisíců. Nouze nebyla ani o výtržnosti páchané v neobydlených staveních, kde byla často vyloukána okna a domy sloužily jako noclehárny pro nežádoucí živly nebo k hrátkám pro děti.²⁸⁷ Tyto loupeže byly dobovou publicistikou častokrát připisovány zejména cikánům, Slovákům, reemigrantům, Maďarům či dokonce Židům. Bezpečnostní orgány však velmi dobře věděly, že pachateli jsou zpravidla obyčejní Češi, ať už starousedlíci či ti nově příchozí.²⁸⁸

Velmi výmluvný je i případ Němce Jindřicha Nutze, který z vedlejšího dosud neobydleného domu po Němcích, vyboursal vanu a cihly a obojí odnesl neznámo kam. Není vyloučeno, že vše mohl zpeněžit či daný materiál použil k rekonstrukci svého obydlí. K důvodu, proč loupil, se nedoznal. Při následné domovní prohlídce bylo zjištěno, že se nejednalo zdaleka o první případ jeho trestní činnosti. Přiznal totiž, že si drobnými „vloupačkami“ přilepšoval již od roku 1940, čemuž nasvědčovalo i množství předmětů, které u něj byly nalezeny. Jednalo se například o motocykl, mandolínu, vysavač, harmoniky či gramofony s deskami.²⁸⁹

Dalším poměrně kuriózním případem je i kauza Miroslava Klacka z Lučan nad Nisou, který zastával post národního správce u firmy Alfons Unger. Trestní činnost jmenovaného muže byla odhalena na jaře 1947. Do té doby stačil rozprodat různé skleněné předměty ze svěřeného majetku, již zmiňované firmy Unger v celkové hodnotě 88 424,- Kčs. Utržené peníze stihl před dopadením utratit. Posléze byl dodán do vazby k Okresnímu soudu v Tanvaldě.²⁹⁰

²⁸⁵ *Tamtéž.*

²⁸⁶ *Tamtéž.*

²⁸⁷ SOkA, Jablonec nad Nisou, *MNV Lučany nad Nisou*, kt. 10, inv. č. 149.

²⁸⁸ Spurný, Matěj – Scholl-Schneider, Sarah – Schneider, Miroslav: *Sudetské příběhy*, Praha, Antikomplex, 2010, str. 77.

²⁸⁹ SOkA, Jablonec nad Nisou, *MNV Lučany nad Nisou*, kt. 10, inv. č. 149.

²⁹⁰ SOkA, Jablonec nad Nisou, *ONV Jablonec nad Nisou*, kt. 29.

Osoba Josefa Špidlena, o kterém zde již byla řeč, byla ústřední postavou i dalšího příběhu, který prošetřovala SNB v Janově nad Nisou. Dne 22. července 1947 se dostavil na janovskou stanici SNB rolník Stanislav Sedlatý z Horního Maxova č.p. 81, který důvěrně sdělil, že viděl Josefa Špidlena (pozn. v témže čase předsedu MNV v Horním Maxově) dne 19. července asi o 21. hodině s jeho manželkou a jakýmsi Faltou vcházet do domu č.p. 49 v Horním Maxově, odkud byl den předtím odsunut Němec František Elstner s rodinou k Vysokému Mýtu na zemědělské práce. Špidlen měl i se svými 2 komplici vynést 2 bedny plné různých předmětů, které společně naložili na vůz. I s lupem pak odjeli do hostince Modrá hvězda, který jak již bylo řečeno Špidlen spravoval pod NS. Pátrání SNB tuto skutečnost potvrdilo a navíc se v obci přidalo ještě několik dalších osob, které tuto výpověď dosvědčily. Josef Špidlen tvrdil, že se do inkriminovaného stavení mohl vloupat neznámý lupič, který postrádané předměty odcizil. Jednalo se o jízdní kolo, několik mýdel, žlutou vlnu na pletení a sadu broušeného skla. Při následné domovní prohlídce u Špidlenů byly skutečně nalezeny některé z pohřešovaných předmětů, např.: ona žlutá vlna, ze které paní Špidlenová pletla v kuchyni svetr a u Falty posléze Elstnerovy kapesní hodinky. Odcizeny byly také hrnce, které se našly v kuchyni hostince Modrá hvězda. Uloupené předměty identifikoval rolník Barbor, který věděl, že tyto předměty byly pár dní předtím zabaveny Elstnerovi a jeho ženě při odsunu do vnitrozemí. Nicméně jeho svědectví nebylo k potrestání Špidlena postačující. Aby byl případ dořešen, musel by věci přijet identifikovat sám Elstner, k čemuž samozřejmě nedošlo. Případ proto nebyl uzavřen.²⁹¹

Četnost různých loupeží v obci byla opravdu velmi vysoká. Řada obyvatel se první poválečné měsíce snažila „*urvat*“ vše, čím si mohli alespoň částečně přilepšit. Po legálních možnostech přicházely na řadu ty nelegální, jako podloudnictví, šmelina a zmiňované krádeže. Jako jasný důvod se zde jeví především velká bída provázející první poválečné měsíce, ale také snaha nabýt cenné statky po Němcích. Z několika dochovaných žádostí adresovaných MNV v Lučanech nad Nisou je zřejmé, že žadatelé se častokrát domáhali o svěřeni konkrétních předmětů, které během let minulých vidali v německých domácnostech. Pro ilustraci uvádím následující citaci: „*Žádám o svěřeni kyvadlových hodin, které dříve patřily rodině Ludwiga Breita.*“ či „*Prosím o darování*

²⁹¹ SOKA, Jablonec nad Nisou, *ONV Jablonec nad Nisou*, kt. 19.

kožichu po Němce Anně Jäckelové, neb jsem o svůj starý během války přišla.“ Je až bizarní, že některé z těchto žádostí byly posouzeny kladně a žadatelé požadované předměty skutečně obdrželi.²⁹² Je nutné zdůraznit, že mezi uchazeči byli ponejvíce nově příchozí z Hanácka, kteří do pohraničí přijížděli zpravidla bez majetku s tím, že kromě bytu či domu obdrží i základní vybavení domácnosti. Ke schválení jejich požadavku v podstatě stačilo pouze prokázání státní spolehlivosti a dále také nemajetnost, tj. žadatel nesměl požadovaný předmět vlastnit, jinak by byla jeho žádost zamítnuta a věc postoupena někomu jinému. Nezbytné je vyzvednout fakt, že první instanci onoho schvalování tvořilo místní MNV, které bylo téměř plně obsazené nově příchozími. V procesu schvalování tedy zřejmě hrály důležitou roli i osobní sympatie, jelikož žadatelům z řad „morkovických“ bylo vyhověno téměř ve všech zkoumaných případech. Žádosti však nebyly zamítány ani starousedlíkům, kteří v Lučanech přečkali válečné běsnění. Nicméně lze shrnout, že veškeré vily, velké domy či lepší vybavení získali nově příchozí. Jediné zamítavé odpovědi jsem našla v případě, kdy byl na tentýž předmět žádosti dva a více žadatelů, přičemž schválení se dočkala zpravidla osoba MNV známá. O osídlení obce Lučany nad Nisou však potencionální zájemci nejevili příliš velký zájem, proto bylo mnoho stavení neobydlených ještě během padesátých let. Jednalo se především o staré roubené domky v lesích v okolí Bramberku, které byly posléze nabízeny jako chaty na rekreaci.

Dalším negativním jevem, který tento druh obohacování doprovázel, bylo bezesporu udavačství. Jaký dopad měla tato četná udání na místní společnost, je prakticky neprokazatelné. Nicméně z obdobných archivních materiálů je poměrně zřejmé, že udavačství nebylo ani mezi českými občany něčím ojedinělým. I v tomto případě spatřuji jako jasnou motivaci profit či pomstu sokovi, ponejvíce pak osobě, která mohla tomu či onomu zájemci „*vyfouknout*“ národní správu jimi vybraného domku či podniku. Drobné roztržky mezi uchazeči o správcovství byly poměrně časté. Jedné člence MSK bylo dokonce vyhrožováno, ačkoliv ona sama s přerozdělováním NS neměla co dočinění.²⁹³ Další okolností, která tuto situaci ještě více ovlivnila, byl fakt, že v této obci došlo z velké části k obměně původního obyvatelstva. Stavení

²⁹² SOKA, Jablonec nad Nisou, *MNV Lučany nad Nisou*, kt. 26, inv. č. 174.

²⁹³ SOKA, Jablonec nad Nisou, *ONV Jablonec nad Nisou*, kt. 50.

po odsunutých Němcích obydlelo převážně několik soudržných rodin z Hanácka,²⁹⁴ zbytek tvořili jednotlivci z různých koutů Čech a Slovenska v mnoha případech s rozličnou kriminální minulostí. Četné výzkumy prokázaly, že do pohraničí přicházeli lidé s nejrůznějším osudem, včetně zlatokopů, šarlatánů a obyčejných zločinců. Americký bohemista Benjamin Frommer tuto lokalitu nazývá jakýmsi *Divokým západem 20. století*, kde žili lidé bez minulosti.²⁹⁵ Pohraniční hvozď zajisté posloužil jako jedinečný úkryt, kde se různá individua mohla nerušeně skrývat před spravedlností.

Dále se nesmí opomenout ani skutečnost, kdy se Čechům mohlo zželeť smutným osudem stížených Němců, kteří po roky bydleli vedle nich nebo se přátelili. Někteří z nich dokonce upozorňovali na bezpráví, které bylo na Němcích pácháno, avšak pro objektivní posouzení doba ještě neuzrála. Za každý odpor Rudé armádě, gardistům či jiným složkám zpravidla následovat trest. V mnoha případech stačilo pouze nahlásit například znásilnění či zbytí Němky na místní SNB a i Čech se mohl zaplést se zákonem a být souzen dle malého retribučního dekretu za sympatizování s Němci. Ilustrativní zde může být i příběh prostého rolníka Barbora, který viděl jak se Špidlen obohacuje rozkrádáním majetku po nebohé rodině Elstnerů, jejichž příjmení jsem nenašla v jediném z dochovaných seznamů aktivních činovníků některé z nacistických organizací. Jediným vysvětlitelným prohřeškem postaršího německého páru byla příslušnost k německé národnosti.²⁹⁶

Fakt, že Češi se svými německými sousedy často soucítily, je zřejmý i z několika článků, které byly otištěny v místních periodikách. Třeba stať z obdeníku Jablonecká pravda dne 25. září 1945 napsala: „*Tak ještě mnozí naši spoluobčané litují Němce. Stačí jen, aby viděli, jak Němci stojí frontu před obchodem a již je litují. Litovali nás Němci také, když jsme častokráte museli stát celé hodiny fronty na ty různé formuláře, seznamy a hlášení? Nikdy! Nelitovali ani ty, které mučili v koncentračních táborech. Proto*

²⁹⁴ V mnoha případech se jednalo o vdovce či vdovy s několika dětmi, kteří hledali „nové začátky“ v pohraničí. Pro příklad uvádím příběh Bohumily a Oldřicha Langerových, kteří jako vdovci (každý se 2 dětmi z předchozího manželství) přišli doosídlit sever Čech. Tato rodina se v sociální stratifikaci „hanácké komunity“ těšila velmi dobrému postavení, což vedlo k tomu, že Oldřich Langer byl v roce 1946 zvolen předsedou MNV. Podle ústního sdělení pana Lubomíra Langera (nejmladšího syna manželů Langerových), ze dne 16. června 2017).

²⁹⁵ Frommer, Benjamin: *Národní očista, Retribuce v poválečném Československu*, Praha, Academia, 2010, str. 80.

²⁹⁶ SOKA, Jablonec nad Nisou, *ONV Jablonec nad Nisou*, kt. 19.

*nebud'te zbytečně přecitlivělí a nikdy Němce nelitujte! Nezaslouží si to!*²⁹⁷

Častým deliktem mezi Němci bylo také vzájemné ukrývání cenností. Poukázat je možné na případ, který byl odhalen v listopadu 1946, kdy Němec Rudolf Bergman ukrýval pro svého přítele odsunutého Němce Kurta Lindnera 2 bedny porcelánového nádobí a 7 olejmaleb z roku 1860.²⁹⁸ Nebo na kauzu, kterou řešila jablonecká Kriminální úřadovna, kdy naopak český příslušník (obyvatel Lučan n. N.) ukrýval za úplatu zlato rakouskému státnímu příslušníkovi v celkové hodnotě 100 000,- Kčs.²⁹⁹ Nijak ojedinělý pak nebyl ani případ zámožného podnikatele Hugo Jäckela z Lučan n. N. č.p. 124, který si některé cenné předměty (obrazy, fotoaparát a šatstvo) uchoval ve zvláštní skrýši v jiném neobydleném domě³⁰⁰ či kauza Oskara Posselta, který si ponechal sbírku poštovních známek v ceně 150 000,- Kčs.³⁰¹ Pro dokreslení zde cituji článek z obdeníku *Jablonecká pravda* ze dne 21. července 1945 s příznačným názvem „*Německé rošťáctví*“, který upozorňuje na výše zmíněnou problematiku. „*Někteří Němci se bláhově domnívají, že určitou část jejich vznešených soukmenovců si zde necháme jako vzorek a jsou až pošetilí ve své naivitě. Ti, jež tíží svědomí z napáchaných zločinů a jež jsou přesvědčeni, že už přijde den, kdy budou odvezeni do svého vytouženého domova, snaží se ještě v poslední chvíli ošiditi náš stát. Tajně předávají nakradené a z mozolů českých rukou vydřené jmění zejména zlaté předměty, drahocenné věci, textilie a domnívají se, že jim zůstanou.*“³⁰²

Nijak výjimečné nebyly ani sabotáže různého typu. Pokud pachatelé nebyli dopadeni, ONV často přecházely k exemplárním trestům, kdy bylo jako odvetné opatření nařízeno soustředění všech Němců z dotčené oblasti do internačního tábora. Pokud u rozvratné činnosti vznikla nějaká škoda, Němci ji byli nuceni odpracovat. V jiném případě mohla být použita peněžitá pokuta či okamžitý (kolikrát i tajný) odsun za hranice, bez ohledu na to či bude rodina rozloučena či nikoliv. Vůči této trestní represí se často ohrazovalo Ministerstvo vnitra. ONV či MNV vše zdůvodňovaly tím,

²⁹⁷ SOkA, Jablonec nad Nisou, *Jablonecká pravda ze dne 25. září 1945*, Jablonec nad Nisou, č. 27, To jsou ale ubožáci!

²⁹⁸ SOkA, Jablonec nad Nisou, *ONV Jablonec nad Nisou*, kt. 29.

²⁹⁹ SOkA, Jablonec nad Nisou, *ONV Jablonec nad Nisou*, kt. 18.

³⁰⁰ SOkA, Jablonec nad Nisou, *MNV Lučany nad Nisou*, kt. 10, inv. č. 149.

³⁰¹ *Tamtéž.*

³⁰² SOkA, Jablonec nad Nisou, *Jablonecká pravda ze dne 21. července 1945*, Jablonec nad Nisou, č. 1, Německé rošťáctví.

že toto zbudované právo v Československu stojí na stanovisku individuální trestní odpovědnosti a tyto zásady je nutné dodržovat jak vůči vlastním, tak i cizím státním příslušníkům. Nejvhodnějším řešením však bylo soustředění podezřelého i celé jeho rodiny do příslušného sběrného střediska, a posléze jejich zařazení do nejbližšího možného odsunu.³⁰³ V této souvislosti byl řešen i případ, u kterého zasahovala jablonecká Kriminální úřadovna, kdy došlo ke zranění české ženy, které neznámý pachatel hodil na hlavu akumulátor a ošklivě ji poranil. Dle výsledků šetření jako jediní možní viníci připadali v úvahu němečtí obyvatelé inkriminovaného domu. Nikdo z nich se však k činu nepřiznal, proto byli všichni odvedeni do sběrného tábora v Rýnovicích, kde byli drženi až do odsunu za hranice.³⁰⁴ Kdo byl viníkem této provokační akce, nebylo objasněno ani po letech. Nicméně zřejmé je, že v mnoha obdobných případech byly hlavními iniciátory i Češi, čímž akorát docházelo k rozdmýchávání už tak napjatých vztahů.

2.5.4 Ostatní konflikty česko-německého charakteru

Další skupinou konfliktů jsou bezesporu ty čistě národnostní, o nichž však nalezneme pro katastr obce Lučany nad Nisou v archivech jen velmi málo informací. Jednou z možností je skutečnost, že se příslušné archivní materiály vypovídající o této problematice nedochovaly, možná však obec nebyla zasažena národnostními třenicemi takovou měrou jako jiné oblasti. Patrně je opravdu možné, že tato obec tvořila světlou výjimku v poválečných dějinách a míra nacionalizace a nenávisti k Němcům se jí nedotkla v takové míře jako například nedalekého Liberce. Zásadní rozdíl však spatřuji v tom ohledu, že Lučany byly jen malou nevýznamnou vesnicí v pohraničí, zatímco Liberec za války tvořil hlavní město Sudetské župy a byl sídlem vůdčího představitele Sudetendeutsche Partei Konráda Henleina. I míra provinění zde žijících obyvatel byla jistě nesrovnatelná. V Liberci bylo evidováno hned několik vedoucích osobností NSDAP, Gestapa, SS či SA, zatímco v Lučanech se jednalo jen o lokální „vůdce“, jejichž působnost se omezovala jen na obec a její okolí. Jednalo se v podstatě o několik postarších „neškodných“ mužů, kteří se v roce 1938 snažili dělat „revoluci“ bez sebevětší výzbroje. Dalším důležitým činitelem, který lze v Lučanech sledovat, je

³⁰³ SOKA, Jablonec nad Nisou, *ONV Jablonec nad Nisou*, kt. 23.

³⁰⁴ SOKA, Jablonec nad Nisou, *ONV Jablonec nad Nisou*, kt. 18.

i fakt, že v obci došlo k téměř 60% výměně původních obyvatel. Byty a domy po odsunutých Němcích byly osídleny nově příchozími, poněkud rodinami z Hané na Moravě a poté i jednotlivci z různých částí Čech a Slovenska. Rodiny z Morkovic na Hané tvořily zvláštní soudržnou komunitu, u které je nutné vyzdvihnout fakt, že díky úrodné půdě Moravy zůstali i v nelehké době druhé války relativně soběstační a zásobovací obtíže se u nich neprojevovaly v takové míře jako u rodin na severu Čech. Nově příchozí byli samozřejmě za poměrně lehce nabyté statky náležitě vděční, čímž si KSČ upevnila výsadní pozici mezi stranami v obci. Tímto přerozdělováním státního majetku velmi snadno vzbudila dojem, jakoby ony statky rozdávala z vlastního, čímž si výrazně zavázala místní obyvatelstvo. K uvedenému přispěl i fakt, že na každém Dekretu o vlastnictví půdy byl podepsán ministr zemědělství Julius Ďuriš, rovněž člen KSČ. Toto hledisko vedlo až k vítězství v květnových volbách, kdy v Lučanech KSČ získala velmi silnou voličskou základnu.³⁰⁵ Velká masa obyvatel bez společné minulosti, tradic a ustálených majetkových i jiných poměrů se stala snadno formovatelnou skupinou. Pohraničí se proměnilo v jakousi sociální laboratoř, kde měla KSČ rozhodující vliv již před únorem 1948.³⁰⁶ S postupem času je i v této obci patrná proměna stereotypu, velmi typického pro jiné oblasti Československa, kdy již Němec jako takový přestal být úhlavním nepřítelem společnosti, ale pomalu se jím stávaly jiné skupiny, tj. kapitalisté, buržoové aj. Po polovině roku 1946 se zde začíná rozlišovat hledisko, zda se jednalo o Němce západního – nepřítele či o Němce východního – „kamaráda“ a soudruha. Veškerí pachatelé a viníci zla z let minulých byli dle oficiálně interpretovaného výkladu soustředěni pouze v západním Německu, kde se skrývali před potrestáním.³⁰⁷

Výše uvedená teze proměny stereotypů je dobře patrná i na konfliktu, který se udál na Plese všech pracujících, o Vánocích 1946. Z barvitě výpovědi se můžeme dozvědět, že mezi účastníky zábavy došlo k roztržce, která skončila rvačkou a několika rozbitými stoly a židlemi. Ústřední postavy, čtyři muži a dvě ženy, se pustily do ústní přestřelky, kdy jeden z mužů začal zesměšňovat KSČ a hanlivě se vyjadřovat

³⁰⁵ SOKA, Jablonec nad Nisou, *ONV Jablonec nad Nisou*, kt. 29.

³⁰⁶ Spurný, Matěj – Scholl-Schneider, Sarah – Schneider, Miroslav: *Sudetské příběhy*, Praha, Antikomplex, 2010, str. 82-90.

³⁰⁷ Horák, Josef: *Obraz Němců a Německa na stranách Dikobrazu 1945-1990*, Liberec, Pedagogická fakulta Technické univerzity v Liberci, 2008, str. 98.

o jejím předsedovi Klementu Gottwaldovi, přičemž ostatní jej oddaně bránily.³⁰⁸ Ruku v ruce s touto skupinou konfliktů jde i opilství, které bylo v obci řešeno celou řadou obecních vyhlášek.³⁰⁹ Obdobných zpráv jsem našla v SOKA v Jablonci nad Nisou hned několik. Mezi archiváliemi z let 1945-1948 je jim věnována náležitá pozornost, mnohem větší nežli konfrontacím česko-německého charakteru.

I z malého množství archiválií, které řeší čistě národnostní konflikt, je zřejmé, že rozepře mezi Čechy a Němci měly často velmi banální rozměr. Pro nastínění uvádím několik zajímavých případů. Ústřední postavou prvního příběhu je mladá Němka ze smíšeného manželství Anna Henkelová, která byla nařčena z nepřístojného chování vůči české dívce Anně Löwiové. Celá zápletka patří spíše mezi ty úsměvné, ale i tak je dobře patrný značně podezřívavý postoj k Němcům. Anna Henkelová, zaměstnaná u firmy Alfonse Ungera, dostala povolení k tomu, aby si mohla ponechat část klestí z lesních prací na otop. Anna si klestí uschovala u altánku firmy Unger s tím, že ho z nejasného důvodu odnese až další den. Když si pro klestí na druhý den přišla, napadla jí Anna Löwiová, že klestí krade. Obě ženy na sebe dle výpovědí očitých svědků plivaly, posunkovaly urážlivá gesta a posléze jedna druhou fyzicky napadla. Jak celý incident dopadl, bohužel není známo.³¹⁰

Druhý případ patřil mezi nejvyhrocenější střety, ke kterým v blízkosti obce došlo. Hlavním aktérem se stal jakýsi antifašista Wolf, bytem Karlov č.p. 41. Jmenovaný si ve středu 3. října 1945 podpálil střechu svého domu a na přivolanou požární hlídku začal střílet z automatické pistole. K tomuto činu mu měla být nápomocna jeho osmnáctiletá dcera, která v domě následně uhořela. Po krátké přestřelce byl útočník zneškodněn a poslán do vazby v Jablonci nad Nisou. Jaké motivace ho k činu vedly, neobjasnil. Nicméně ve stavení, které přiléhalo k jeho obydlí, byly nalezeny bedny s municí a zbraněmi. Proto se můžeme domnívat, že se Wolf k trestní činnosti připravoval již delší dobu.³¹¹

Poté se velmi častým jevem stala neochota Němců učit se, a nebo hovořit česky, což bylo Čechy pokládáno za jasný akt provokativního chování. Uvedené se nejvíce projevovalo zejména v obchodech a na úřadech, kdy se Němci ani po několika letech

³⁰⁸ SOKA, Jablonec nad Nisou, *MNV Lučany nad Nisou*, kt. 10, inv. č. 149.

³⁰⁹ SOKA, Jablonec nad Nisou, *MNV Lučany nad Nisou*, kt. 1, inv. č. 100.

³¹⁰ SOKA, Jablonec nad Nisou, *MNV Lučany nad Nisou*, kt. 10, inv. č. 149.

³¹¹ SOKA, Jablonec nad Nisou, *Stráž severu ze dne 5. října 1945*, Liberec, č. 109, Denní zprávy.

od války nechtěli naučit česky, nebo ač češtinu ovládali, odmítali ji používat.³¹² Je poměrně pochopitelné, že Němci tímto způsobem dávali najevo vzdor vůči českým spoluobčanům, kteří je po léta nepovažovali za sobě rovné a pohrdali jimi.

Čtvrtý případ se týkal obvinění Němce Waltera Schuberta z Jablonce nad Nisou ze znásilnění třináctileté Edity Quatemberové z Lučan nad Nisou, č.p. 507. Zda Němec tento trestný čin skutečně spáchal, se dnes již nedozvíme.³¹³ Zřejmé však je, že i po jeho zatčení bylo evidováno mnoho případů sexuálního obtěžování u nezletilých českých dívek (případ Ilonky Frenkové a Kristy Kopřivové), a to především v lokalitě obce Lučany nad Nisou, Jabloneckých Pasekách či v okrajových částech Jablonce nad Nisou. Případy pak spojuje nejen lokalita, ale také způsob, kterým muž dívky lákal – sladkosti.³¹⁴

2.5.5 Němci ve veřejné službě a u národních správ

V několika obcích na severu Čech byli ještě rok po válce zaměstnáváni Němci ve veřejné službě. Ministerstvo vnitra toto skutečně oběžníkem ze dne 25. srpna 1945 dovolilo, nicméně jednalo se jen o provizorní řešení. Během této doby se však vyskytlo mnoho případů, kdy němečtí zaměstnanci zneužili postavení a poškodili bezpečnost státu.³¹⁵ Vše dokresluje i případ jedné tzv. loajální Němky, která byla zaměstnána u OSK v Jablonci nad Nisou. Nejmenovaná odcizila úřední tiskoviny a neoprávněně vydala potvrzení o loajalitě svým známým. Ministerstvo vnitra poté sdělilo, že nešlo zdaleka o jediný čin tohoto rázu. Obdobné případy byly řešeny po celém Československu.³¹⁶ Z tohoto důvodu pak ministr Nosek nařídil, že všechny tyto osoby musí být nejpozději do konce července 1946 nahrazeny českými a slovenskými kvalifikovanými osobami.³¹⁷ Nejinak tomu bylo v jabloneckém okrese i u národních správ, kde byl ještě v zimě 1946 stále velký počet konfiskovaných podniků veden nikoliv národními správci, nýbrž samotnými bývalými majiteli německého původu, anebo Němci, kteří byli v podniku během války zaměstnáni. Kromě toho docházelo i k tomu, že firma měla ustanoveného národního správce, avšak ten do podniku

³¹² SOKA, Jablonec nad Nisou, *ONV Jablonec nad Nisou*, kt. 29.

³¹³ *Tamtéž.*

³¹⁴ SOKA, Jablonec nad Nisou, *MNV Lučany nad Nisou*, kt. 10, inv. č. 149.

³¹⁵ ABS Praha, *fond 300*, sign. 300-71-4.

³¹⁶ ABS Praha, *fond 300*, sign. 300-71-3.

³¹⁷ ABS Praha, *fond 300*, sign. 300-71-4.

nedocházel a dohledem pověřil některého z německých zaměstnanců.³¹⁸

2.6 Homogenní společnost?

2.6.1 Vztah starousedlíků s nově příchozími a Němci

Velmi zajímavé je také sledování vztahů nově příchozích, tedy kolonizátorů, se starousedlíky a potažmo i Němci. Na mnoha místech se Češi i Němci znali po generace, což platilo zejména pro ty osoby české národnosti, které v roce 1938 neopustily pohraničí a i během války zůstaly v Sudetech. Mnozí z těchto starousedlíků měli za manželky německé ženy a Češky zase Němce. Podle výzkumu Antikomplexu však svazky starousedlíků s Němci vzbuzovaly u nově příchozích rodin značné opovržení. Celá řada těchto osob byla označována za germanofily či dokonce kolaboranty. Častokrát se poukazovalo, že děti z těchto manželství vzešlé neumí pořádně česky a že by takové rodiny měly být přesídleny do vnitrozemí, kde by se lépe přizpůsobily novým poměrům a odněmčily se. Mnoho starousedlíků, značně pocitujících různá znevýhodňující opatření, nenávist a pohrdání, však během války patřili k aktivním odpůrcům nacismu a bojovníků za práva české menšiny v pohraničí. Když se v létě 1945 konečně dočkali odplaty v podobě organizovaného odsunu Němců, do pohraničí začali přicházet noví kolonizátoři z vnitrozemí. Teprve s příchodem nově osídľujících z vnitrozemí si řada starousedlíků uvědomila fakt, jak byly jejich životy provázány s Němci. Sdíleli totiž stejnou minulost, vazbu k půdě a území a zvyky. Jen jejich jazyk byl odlišný. Zatímco ti nově příchozí zde prakticky bez sebemenšího přičinění získali majetky (celé domy i byty se zařízením či věci denní potřeby po německém obyvatelstvu) a posléze i žádané posty na MNV či MSK, starousedlíci si připadali za své činy a oběti během okupace nedocenění. Naopak nově příchozí v nich spatřovali jen zrádce a přísluhovače nacionálního socialismu. Právě doosídlenci v těchto pohraničních oblastech tvořili jakýsi uměle naimplementovaný prvek s vlastními tradicemi, jinou minulostí a bez jakékoli vazby k místním poměrům.³¹⁹

³¹⁸ SOKA, Jablonec nad Nisou, *ONV Jablonec nad Nisou*, kt. 23.

³¹⁹ více Spurný, Matěj – Scholl-Schneider, Sarah – Schneider, Miroslav: *Sudetské příběhy*, Praha, Antikomplex, 2010, str. 82-90.

2.6.2 Ostatní cizinci v obci

Poměrně zajímavý je fakt, že byl v Lučanech n. N. zaznamenán čilý cizinecký ruch. V létě 1945 zde bylo evidováno mnoho Lotyšů, Litevců, Poláků a Ukrajinců, kteří obcí spěšně procházeli jako propuštění váleční zajatci hledající nový domov. I tito příslušníci podléhali řádné evidenci, přičemž ve většině případů byli urychleně posíláni zpět do svých domovin.³²⁰ Krátce poté byl zaznamenán i přechod osob polské státní příslušnosti židovského vyznání, tj. bývalých vězňů z koncentračních táborů, kteří utíkali přes Československo na Západ. Vztah k této skupině je patrný z nařízení Ministerstva vnitra ze dne 18. dubna 1946: „*Poslední dobou utíká z Polska na naše státní území před terorem Benderovců, příslušníků fašistické ilegální organizace Armije Krajowej a Narodowych sil zbrojnych, mnoho osob židovského původu..... Je však v našem zájmu, aby osoby židovského původu, polské státní příslušnosti, opustily naše území co nejdříve, aby zbytečně pobyt na našem území neprodlužovaly, nebo se zde dokonce neusídlily.*“³²¹

V Lučanech nad Nisou bylo navíc evidováno mnoho říšských Němců, kteří do obce uprchli před postupující Rudou armádou či zde byli zaměstnáni v podnicích zabývajících se válečnou výrobou. Takto klasifikované osoby byly nejprve zbaveny práv a dle dekretu prezidenta republiky podléhaly odsunu ze země. Jejich majetek byl zajištěn a soustředěn do obecní sokolovny, kde podléhal řádné evidenci. Avšak i mezi říšskými Němci se vyskytovaly osoby klasifikované jako specialisté, které byly nepostradatelné pro obnovu československého národního průmyslu. Jednalo především o zaměstnance sklářského podniku Breit či zaměstnance firmy Televid ve Smržovce,³²² kde byl za války zbudován (ač nedokončen) protiletcecký kryt.³²³

2.7 Než odjel poslední transport organizovaného odsunu...

Poslední fáze odsunu byla plánována na jaro 1947. Do té doby muselo dojít k řádnému zpracování aktualizovaných jmenných seznamů Němců, kteří vysídlení podléhali. Odsun v této etapě podléhal přísným opatřením. Do americké okupační zóny

³²⁰ SOKA, Jablonec nad Nisou, *MNV Lučany nad Nisou*, Soudobá dokumentace, sign. 164, str. 9.

³²¹ ABS Praha, fond 300, sign. 300-71-3.

³²² SOKA, Jablonec nad Nisou, *MNV Lučany nad Nisou*, Soudobá dokumentace, sign. 164, str. 8-9.

³²³ SOKA, Jablonec nad Nisou, *ONV Jablonec nad Nisou*, kt. 19.

mohli být vysídleni jen ti, kteří zde měli příbuzné nebo známé. Ti se museli zaručit, že dotyčnému jednotlivci či rodině zajistí ubytování. Prioritně také docházelo ke slučování rozloučených rodin, např.: pokud byl otec či jiný rodinný příslušník v Československu ve výkonu trestu či ve vyšetřování mimořádným lidovým soudem. Osoby staré a vážně tělesně či duševně nemocné měly do americké okupační zóny odsun zapovězen.³²⁴

Zájemci o odsun do amerického pásma museli opět žádat u MNV či ONV, který v případě kladného prošetření žádosti věc podstoupil Ministerstvu vnitra, které vydalo konečné rozhodnutí.³²⁵ Poté museli žadatelé obdržet potvrzení i od příslušného okupačního úřadu, kam chtěli být vysídleni. Pokud Němci o odsun do amerického pásma nežádali, nebo jim byla žádost zamítnuta, byli urychleně zařazeni k transportu do sovětské okupační zóny. Odsuny do americké zóny byly prováděny přes Domažlice, transfer do sovětského pásma i nadále přes Hrádek nad Nisou a Žitavu.³²⁶

³²⁴ SOkA, Jablonec nad Nisou, *ONV Jablonec nad Nisou*, kt. 23.

³²⁵ Němci mohli být do odsunu zařazeni i tehdy, kdy jejich žádost případně odvolání, dosud nebylo vyřízeno. *Tamtéž*.

³²⁶ *Tamtéž*.

3. Dodatečný odsun

3.1 Odsunové dění po lednu 1947

O možnost dodatečného odsunu žádalo v Jablonci nad Nisou mnoho osob. Dodatečný odsun se však vztahoval jen na nejužší kategorii žadatelů a byl prováděn zásadně do amerického okupačního pásma, v počtu 50 osob týdně. Zájemce musel žádat u příslušné ONV či OSK a s jeho odsunem musela souhlasit i spojenecká okupační vláda.³²⁷ V některých případech však docházelo k tomu, že ONV či OSK buď z důvodu nevědomosti nebo samovůle vydaly rozhodnutí k vycestování bez potřebného vyjádření Ministerstva vnitra.³²⁸ Častokrát docházelo k tomu, že se v pohraničních okresech hromadili Němci, které na hranicích nechtěli přijmout, čímž docházelo ke snížení vyživovací i bezpečnostní situace a žalostnému přeplnění sběrných středisek v dotčených okresech.³²⁹

V první řadě takto docházelo ke slučování neúplných rodin či k odsunům matek s dětmi. Poté přišli na řadu ostatní. Ani antifašisté se nevyhnuli povinnosti o odsun žádat a i jim mohla být žádost zamítnuta.³³⁰ V řadě případů však docházelo ke schválení dodatečného odsunu, jelikož byli dosazováni do nově ustavovaných správ německých měst a obcí.³³¹ Antifašisté byli odsouváni na základě cestovního povolení k překročení československých hranic za účelem vystěhování. Cílem mohlo být jen Německo či Rakousko a povolení v žádném případě nenahrazovalo cestovní pas.³³² Dodatečný odsun probíhal taktéž hromadně a zpravidla na náklady žadatele. Antifašisté si v této fázi na rozdíl od svých předchůdců mohli odvést více svého majetku, který nebyl váhově limitován.³³³ V mnoha případech tak žádali o vývoz téměř všeho, co vlastnili, což bylo v rozporu s konfiskačním ustanovením § 1, odst. 1 číslo 2 dekretu 108/45 Sb.³³⁴

Dle pokynů MV ze dne 16. prosince 1946 byl dodatečný odsun prováděn

³²⁷ *Tamtéž.*

³²⁸ *Tamtéž.*

³²⁹ *Tamtéž.*

³³⁰ *Tamtéž.*

³³¹ Arburg, von Adrian - Dvořák, Tomáš - Kovařík, David - Lozoviuková, Kateřina: *Německy mluvící obyvatelstvo v Československu po roce 1945*, Brno, Matice moravská, 2010, str. 131-136.

³³² SOKA, Jablonec nad Nisou, *ONV Jablonec nad Nisou*, kt. 23.

³³³ *Tamtéž.*

³³⁴ *Tamtéž.*

ze sběrného střediska Starý Habendorf, které bylo určeno pro oblast Liberecka. Nemocní byli soustředěni do jednoho ze čtyř nemocničních zařízení – Trnovany, Kralupy nad Vltavou, Stará Hora u Jihlavy či Svatobořice u Kyjova. Přijímání nemocných či přestárých bylo do americké okupační úřady zapovězeno, jelikož by vedlo jen k dalšímu zhoršení už tak obtížné bytové a vyživovací situace.³³⁵ Opuštěné děti byly koncentrovány do Mikulova, odkud je úřady odesílaly zpravidla do americké okupační zóny. Klasické odsuny do americké okupační zóny směřovaly přes Domažlice, které nahradily Cheb a Karlovy Vary.³³⁶

V prosinci 1947 byla očekávána skutečnost hromadného ilegálního přechodu hranic u příležitosti vánočních svátků. Ta se však nedostavila. Důvodem byla nepochybně konsolidace bezpečnostních opatření na hranicích, jakož i výrazné zhoršení vyživovacích poměrů v Československé republice.³³⁷

3.2 Pokusy o postupnou asimilaci německé menšiny

Na přelomu let 1946/1947 poprvé mezi politickými představiteli vyvstala myšlenka o navrácení základních občanských práv německé menšině.³³⁸ Proti tomuto úmyslu se však ihned zvedla vlna radikálního lidového odporu. V některých případech to znamenalo strach o nabyté majetky v rámci konfiskace v jiném jen obavy z opakování válečného konfliktu. Argumentovalo se tím, „že každý Němec, i ten nejmírnější, vždy zůstane Němcem a při nejbližší příležitosti zradí.“ Politická reprezentace si tohoto byla velmi dobře vědoma, proto jakýkoliv výraznější vstřícný krok vůči německému obyvatelstvu byl v podmínkách vybičovaného nacionalismu velmi obtížný. Prioritou jednotlivých politických stran byl především napjatý souboj o přízeň voličů. Pochopitelný průlom nastal až po únoru 1948, kdy se k moci dostala KSČ. Od listopadu 1949, kdy po více než roce a půl intenzivních diskuzí, vládní nařízení podmiňovalo vrácení státního občanství v podstatě jen bydlištěm na území Československa, věrností a oddaností k republice „a jejímu lidově demokratickému

³³⁵ Tamtéž.

³³⁶ Tamtéž.

³³⁷ SOKA, Jablonec nad Nisou, *ONV Jablonec nad Nisou*, kt. 29.

³³⁸ Pro zajímavost uvádím, že v obci Lučany nad Nisou se dokonce pravidelně pořádali večerní jazykové kurzy českého jazyka pro smíšená manželství. SOKA, Jablonec nad Nisou, *MNV Lučany nad Nisou*, kt. 10, inv. č. 149.

zřízení“. V téže době došlo i k zásadnímu urychlení celého procesu schvalování, kdy byla zrušena tříletá čekací lhůta a žádosti nadále nemuselo vyřizovat Ministerstvo vnitra, ale jen krajské národní výbory na návrh ONV. Nutno dodat, že o navrácení československého občanství Němci nejevili valného zájmu. Dokonce se mezi nimi ozývaly hlasy žádající o navrácení zkonfiskovaného majetku, přičemž až poté budou žádat o navrácení nebo udělení občanství. Jiní argumentovali tím, že na základě nepřijetí občanství, budou jako „neobčané“ odsunuti do Německa. Jejich žádostem však vyhověno nebylo a tito Němci pak častokrát bývali v obecních evidencích vedeni jako bezdomovci bez státního občanství. Kolem roku 1949 však doba uzrála natolik, že ač tato komunita nebyla ochotna přijmout nabízená pravidla, došlo i k pozvolnému sociálnímu zrovnoprávnění. Pro případnou represi či další nucené migrace už chyběla radikálnost let minulých. Zrovnoprávněním Němců začala nová lidově demokratická etapa našeho státu, která měla být otevřená všem lidem bez rozdílu původu, rasy i národnosti, čímž mělo dojít k jejich společenskému začlenění.³³⁹

Doosídlování uprázdněných domků po Němcích šlo v obci Lučany jen velmi pomalu. O uvolněné domácnosti po Němcích nejevili lidé z okolí velkého zájmu, proto byla stavení zejména na odlehlých samotách nabízena jako rekreační chaty na letní sezónu.³⁴⁰ Neustálý pohyb obyvatel zde byl více, než patrný. Tento jev je přičítán tomu, že ač měli Němci zapovězeno cestování po republice, často na vlastní pěst vyjízděli buď do vnitrozemí nebo do okolních vesnic za příbuznými, kde se při sčítání nahlásili, čímž zvýšili počet obyvatel v obci. Motivace měli rozličné. Němci prioritně navštěvovali známé a příbuzné, poté je evidováno i pašování balíčku z vesnice do vesnice či cenných částí konfiskovaného majetku.³⁴¹

Heterogenita nové společnosti v Československu navíc nekončila jen u Němců, starousedlíků a nově příchozích, ale do pohraničí byly verbováni lidé z nejrůznějších kulturních či ideologických kontextů a zejména hospodářských zájmů. Jednalo se především o Poláky, Volyňské Čechy či Čechy ze Zelova.³⁴²

K 29. listopadu 1947 v obci Lučany nad Nisou pobývalo celkem 2187 obyvatel,

³³⁹ Spurný, Matěj: *Nejsou jako my, Česká společnost a menšiny v pohraničí, 1945-1960*, Praha, Antikomplex, 2011, str. 193-198.

³⁴⁰ SOKA, Jablonec nad Nisou, *ONV Jablonec nad Nisou*, kt. 29.

³⁴¹ *Tamtéž*.

³⁴² Spurný, Matěj – Scholl-Schneider, Sarah – Schneider, Miroslav: *Sudetské příběhy*, Praha, Antikomplex, 2010, str. 82-90.

z čehož bylo 1500 Čechů, 73 Slováků, 598 Němců a 16 osob jiné národnosti. O měsíc později bylo evidováno 2130 obyvatel - 1469 Čechů, 80 Slováků, 565 Němců a 16 osob jiné národnosti.³⁴³ Jen pro představu k 23. prosinci 1947 dle Měsíční zprávy o politické situaci v obci Lučany nad Nisou zbývalo k odsunu ještě 58 osob, z čehož někteří sami žádali o dodatečný odsun. Od roku 1950 se z těchto seznamů zcela vytrácí kolonka s konkrétními počty Němců. Evidováni zde jsou pouze Češi (1399 osob), Slováci (51 osob), cizinci (3 osoby) a bezdomovci (383 osob), což jsou v podstatě osoby, které jak bylo řečeno výše, nepřijaly československé státní občanství.³⁴⁴

³⁴³ Pro představu uvádím počty platné pro celou zemi. Po oficiálním dokončení organizovaného odsunu v říjnu 1946 zůstalo v Československu ještě asi 200 000 Němců. Do roku 1950 tento počet klesl na celkových 165 000 osob. Brenner, Christiane: *Mezi Východem a Západem*, Praha, Argo, 2009, str. 141-142.

³⁴⁴ SOKA, Jablonec nad Nisou, *MNV Lučany nad Nisou*, kt. 1, inv. č. 98.

ZÁVĚR

O divokém odsunu je obecně známo, že probíhal nahodile, neplánovaně a bez jakékoli centrální úpravy. Nejinak tomu bylo i v obci Lučany nad Nisou, kdy již v prvních dnech svobody docházelo ke svévolnému ustavování různých radikálních skupin, které mnohdy kolísaly na hraně zákona. Velitelé těchto formací často jednali na vlastní pěst a dávali pokyny k násilným domovním prohlídkám, drancování, loupežím či znásilňování. V katastru obce Lučany se jako nejproblematictějšíjevila Rudá armáda. Ta sice měla nespornou zásluhu na osvobození obce, ale zde zároveň páchala nejrozsáhlejší trestní činnost. Z dochovaných výpovědí a rozhovorů s pamětníky je zřejmé, že reakce české strany na tuto skupinu byla značně negativní, přičemž i sami přední představitelé obce si byli vědomi jejich nezvladatelnosti.

Zajímavá skutečnost vyvstala v rámci porovnání dění v obci Lučany s jinými obcemi a městy v okolí. Je nesporné, že i v Lučanech byly první poválečné dny doprovázeny vlnou vyhroceného nacionalismu, která však nedosáhla takové síly jako ve větších městech či vnitrozemí. Zdá se, že i vyhrocené antiněmecké nálady se obci vyhnuly. Pro tuto etapu byl prokázán pouze jediný případ pokusu o násilné vysídlení za hranice, a to velmi netradiční trasou přes Horní Polubný u Harrachova. Tento pokus se sešel s neúspěchem a zhruba na tisíc osob bylo nuceno tábořit v lese na pomezí česko-polských hranic. V tomto případě se prokazatelně jedná o jakousi svévoli, se kterou řada okresních či oblastních správních orgánů jednala. Naprostou absencí centrálních směrnic a vyhlášek se tato lokální centra moci snažila řešit uplatňováním vlastních rozhodnutí, které situaci ještě více vyhrotily. Poté, co během léta 1945 došlo k ustavení centrálních směrnic a vyhlášek, úřady nevěděly, jak s danými nařízeními naložit či neměly dostatečný počet osob, které by na jejich respektování dohlížely. Velmi časté byly také kompetenční spory, kdy lokální úřady nejednaly dle předepsaného služebního postupu. Mimo jiné také řada úřadů tato nařízení ignorovala či s jejich plněním vyčkávala na neurčito. Uvedené bylo nejvíce viditelné zejména při uplatňování restriktivních a diskriminačních opatření, kdy řada národních správců o existenci nějakých omezení neměla sebemenšího tušení a jiní se zase obávali ztráty zisku. Je zřejmé, že v oblastech s nadpoloviční většinou německého obyvatelstva tyto zákazy znamenaly likvidaci některých zábavních podniků.

Jako značně pokulhávající se během mého výzkumu prokázalo i samotné technické zajištění odsunu, které bylo leckdy zmatečné a ještě během podzimu 1946 je prokazatelné nedodržování řady základních ustanovení. Některé transporty odjížděly značně přeplněné, jiné zase poloprázdné. Odsun se tak stal nehumánní podívanou srovnatelnou s přepravou Židů za války. Kromě toho se projevil také nedostatek dopravních prostředků či potíže se zásobováním. Situaci nepřidaly ani epidemie či partyzánské tlupy operující v pohraničí. Nejiná situace zavládala i ve sběrných a internačních táborech Rychnov a Rýnovice, kde docházelo ke shromáždění osob státně nespolehlivých spadajících pod politický okres Jablonec nad Nisou. V jednání velitelů se často promítaly jejich osobní zájmy, přičemž snaha obohatit se je zřejmá hned v několika případech. Mnoho z nich bylo za své činy souzeno a strávilo i několik let ve vězení.

Výzkum prokázal zcela nejednotný přístup v případě Němců souzených za prohřešky dle retribučního dekretu. Tyto osoby měly být přísně střeženy, přičemž je jasné, že za žádnou cenu nemělo dojít k jejich propuštění. Řada z takto proviněných přitom byla téměř bez dozoru posílána z IT na práci do lesa nebo byla během vyšetřování propuštěna na svobodu. Výjimkou nebylo ani přeražení do klasického sběrného, což bylo opět nepřipustné. Velmi zajímavé zjištění naskýtá i problematika ilegálních přechodů, kdy hranice v okolí Žitavy či Harrachova tvořily poměrně snadno prostupnou a nijak zvlášť hlídanou zónu, kde se úspěšný přechod povedl i mladým ženám či staršímu manželskému páru. Badatelský přínos spatřuji i v tom, že řada revertentů našla v obci pomoc, ať už u svých příbuzných či sousedů – osob české národnosti.

Specifikum pro obec Lučany nad Nisou tvořilo také velké množství Němců klasifikovaných jako specialisté, kteří tvořili nedílnou součást národního hospodářství. Jednalo se především o sklářské odborníky, pasíře a výrobce skleněné bižuterie. Zpočátku bylo v jejich udržení spatřováno pouze dočasné řešení, nicméně časem se přistoupilo k jejich trvalé ochraně a postupné asimilaci do české většinové společnosti. Dle původního plánu měli být tito pracovníci nahrazeni nově příchozími z vnitrozemí nebo mladou meziválečnou generací. Tato myšlenka se však záhy ukázala jako lichá, jelikož ani jedna ze zmíněných skupin o toto řemeslo nejevila zájem. Druhou velmi početnou skupinu Němců tvořila v Lučanech smíšená manželství, u kterých často

docházelo ke vnučení národní identity třetími osobami či lokálními úřady. Pro bilingvní oblasti bylo typické zdvojení národní identity, kdy se na základě rodinného původu, jazykových znalostí nebo sociálního prostředí nedal určit převládající směr. Jednalo se tedy o jakousi momentální a okolnostmi podmíněnou identifikaci. Tyto osoby se cítily být nejen Čechy, ale i Němci současně.

Klíčovou roli zde sehrála výměna obyvatel, tj. snaha osídlit uprázdněná stavení po Němcích nově příchozími z vnitrozemí. První skupinu tvořilo několik soudržných rodin z Hané na Moravě a tu druhou pak jednotlivci s pochybnou, leckdy kriminální minulostí, kteří v neprostupném pohraničním hvozdu hledali úkryt před přečiny z let minulých. Obecně se chování Čechů k Němcům lišilo osobu od osoby. Někteří se netajili radikálními názory, přičemž častým jevem byla touha po odplatě, vypočítavost či snaha nabýt cenné statky po odsunuvších. Jiní si zas byli dobře vědomi jejich tíživé životní situace a projevovali nad jejich smutnými osudy soucit. Je evidováno dokonce několik případů, kdy se Čech zastal Němce, a tak se sám vystavil riziku trestu.

Vzájemné soužití německo-jazyčných komunit s českými obyvateli přinášelo zajisté řadu úskalí, nicméně ani koexistence nově osídlujících se starousedlíky nebyla zcela bezproblémová. Řada Moraváků totiž ve starousedlících spatřovala jen zrádce a přísluhovače nacionálního socialismu, přičemž málokdo zohlednil jejich aktivity během okupace. Nově příchozí v obci zas tvořili jakýsi uměle naimplementovaný element s vlastními tradicemi, odlišnou minulostí a bez jakékoliv vazby k místním poměrům.

Zajímavé specifikum naskýtá i problematika proměny dobových stereotypů, kdy již během podzimu 1946 německá otázka začínala výrazně ustupovat do pozadí. Daleko palčivějším problémem se stala například stranická příslušnost. Ani konflikty již neměly národnostní charakter, nýbrž ten politický. Důvod lze spatřovat v tom, že KSČ zde začala již od května 1945 budovat jakési „*podhoubí*“ pro převzetí moci. Záměrem bylo vzbudit dojem, že nabyté statky mají nově příchozí od nich. Uvedené se skutečně povedlo, což zapříčinilo zejména významné posílení voličské základny KSČ a následné drtivé vítězství v květnových volbách. Masa obyvatel bez společné minulosti, tradic a ustálených majetkových i rodinných poměrů se stala snadno formovatelnou skupinou. Tato obec se proměnila na jakousi sociální laboratoř, kde KSČ

měla rozhodující vliv již před únorem 1948.

Je patrné, že i zdejší praxe poukazuje, že odsun probíhal v podstatě ad hoc a bez ohledu na platné centrální směrnice a vyhlášky. Poválečná situace, výměna obyvatel a odsun skýtaly prostor pro nastolení alternativních mocenských poměrů, jež ne vždy a ne nutně následovaly centrální direktivy. Průběh poznamenala celá řada nedokonalostí a přešlapů a v řadě míst se do něj promítaly zájmy a aktivity místních obyvatel. Odsun zde sloužil především k vyřizování osobních účtů či jako zdroj obohacení, kdy se nově příchozí snažili nabýt cenné statky po odsunuvších.

Diplomová práce s názvem „*Odsun německy mluvícího obyvatelstva z obce Lučany nad Nisou*“ nabízí velký prostor pro další rozpracování. Jako nejpoutavější témata se jeví problematika osídlování pohraničí nebo obsazování jednotlivých národních správ v obci. K oběma zmíněným oblastem se v jabloneckém archivu nachází bohatá pramenná základna, která je dle mého mínění daleko rozsáhlejší než ta k samotnému odsunu.

Seznam zkratek

ABS – Archiv bezpečnostních složek

č. – číslo

č. j. – číslo jednací

č.p. – číslo popisné

ČSR – Československá republika

Dr. – doktor

gen. – generál

genmjr. – generálmajor

genpor. – generálporučík

inv. č. – inventární číslo

IT – internační tábor

JUDr. – doktor práv

Kčs – koruna československá

kg - kilo

KRIPO – Kriminalpolizei

KSČ – Komunistická strana Československa

kt. – karton

MF – Ministerstvo financí

MNV – Místní národní výbor

MSK – Místní správní komise

MV – Ministerstvo vnitra

NS – národní správa

NSDAP – Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei

NV – Národní výbor

ONV – Okresní národní výbor

OSK – Okresní správní komise

PT – pracovní tábor

RA – Rudá armáda

RG – Revoluční gardy

RM – říšská marka

RNV – Revoluční národní výbor
SA – Sturmabteilung
SD – Sicherheitsdienst
SchuPo – Schutzpolizei
sign. – signatura
SNB – Sbor státní bezpečnosti
SOkA – Státní okresní archiv
SS – Schutzstaffel
SSSR – Sovětský svaz
ST – sběrný tábor
str. – strana
ul. – ulice
ÚNV – Ústřední národní výbor
ÚV KSČ – Ústřední výbor Komunistické strany Československa
ZNV – Zemský národní výbor

Seznam pramenů a použité literatury

1. Seznam pramenů

Archiv bezpečnostních složek v Praze, fond 300, Ministerstvo vnitra
Státní okresní archiv v Jablonci nad Nisou, Farní kronika Lučany nad Nisou, 1885-1952
Státní okresní archiv v Jablonci nad Nisou, Farní úřad Lučany nad Nisou
Státní okresní archiv v Jablonci nad Nisou, ONV Jablonec nad Nisou
Státní okresní archiv v Jablonci nad Nisou, MNV Lučany nad Nisou
Státní okresní archiv v Jablonci nad Nisou, Trestní rejstřík 1945-1950

2. Seznam použité literatury

Arburg, von Adrian – Dvořák, Tomáš: *Německy mluvící obyvatelstvo v Československu po roce 1945*, Brno, Matice moravská, 2010.

Beneš, Edvard: *Odsun Němců, Výbor z paměti a projevů doplněný edičními přílohami*, ed. Olivová, Věra, Praha, EVA, 2001.

Brandes, Detlef: *Cesta k vyhnání 1938-1945*, Praha, Prostor, 2000.

Breit, Klaus: *Die Wiesenthaler Glashütte*, Schwäbisch-Gmünd, Selbstverlag, 1999.

Brenner, Christiane: *Mezi Východem a Západem*, Praha, Argo, 2009.

Frommer, Benjamin: *Národní očista, Retribuce v poválečném Československu*, Praha, Academia, 2010.

Havlíčková, Petra: *Tábory na Jablonecku 1945-1947*, Brno, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, 2006.

Hejl, Vilém: *Zpráva na organizovaném násilí*, Praha, Univerzum, 1990.

Horák, Josef: *Obráz Němců a Německa na stranách Dikobrazu 1945-1990*, Liberec, Pedagogická fakulta Technické univerzity v Liberci, 2008.

Jech, Karel – Kaplan, Karel: *Dekrety prezidenta republiky 1940-1945*, Dokumenty, Brno, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1995.

Karpaš, Roman: *Kniha o Liberci*, Liberec, Dialog, 2004.

Karpaš, Roman: *Lučany nad Nisou*, Liberec, Roman Karpaš, 2013, str. 58.

Kovařík, David: *Němečtí antifašisté v českých zemích v roce 1945. In: I oni byli*

proti. Sborník z mezinárodní historické konference, která se konala ve dnech 13.–15. listopadu 2006 v Ústí nad Labem v rámci projektu „Dokumentace osudů aktivních odpůrců nacismu, kteří byli po skončení druhé světové války postiženi v souvislosti s opatřeními uplatňovanými v Československu proti tzv. nepřátelskému obyvatelstvu“. ed. K. Kaiserová – J. Klímová – G. Brudzynska-Němec, Ústí nad Labem, 2007.

Kučera, Jaroslav: *Odsun nebo vyhnání? Sudetští Němci v Československu v letech 1945-1946*, Jinočany, Panorama dějin, 1992.

Kučera, Jaroslav: *Odsunové ztráty sudetoněmeckého obyvatelstva: Problémy jejich přesného vyčíslení*, Praha, Federální ministerstvo zahraničních věcí, 1992.

Lozoviuková, Kateřina: *Mimořádný lidový soud v Liberci v roce 1948*, in: Fontes Nissae, Liberec, Prameny Nisy, 2004.

Lozoviuková, Kateřina: *Obraz Němců a Německa po druhé světové válce*, Chemnitz, Comes-Chemnitz, 2005.

Pavlíček, Václav – Dejmek, Jindřich – Weigl Jiří: *Benešovy dekrety, Sborník textů*, Praha, Centrum pro ekonomiku a politiku, 2002, str. 101-123.

Pokorný, Martin: *Odsun Němců z Československa a snahy o jejich rozptýlení ve vnitrozemí*, Ústí nad Labem, Pedagogická fakulta univerzity Jana Evangelisty Purkyně, 1993.

Schallner, Dieter: *Obraz Němců a Německa v letech 1945 až 1947. Vznik soudobého českého stereotypu Němce a Německa*, In: *Obraz Němců, Rakouska a Německa v české společnosti 19. a 20. století*, Praha, Carolinum, 1998.

Spurný, Matěj: *Nejsou jako my, Česká společnost a menšiny v pohraničí, 1945-1960*, Praha, Antikomplex, 2011.

Spurný, Matěj – Scholl-Schneider, Sarah – Schneider, Miroslav: *Sudetské příběhy*, Praha, Antikomplex, 2010.

Staněk, Tomáš: *Odsun Němců z Československa 1945-1947*, Praha, Academia, 1991.

Staněk, Tomáš: *Tábory v českých zemích 1945-1948*, Šenov u Ostravy, Tilia, 1996.

Staněk, Tomáš: *Perzekuce 1945, Perzekuce tzv. státně nespolehlivého obyvatelstva v českých zemích (mimo tábory a věznice) v květnu - srpnu 1945*,

Praha, Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1946.

Staněk, Tomáš – Arburg, von Adrian: *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945-1951, Dokumenty z českých archivů*, Středokluky, Zdeněk Susa, 2011.

3. Periodika

Jablonecká pravda, ročník 1945.

Stráž severu, ročníky 1945 a 1946.

4. Ústní výpověď

Paní Rydvalová a paní Křížová, ze dne 27. ledna 2011.

Lubomír Langer, ze dne 16. června 2017.

Přílohy

Pohled na lučanský kostel a sokolovnu, kolem r. 1900 (Kronika obce Lučany n. N.)

Pohled na údolí *Vraního kouta*, kolem r. 1935 (Kronika obce Lučany nad Nisou)

Horská chata Bramberk s rozhlednou (Kronika obce Lučany nad Nisou)

Pohled na obec, 1. polovina 20. století (SOkA v Jablonci nad Nisou, SbDN, inv. č. 369)

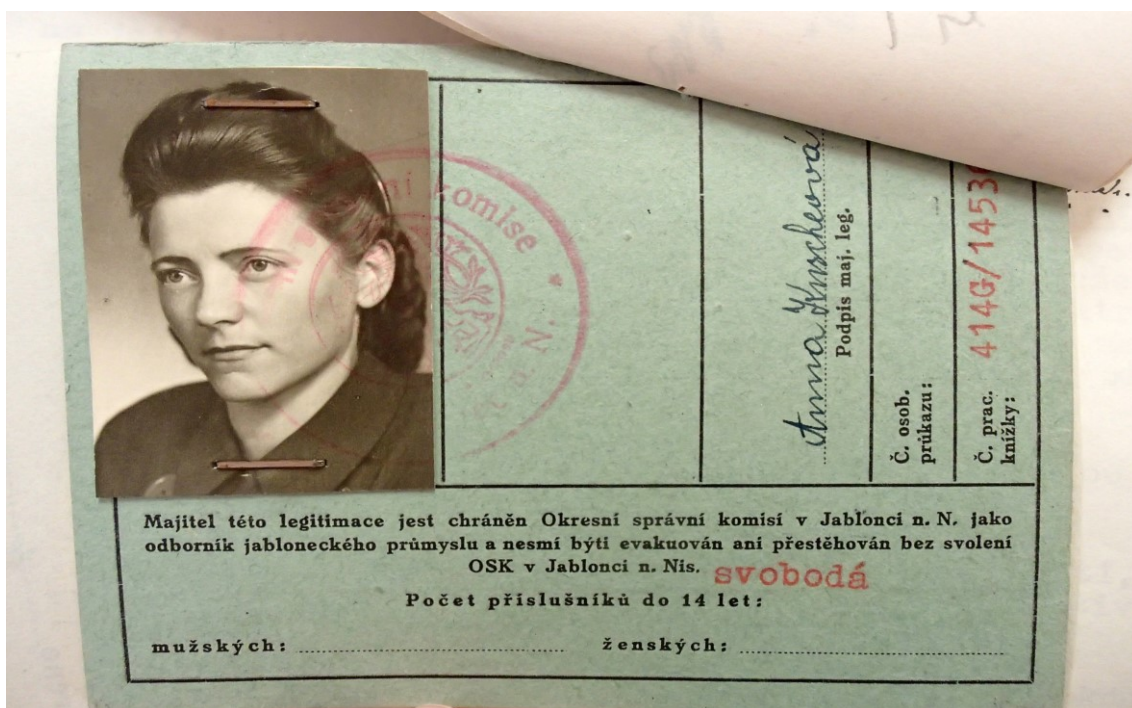
Pohled na obec, 1. polovina 20. století (SOkA v Jablonci nad Nisou, SbFP, inv. č. 520)

Pohled na obec, 1. polovina 20. století (SOkA v Jablonci nad Nisou, SbFP, inv. č. 520)

Pohled na *Breitovu Horní sklárnu* a bývalou *Kronovu huť*, 30. léta 20. století (Kronika obce Lučany nad Nisou)

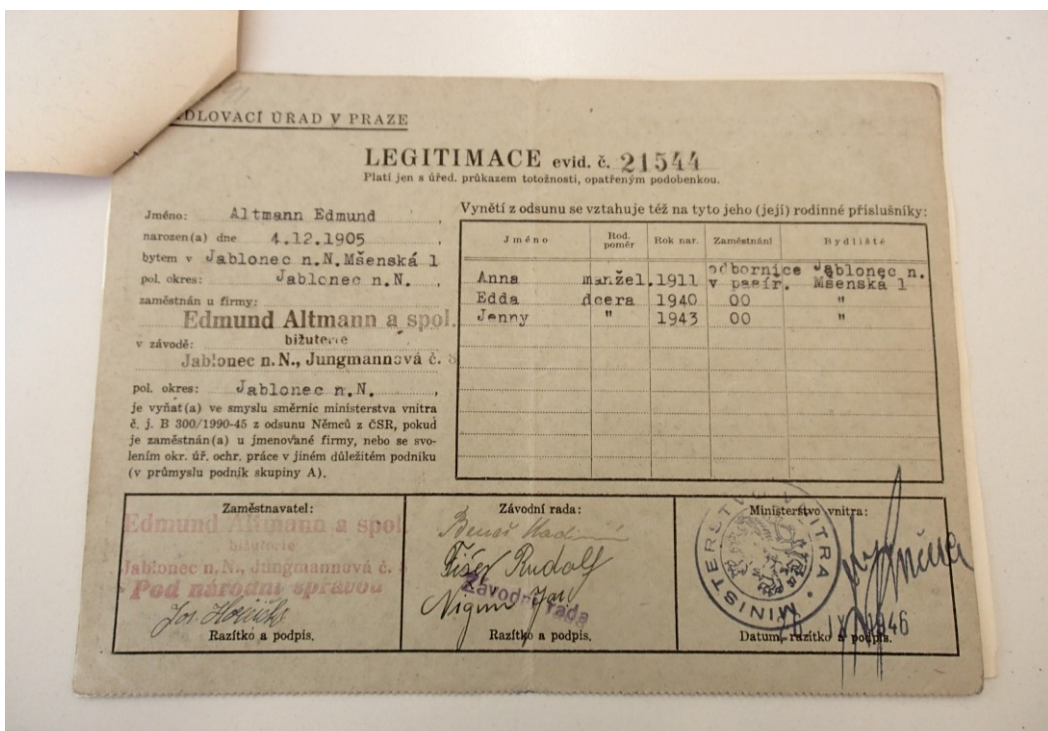
Ukázka odbornické legitimace (SOKA v Jablonci nad Nisou)

Ukázka odbornické legitimace (SOKA v Jablonci nad Nisou)

Ukázka antifašistické legitimace (SOkA v Jablonci nad Nisou)

Ukázka legitimace specialisty (SOkA v Jablonci nad Nisou)

SNB - Velitelství stanice

Došlo: Josefodol 13. 1. 1948
 Čís. jedn. 1164/47 příl. Josefodol, dne 8. ledna 1948.
 Okresní národní výbor

Jablonec nad Nisou.

Přílohy: 1.

Oznamují:
 Otakar Kurfürst společně se svoji manželkou Hildou, bydlí v Dolním Maxově čp. 223, okr. Jablonec nad Nisou. Oba jmenovaní byli zdejší stanicí SNB zatčeni pro přechovávání zbraní, 2 radiopřijímačů a věci po Němcích, - dne 29. srpna 1947.
 Oba zatčení převzala k dalšímu předmětnému šetření Pobočka oblastní úřadovny státní bezpečnosti v Jablonci nad Nisou, která podala příslušné trestní oznámení okresnímu soudu v Jablonci nad Nisou. -
 Zet Walter Fischer, Němec, bydlí v Německu Kaufbeuren a je zaměstnán ve sklářském průmyslu. Dle zadržovaných dopisů scházela se rodina Kurfürstova se svoji dcerou a zetěm na hranicích u Aše. Poslední schůzku měla stanovenou na 1. září 1947. V dopise vzpoměla Hilda Kurfürstová na odeslání zavazadla přes Švýcarsko a mimo to, že mají doma připraveny různé věci k odeslání a pod. -
 Otakar Kurfürst vlastní osvědčení o českošlovenském státním občanství "D" vydané od ONV v Jablonci n. N. pod č. j. R 1 - 1994/47 ze dne 5. 5. 1947. Jeho manželka je rodem Nemka a nemá dosud státní občanství. Česky došti dobře.
 Údaje Společné nár. správy jabloneské krystalerie odpovídají skutečnosti. -

Velitel stanice SNB :
 V. P. Stránský Antonín Palivec

Došlo: 13. 1. 1948
 Č. j. 1164 příl. 1

Hlášení velitelství SNB v Josefově Dole k případu Otakara Kurfürsta a jeho ženy Hildy (SOkA v Jablonci nad Nisou)

MINISTERSTVO VNITRA
 PRAHA VII. TRÁVA KRÁLE JIŘIHO VI. 69. - TELEFON 7741-9. LINKA

B-300/ 23874/1947.
 Č.
 Při odpovědi uveďte vždy toto číslo jednací.

V PRAZE dne 13. ledna 1948.

Okresnímu národnímu výboru
 v Jablonci nad Nisou.

Věc: Zrušená legitimace o vynětí z odsunu, fa. Rudolf Fischer a spol., továrna na skleněné zboží v Lučanech.
 K č. j. 45326/1947.

Ministerstvo vnitra na základě tamního návrhu zrušuje platnost potvrzené legitimace Otty Erlebacha /č. 17638/, poněvadž jmenovaný má legitimaci smíšeného manželství.
 Zrušenou legitimaci odeberte a předložte.
 O tom vyzrozuměte okresní úřad ochrany práce, přísl. MNV a stanici SNB.

Za ministra:
 Dr. Kučera.

Zrušení legitimace (SOkA v Jablonci nad Nisou)

Fotoportrét děkana *Reinholda Sauermanna*, sloužícího v obci od 1. ledna 1921 (Kronika obce Lučany nad Nisou)

VÝPLATNÍ LIST
(pro fyzické osoby a domácnosti)
čís. 084

Obec: Lučany n/N
Číslo listku pro domácnost: 526

Příjmení	Jméno	Rok nar.	Poměr k předn. domác.	Číslo domácnosti	
				1	2
Marta	Rittigová	1878	hospodíně		

Přednost domácnosti

Příjmení	Reinhold
Jméno	Sauermann
Datum narození	22/7 1882
Zaměstnání	děkan
Bydliště	Lučany n/N čp 484

Za domácnost tímto přiznávám:

Celkový stav k dnešnímu dni	vkladů a běžných úřadů u peněžních ústavů	K	Cisly měsíční příjem	přednosty domácnosti zde uvedených členů domácnosti	cca K 400.--
	hotovosti ve starých platidlech	K			K

Při vědomí trestnosti nesprávných údajů prohlašuji, že údaje zde uvedené jsou pravdivé a že osoby zde uvedené nebyly a nebudou pojety do jiného výplatního listu.

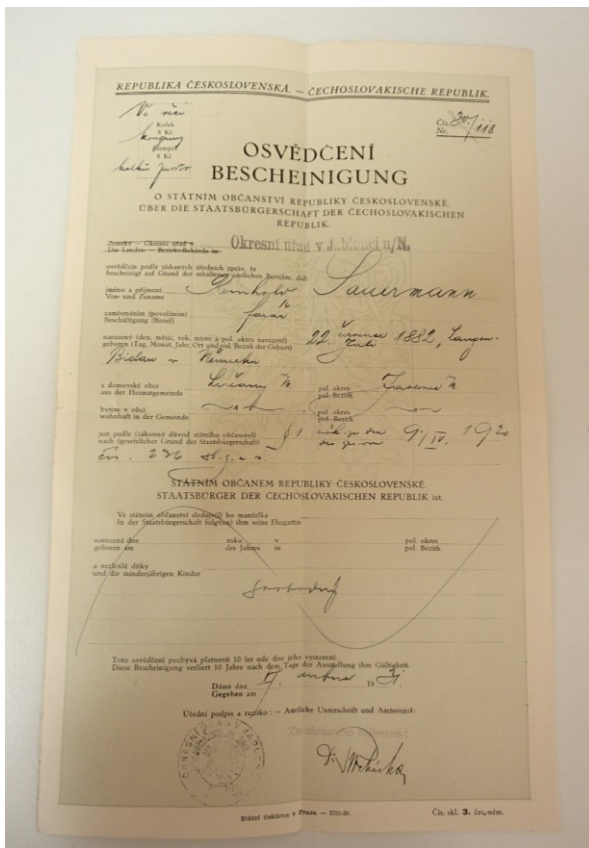
Lučany n/N dne 31/10 1945. *Reinhold Sauermann*
Podpis přednosty domácnosti.

Místo pro záznamy peněžních ústavů

Datum	Odůvodnění	Vplat v starých platidlech	Výplata v nových platidlech	Razítko a podpis
30. X. 45.	Výměna	K 1.000.-	Kčs 1.000.-	<i>Jan Šteřeba</i>
11. XI. 45.	Výplata	K 200.-	Kčs 750.-	LUČANY n./Nisou
		K	Kčs	

Další záznamy peněžních ústavů na rubu.
Zde odštěňte!

Výplatní list lučanského děkana Reinholda Sauermanna (SOka v Jablonci nad Nisou)

Osvědčení o státním občanství republiky Československé (SOka v Jablonci nad Nisou)

Ukázka z deníku Národní fronty s názvem Stráž severu (SOka v Jablonci nad Nisou)